

**T. C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ-DEĞER
KOŞULLARI İLE SALDIRGANLIK EĞİLİMLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans

Doğan Güneş TEMLİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Esat ŞANLI

Samsun, 2019

**T. C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ-DEĞER
KOŞULLARI İLE SALDIRGANLIK EĞİLİMLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans

Doğan Güneş TEMLİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Esat ŞANLI

Samsun, 2019

BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tez çalışmasının bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... / ... / 2019

Doğan Güneş TEMLİ

TEZ KABUL VE ONAYI

(Öğrencinin Adı Soyadı) tarafından hazırlanan (Tezin Adı) başlıklı bu çalışma, (Savunma Sınavı Tarihi) tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi/Doktora Tezi/Sanatta Yeterlik Çalışması olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan :

Üye :

Üye :

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../.....

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

ÖZET

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ-DEĞER KOŞULLARI İLE SALDIRGANLIK EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Doğan Güneş TEMLİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Psikoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz/2019
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Esat ŞANLI

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin öz-değer koşulları ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Anket tekniği kullanılarak ilişkisel yöntemde gerçekleştirilen bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi bünyesinde yer alan dört farklı fakültede öğrenim gören 958 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ) ve Koşullu Öz-Değer Ölçeği (KÖDÖ) uygulanmıştır. Verilerin analizinde, Yapısal Eşitlik Modeli kullanılmıştır. İstatistiksel analizler R programlama dilinde bulunan lavaan paketi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, öz-değer koşulları ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişkileri belirlemek üzere geliştirilen modelin anlamlı olduğu bulunmuştur. Sonuçlara göre, erdem ve fiziksel görünüm fiziksel saldırganlık üzerinde; rekabet ve tanrı sevgisi sözel saldırganlık üzerinde; rekabet, onay alma, fiziksel görünüm ve akademik yeterlilik düşmanlık üzerinde; rekabet ve aile desteği öfke üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Fiziksel görünüm faktörü arttıkça, fiziksel saldırganlık ve düşmanlık düzeyi de artmaktadır. Erdem düzeyi arttıkça fiziksel saldırganlık düzeyi ise azalmaktadır. Rekabet faktörü arttıkça sözel saldırganlık ve öfke düzeyi artmakta; ancak düşmanlık düzeyi ise azalmaktadır. Tanrı sevgisi arttıkça da sözel saldırganlık düzeyi düşmektedir. Onay alma faktörü arttıkça düşmanlık düzeyi de artmaktadır. Akademik yeterlilik düzeyi arttıkça düşmanlık düzeyi de yükselmektedir. Aile desteği faktörü arttıkça, öfke düzeyi de azalmaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkılarak, saldırganlık eğilimlerinin belirlenmesinde öz-değer koşullarının göz önünde bulundurulması gereken önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Saldırganlık, Fiziksel saldırganlık, Sözel saldırganlık, Düşmanlık, Öfke, Öz-değer, Koşullu öz-değer, Fiziksel görünüm, Tanrı sevgisi, Rekabet, Erdem, Onay alma, Aile desteği, Akademik yeterlik.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIPS BETWEEN CONTINGENCIES OF SELF-WORTH AND AGGRESSION TENDENCIES AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Doğan Güneş TEMLİ

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences
Department of Psychology, M.A., July/2019
Supervisor: Asst. Proff. Esat ŞANLI

The aim of this study is to investigate the relationships between contingencies of self-worth and aggression tendencies among university students. This study was conducted on 958 university students from four different faculties of Ondokuz Mayıs University with survey technique and correlational method. Buss-Perry Aggression Questionnaire (BPAQ) and Contingencies of Self-Worth Scale (CSWS) were administered to the participants. In the analysis of the data, Structural Equation Model was used. Statistical analyzes were performed using the lavaan package in the R programming language. As a result of the study, it was found that the model developed to determine the relationships between self-worth contingencies and aggression tendencies was significant. These results indicated that, effects of virtue and physical appearance on physical aggression; competition and God's love on verbal aggression; competition, approval from others, physical appearance and school competence on hostility; competition and family support on anger were statistically significant. The higher the physical appearance factor, the higher the level of physical aggression and hostility. As the level of virtue increases, the level of physical aggression decreases. Verbal aggression and anger levels increase as competition factor increases; however, the level of hostility decreases. The higher the love of God, the lower the level of verbal aggression. The higher the factor of others approval, the higher the level of hostility. The higher the level of school competence, the higher the level of hostility. As the family support factor increases, the anger level decreases. Based on these results, it was concluded that self-worth contingencies were an important factor in determining aggression tendencies.

Key Words: Aggression, Physical aggression, Verbal aggression, Hostility, Anger, Self-worth, Contingencies of self-worth, Appearance, God's love, Competition, Virtue, Others' approval, Family support, Academic competence.

ÖN SÖZ

Saldırğan davranışlarda bulunan bireyler kadar bu tür davranışlara maruz kalan bireylerin de fizyolojik ve psikolojik sağlıkları olumsuz etkilenmektedir. Saldırğanlık eğilimi üzerinde ise tıpkı diğer tüm davranışlarda olduğu gibi kişisel özelliklerin, yaşam amaçlarının ve bireylerin kendilerine verdikleri değeri hangi koşullar üzerinden yapılandırdıklarının etkisi olması kaçınılmazdır. Bu beklentiden hareketle gerçekleştirilen bu tez çalışmasında, üniversite öğrencilerinin saldırğanlık eğilimleri ile öz-değer koşulları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu tez çalışması sırasında engin akademik bilgisiyle ve destekleyici tutumuyla çalışmanın her aşamasında bana destek olan başta Dr. Öğr. Üyesi Esat ŞANLI hocama; gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitimim süresince öğrencisi olmaktan dolayı kendimi şanslı hissettiğim, karşılaştığım her sorunda veya yaşadığım her motivasyon düşüklüğünde bana sadece bir hocam olarak değil, aileden biriymişim gibi yaklaşan Prof. Dr. Bozkurt KOÇ hocama; lisans eğitimimden itibaren bir bilim insanının nasıl olması gerektiğini ve psikoloji bilimini anlamamda bana çok şey katan Doç. Dr. Murat KURT hocama; Samsun'daki ailem olan Ondokuz Mayıs Üniversitesi Psikoloji Bölümü'ndeki tüm hocalarıma ve çalışma arkadaşlarıma; çalışmanın istatistiksel analiz aşamasında destek veren Dr. Öğr. Üyesi Emre DÜNDER hocama teşekkürlerimi sunarım.

Zaman zaman zorlayıcı, çoğunlukla da stresli geçen tez çalışmalarım boyunca her an yanımda olduklarını hissettiğim, en çok kahrımı çeken ve sadece bu tez çalışması boyunca değil, diğer tüm alanlarda da en büyük destekçilerim olan; benim gibi zor bir insanla uğraşmak zorunda kalan başta annem Hatice TEMLİ ve babam Olcay TEMLİ olmak üzere tüm aileme yetersiz olmakla birlikte sonsuz şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmanın alana önemli ve yeni teorik katkılar sunması dileğimle.

Doğan Güneş TEMLİ

Samsun, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
3. Araştırmanın Hipotezleri	5
4. Araştırmanın Sayıltıları	7
5. Araştırmanın Sınırlılıkları	7
6. Araştırmanın Güçlü Yönleri	7
7. Temel Kavramlar	8

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Saldırganlık	11
1.1.1. Saldırganlığın Tanımı	11
1.1.2. Saldırganlık Türleri	15
1.1.2.1. Fiziksel Saldırganlık	16
1.1.2.2. Sözel Saldırganlık	17
1.1.2.3. Düşmanlık	18
1.1.2.4. Öfke	18
1.1.3. Saldırganlığı Açıklamaya Yönelik Kuramlar	19
1.1.3.1. Biyolojik Temelli Kuramlar	19
1.1.3.2. Engellenme Kuramı	22
1.1.3.3. Sosyal Öğrenme Kuramları	23
1.1.3.4. Kişilik Temelli Kuramlar	29

1.2. Öz Değer.....	32
1.2.1. Koşullu Öz-Değer Modeli	34
1.2.2. İçsel Öz-Değer Koşulları	36
1.2.2.1. Dışsal Öz-Değer Koşulları.....	37
1.2.2. Öz-Değer ile Saldırganlık Arasındaki İlişki	38
1.3. İlgili Yayın ve Araştırmalar.....	39
1.3.1. Saldırganlık İle İlgili Yurtiçinde Yapılmış Araştırmalar	39
1.3.2. Saldırganlık ile İlgili Yurtdışında Yapılmış Araştırmalar	42
1.3.3. Koşullu Öz-Değer ile İlgili Yurtiçinde Yapılmış Araştırmalar	46
1.3.4. Koşullu Öz-Değer ile İlgili Yurtdışında Yapılmış Araştırmalar.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Örneklem	49
2.2. Veri Toplama Araçları.....	49
2.2.1. Demografik Bilgi Formu	49
2.2.2. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği	50
2.2.3. Koşullu Öz-Değer Ölçeği	50
2.3. İşlem	51
2.4. Analiz.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Cinsiyete Göre Saldırganlık Eğilimine Yönelik Bulgular	54
3.2. Fakültelere Göre Saldırganlık Eğilimine Yönelik Bulgular	55
3.3. Saldırganlık Eğilimleri ile Öz-Değer Koşulları Arasındaki Korelasyon Analizine Yönelik Bulgular	56
3.4. Öz-Değer Koşulları ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkileri Açıklamak Üzere Oluşturulan Modelin Anlamlılığına Yönelik Bulgular	60
3.5. Öz-Değer Koşulları ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular	66
3.6. İçsel ve Dışsal Öz-Değer Koşulları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular	67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

4.1. Cinsiyete Göre Saldırganlık Eğilimleri Arasında Elde Edilen Farklılıklara Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	69
4.2. Fakültelere Göre Saldırganlık Eğilimleri Arasında Elde Edilen Farklılıklara Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	70
4.3. Öz-Değer Koşulları ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	71
4.3.1. Fiziksel Görünüm ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	72
4.3.2. Erdem ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	73
4.3.3. Rekabet ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	74
4.3.4. Tanrı Sevgisi ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	75
4.3.5. Onay Alma ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	75
4.3.6. Akademik Yeterlik ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	76
4.3.7. Aile Desteği ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu	77
SONUÇLAR.....	79
ÖNERİLER.....	81
KAYNAKÇA.....	82
EKLER	96
ÖZGEÇMİŞ	102

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Cinsiyete Göre Saldırganlık Eğilimlerine İlişkin Betimsel İstatistikler	54
Tablo 2: Cinsiyete Göre Saldırganlık Eğilimleri Mann Whitney U Testi Sonuçları ..	54
Tablo 3: Fakültelere Göre Saldırganlık Eğilimlerine İlişkin Betimsel İstatistikler	55
Tablo 4: Fakültelere Göre Saldırganlık Eğilimleri Kruskal Wallis Testi Sonuçları ...	56
Tablo 5: Saldırganlık Eğilimleri ile Öz-Değer Koşulları Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları	59
Tablo 6: Yapısal eşitlik modeline ait uyum indeksleri	61
Tablo 7: Ölçüm modeline ait istatistikler.....	65
Tablo 8: Alt gizil faktörler için yapısal ilişkilere ait istatistikler	67
Tablo 9: İçsel ve Dışsal Öz-Değer İçin Yapısal İlişkilere Ait İstatistikler	68

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Biyolojik-İçgüdü Temelli Kuramlar Açısından Saldırganlık.....	20
Şekil 2: Ahlaki Çözülme Kuramına Göre Saldırganlık Davranışlarında Rol Oynayan Süreçler.....	25
Şekil 3: Genel Saldırganlık Modeli.....	28
Şekil 4: Öz-Değer Modelinin Temel Bileşenleri.....	34
Şekil 5: İçsel ve Dışsal Öz-Değer Koşulları.....	36
Şekil 6: Rekabete Dayalı Saldırganlıkta İlgili Beyin Yapıları	43
Şekil 7: Oluşturulan Model	61
Şekil 8: Kurulan Yapısal Eşitlik Modeline Ait Grafikselsel Gösterim.....	63

KISALTMALAR

KÖDÖ: Koşullu Öz-Değer Ölçeği

BPSÖ : Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Saldırganlık, en yalın şekliyle bireyin birisine veya bir şeye zarar verme amacıyla gerçekleştirdiği davranış olarak tanımlanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2013). Fiziksel, sözel veya daha farklı biçimlerde uygulanabilmekle birlikte, bir davranışın saldırganlık olarak tanımlanması için amacına ulaşip ulaşmamasından ziyade zarar veya acı verme amacını taşıyıp taşımadığına bakılmaktadır (Aronson, Wilson ve Akert, 2012).

İnsanoğlunun var olduğu günden bugüne dek kendisiyle birlikte çağlar boyunca taşıdığı özelliklerinden birisi zarar verme niyeti ve eğilimi olmuştur. Uygulanma biçimleri veya nedenleri değişiklik gösterebilmekle birlikte, insanlık tarihinin tüm dönemlerinde tüm insanlar, zarar verme amacı taşıyan yıkıcı davranışların etkilerini az veya çok yaşamıştır.

İnsanlık tarihi boyunca insana en çok zarar veren olgulardan birisi, yine insanın kendi elinden çıkan saldırganlık ve şiddet davranışları olmuştur. En basit yaralanmalardan ölümlere, ailelerin dağılmasına ve hatta toplumların sağlıklı bir şekilde devamının tehlikeye girmesine kadar pek çok yıkımın altında insanın yine insana uyguladığı şiddet davranışları yatmaktadır. Öyle ki, günümüzden binlerce yıl öncesinde bile silah üreten insanoğlunun (Archer, Ferris, Herwig ve Travers, 2006) sadece İkinci Dünya Savaşı'nda elli milyona yakın insanın ölümüne ve otuz milyon kadar insanın zorunlu göçüne neden olması (Booth ve Walton, 2017), şiddetin ve saldırganlığın ulaşabileceği boyutları gözler önüne sermektedir.

Günümüzde şiddet ve saldırganlıkla ilgili süreçler; bireyin çevresine, diğer insanlara veya canlılara, kendisine yönelik olarak gerçekleştirdiği şiddet davranışları medyadaki teknolojik gelişmelerin de etkisiyle daha çok ön plana çıkmıştır. Hemen her gün medyada yer alan saldırganlık ve şiddet eylemleri ile ilgili haberler konuyla ilgilenen birer uzman olsun veya olmasın toplumdaki çoğu bireyin ilgisini çekmektedir. Bu denli yaygın olan ve gerek bireysel gerek kitleler halinde eyleme dökülen saldırganlık olgusunun psikologların ilgisini çekmesi ve saldırganlık içeren her tür davranışın nedenlerinin çözümlenmesine yönelik bilimsel ilgi ve çabanın artması şaşırtıcı olmadığı gibi oldukça önemli ve gerekli görülmektedir.

İnsanın bulunduğu hemen her mekanda, koşulda, zamanda farklı biçimlerde ortaya çıkan ve hem toplumsal-sosyal hem de bireysel psikolojik dinamikleri bulunan saldırganlık olgusunun psikoloji bilimi çerçevesinde çalışılmasına duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization-WHO) 2014 yılında yayınladığı rapora göre dünya genelinde her yıl 1.3 milyondan fazla insanın farklı şiddet-saldırganlık türleri nedeniyle yaşamını yitiriyor olması şiddetin ve saldırganlığın bilimsel olarak çalışılmasına duyulan ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır (WHO, 2014).

Saldırganlığı açıklamaya yönelik ileri sürülen ilk psikolojik kuramlara bakıldığında, saldırganlığın nedeni olarak insanın doğuştan getirdiği biyolojik yapısının üzerinde durulduğu görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2013). Bu ilk kuramlardan belki de en bilineni olan psikanalitik kuramda Freud (2016), bireye hoşnutsuzluk veren gerilimden otomatik olarak kaçınan ve bireyin hazza yönelmesine aracılık eden ruhsal süreçlerden bahsetmektedir. Bu süreçlerin hedefi ise bu gerilimleri yani uyarılmaları azaltarak sabitliği ve haz ilkesini sağlamaktır. Burada, haz ilkesinin sağlanmasında birbirlerine zıt olan yaşam (eros) ve ölüm (thanatos) dürtüleri arasındaki dengenin etkisinden bahsedilmesi gerekmektedir. Yaşamın sürdürülmesini önceleyen erosa karşılık, ölüm dürtüsü bireyin organik yaşamının tekrar cansız duruma döndürülmesini amaçladığı için ağırlıklı olarak diğer canlılara ve dış dünyaya zarar verilmesinde rol oynamaktadır (Freud, 2016).

İnsanın ve diğer canlıların çevresindeki diğer bireylere zarar verici türdeki davranış örüntülerini açıklamada biyolojik yapıyı ön planda tutan bir başka kuram ise Konrad Lorenz'e aittir. Lorenz'e göre (2008), saldırganca nitelendirilebilecek davranışlar doğal olup türün korunması amacına hizmet etmektedir. Türler arasındaki saldırgan davranışların genel olarak avcının beslenmesine ve hayatta kalmasına hizmet ettiği söylenebilir. Buna karşılık, tür içinde gözlenen saldırgan davranışlar ise aynı türün üyeleri arasındaki rekabetten kaynaklanmakta olup daha sağlıklı veya başarılı bireylerin gelecek nesillere genlerini aktarmalarına ve türün devamının sağlıklı bir şekilde sağlanmasına hizmet ettiği savunulmaktadır (Lorenz, 2008).

Biyolojik yapının ve doğuştan getirilen dürtülerin, insanın saldırganca davranışlara başvurmadaki temel etkisini yetersiz bulan bir açıklayış biçimi öğrenmenin etkisi üzerinde durmaktadır. Bandura'ya göre (1977), çoğu davranış

gözlem yoluyla öğrenilerek kazanılmaktadır. Bu kuramda gözlemlenen davranışın bireyde gerçekleşmesi için dikkat etme, hatırlama, taklit ve ödül beklentisi süreçlerinden geçmesi gerekmektedir (Bandura, 1977). Örneğin, televizyondaki şiddet içerikli bir program ilgisini çeken ve bu programı dikkatli bir şekilde izleyen çocuğun, bir sonraki gün izlediği şiddet sahnelerini hatırladığı takdirde bu tür davranışlarda bulunma olasılığı artacaktır. Kendisine genelde kötü davranan okul arkadaşına şiddet uygulamasının ardından artık bu kişinin kendisini rahat bıraktığını görecektir (Burger, 2016). Bu ve benzer durumlardaki pek çok örnekte görülebileceği üzere, saldırganca davranışların edinilmesinde gözlem yoluyla öğrenme etkili olabilmektedir.

Söz konusu davranış saldırganlık olduğunda, diğer insan davranışlarında olduğu gibi nedenlerin oldukça çeşitli olabileceği bilinmektedir. Bu çeşitlilik, saldırganlık içeren davranışların sadece insanın doğuştan getirdiği birtakım dürtüler veya biyolojik süreçler ile ya da kültürel, çevresel etkenler ile açıklanamamasında görülebilmektedir. Tüm insanların doğuştan getirdiği dürtüler ortak olmasına rağmen herkes bu dürtülere aynı şekilde uyarak benzer durumlarda şiddete başvurmamaktadır. Benzer şekilde, aynı kültürde yer alan veya şiddet uygulama eğilimini arttırabileceği bilinen çevresel etkenlere aynı düzeyde maruz kalan her bireyin saldırganlık eğilimi aynı olmamaktadır. Bu noktada, saldırganlık eğilimleri açısından bireyleri birbirinden farklı kılan bir etken olarak kişiliğin önemi ortaya çıkmaktadır.

Her insanın kendine has olan özellikleri, kendisini diğerlerinden ayıran yaşam amaçları ve değerleri bulunmaktadır. Bir toplum sağlığı sorunu olarak ele alabileceğimiz saldırganlık olgusunun o topluma ait, toplumdaki bireylerin genelinde benzer olarak bulunan özellikleri bulunabilmekle birlikte aslında her birey için o bireye has dinamikleri de bulunmaktadır. Bu nedenle hemen hemen diğer tüm davranışlarda etkisi olan kişisel özelliklerin saldırganlık eğilimi üzerinde de etkisi olması kaçınılmaz görünmektedir.

Kişiliğin ve benliğin önemli bir bileşenini öz-değer oluşturmaktadır. Öz-değer genel olarak, bireyin kendisini diğerlerinden farklı bir kişi olarak yetenekleri, değerleri ve sınırlılıkları gibi farklı açılardan nasıl algıladığını ifade etmektedir (Hong, Hwang, Wang, Hsu, Chen ve Chan, 2011). Öz-değerin belirli alanlarda yapılandırılacağını ileri süren Crocker ve Wolfe (2001), koşullu öz-değer modelini geliştirmiştir. Bu modele göre öz-değer koşulu, bireyin kendisine olan değerini yapılandığı alan veya

kategoriye ifade etmektedir. Bu bağlamda, bireyin öz-değerini yapılandırdığı alanlardaki başarısının ve yetersizliklerinin, kendisine atfettiği değeri belirleyeceği ileri sürülmektedir (Crocker ve Wolfe, 2001). Öz-değeri düşük olan bireylerin, saldırganlık eğilimlerinin öz-değeri yüksek olanlara göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Falkenbach, Howe ve Falki, 2013). Bununla birlikte, öz-değer koşullarına bağlı olarak siber zorbalık gibi şiddet biçimlerine yönelik eğilimin değişebileceği belirtilmektedir (Eroğlu ve Güler, 2015).

Saldırganlık olgusu, toplumun her kesimini olduğu gibi genç bireyleri de etkilemektedir. Dünyanın pek çok farklı ülkesinde, saldırganlık eğiliminin ve saldırgan davranışlardan kaynaklanan problemlerin üniversite öğrencileri arasında yaygın olduğu ve saldırganlığın üniversite öğrencileri arasında artmakta olduğu bildirilmektedir (Abasiubong, Abiola ve Udofia, 2011; Zhou vd., 2017). Bu nedenle, toplumların geleceğini şekillendirecek olan üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile bu eğilimler üzerinde rol oynayan ve ilişkili olan faktörlerin araştırılması gerekliliği açıktır.

Bu çalışmada, saldırganlık davranışlarının nedenlerine ilişkin yeni teorik bilgi sağlanması amaçlanmıştır. Bireyin benliğini ve kendisine olan değerini yapılandırdığı alanları ifade eden öz-değer koşullarının saldırganlık eğilimi üzerindeki etkisi incelenmiş olup, kişiliğin önemli bir boyutu olan öz-değer koşullarına inilerek görece olarak daha derin sonuçlar elde etmeyi amaçlaması bakımından mevcut çalışma önemli görülmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu tezin temel amacı, saldırganlık eğilimlerinin açıklanmasında alan yazına teorik katkıda bulunmaktır. Etkisi yeterince incelenmemiş olan öz-değer koşullarının saldırganlık eğilimleri üzerindeki rolü incelenerek, alana yeni teorik bilgiler sağlamak hedeflenmektedir. Araştırmanın dolaylı bir çıktısı, elde edilen teorik bilgilerden hareketle saldırganlık içeren davranışların önlenmesi, azaltılabilmesidir. Saldırganlık içeren davranışlar, nedenleri ve üzerinde etkili olan bireysel etkenler tam olarak anlaşılabilirdiğinde engellenebileceği için; elde edilecek olan teorik bilgilerin

ileride bu konuda yapılabilecek saldırganlığı ve şiddeti önleme çalışmalarına ışık tutabileceği düşünülmektedir.

3. Araştırmanın Hipotezleri

Bu tez çalışmasında, temel olarak üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile öz-değer koşulları arasında bir ilişki olup olmadığı ve elde edilen ilişkilerin yönü incelenmektedir. Bu amaçla, farklı öz-değer koşulları ile farklı saldırganlık türleri arasındaki ilişkiler ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

Katılımcıların saldırganlık eğilimleri içsel öz-değer alanları açısından incelendiğinde, sınanacak olan ilk temel varsayım, içsel öz-değer koşulları (alanları) ile fiziksel saldırganlık eğilimi arasında ilişki olduğudur. Öz-değerini, içsel öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcıların fiziksel saldırganlık eğilimlerinin, dışsal öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcılardan daha düşük olacağı beklenmektedir. Sınanacak olan ikinci temel varsayım, içsel öz-değer koşulları (alanları) ile öfke eğilimi arasında ilişki olduğudur. Buna göre, öz-değerini içsel öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcıların öfke eğilimlerinin, dışsal öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcılardan daha düşük olacağı beklenmektedir. Üçüncü temel varsayım, içsel öz-değer koşulları (alanları) ile düşmanlık eğilimi arasında ilişki olduğudur. Öz-değerini, içsel öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcıların düşmanlık eğilimlerinin, dışsal öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcılardan daha düşük olacağı beklenmektedir. Dördüncü varsayım, içsel öz-değer koşulları (alanları) ile sözel saldırganlık eğilimi arasında ilişki olduğudur. Öz-değerini, içsel öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcıların sözel saldırganlık eğilimlerinin, dışsal öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcılardan daha düşük olacağı beklenmektedir.

Katılımcıların saldırganlık eğilimleri dışsal öz-değer alanları açısından incelendiğinde, sınanacak olan ilk temel varsayım, dışsal öz-değer koşulları (alanları) ile fiziksel saldırganlık eğilimi arasında ilişki olduğudur. Öz-değerini, dışsal öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcıların fiziksel saldırganlık eğilimlerinin, içsel öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcılardan daha yüksek olacağı beklenmektedir. Sınanacak olan ikinci temel varsayım, dışsal öz-değer koşulları (alanları) ile öfke eğilimi arasında ilişki olduğudur. Buna göre, öz-değerini dışsal öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcıların öfke eğilimlerinin, içsel öz-değer alanlarında yapılandıran

katılımcılardan daha yüksek olacağı beklenmektedir. Üçüncü temel varsayım, dışsal öz-değer koşulları (alanları) ile düşmanlık eğilimi arasında ilişki olduğudur. Öz-değerini, dışsal öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcıların düşmanlık eğilimlerinin, içsel öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcılardan daha yüksek olacağı beklenmektedir. Dördüncü varsayım, dışsal öz-değer koşulları (alanları) ile sözel saldırganlık eğilimi arasında ilişki olduğudur. Öz-değerini, dışsal öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcıların sözel saldırganlık eğilimlerinin, içsel öz-değer alanlarında yapılandıran katılımcılardan daha yüksek olacağı beklenmektedir.

İçsel öz-değer alanları Tanrı sevgisi, aile desteği ve erdem alanlarını kapsamaktadır. Dışsal öz-değer alanları ise onay alma, fiziksel görünüm, akademik yeterlik ve rekabet alanlarını kapsamaktadır. Buna bağlı olarak sınanacak olan hipotezler şu şekildedir:

1. Erkek katılımcıların saldırganlık eğilimleri, kadın katılımcıların saldırganlık eğilimlerinden daha yüksektir.
2. Katılımcıların öğrenim görmekte oldukları fakültelelere bağlı olarak saldırganlık eğilimleri anlamlı bir farklılık göstermektedir.
3. İçsel ve dışsal öz-değer alanlarının saldırganlık eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.
4. Öz-değerini fiziksel görünüm alanında yapılandıran bireylerin fiziksel saldırganlık eğilimleri artmaktadır.
5. Öz-değerini fiziksel görünüm alanında yapılandıran bireylerin düşmanlık eğilimleri artmaktadır.
6. Öz-değerini erdem alanında yapılandıran bireylerin fiziksel saldırganlık eğilimi azalmaktadır.
7. Öz-değerini rekabet alanında yapılandıran bireylerin sözel saldırganlık eğilimi artmaktadır.
8. Öz-değerini rekabet alanında yapılandıran bireylerin öfke eğilimi artmaktadır.
9. Öz-değerini rekabet alanında yapılandıran bireylerin düşmanlık eğilimi artmaktadır.
10. Öz-değerini Tanrı sevgisi alanında yapılandıran bireylerin sözel saldırganlık eğilimi azalmaktadır.
11. Öz-değerini onay alma alanında yapılandıran bireylerin düşmanlık eğilimi artmaktadır.

12. Öz-değerini akademik yeterlik alanında yapılandıran bireylerin düşmanlık eğilimi artmaktadır.
13. Öz-değerini aile desteği alanında yapılandıran bireylerin öfke eğilimi azalmaktadır.

Bu çalışmada ileri sürülen tez, öz-değer koşullarına bağlı olarak bireylerin saldırganlık eğilimlerinin farklılaşacağıdır. Her bireyin kendi öz-değerini yapılandığı alan diğer kişilerden farklı olduğu için, bireylerin davranışları öz-değerleri temelinde açıklanabilir. Bu teze göre bireylerin öz-değer koşulları şiddet eğilimleri üzerinde en az çevresel, fizyolojik gibi diğer etkenler kadar etkiye sahiptir.

4. Araştırmanın Sayıtları

Araştırmaya katılan katılımcıların, kullanılan ölçme araçlarında yer alan sorulara verdikleri yanıtlarda içten ve samimi oldukları varsayılmaktadır.

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırmanın evreni, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile sınırlıdır.
2. Araştırmanın örnekleme, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde 2017-2018 ve 2018-2019 eğitim-öğretim yıllarında Fen-Edebiyat, İlahiyat, Eğitim ve Spor Bilimleri fakültelerinde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile sınırlıdır.
3. Araştırma, üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerini ölçmek amacıyla kullanılan Buss-Perry Saldırganlık Ölçeğine; öz-değer koşullarını-alanlarını ölçmek üzere kullanılan Koşullu Öz-Değer Ölçeğine ve araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formuna verdikleri yanıtlar ile sınırlıdır.

6. Araştırmanın Güçlü Yönleri

Saldırganlık araştırmaları incelendiğinde, saldırganlığın nedenlerinin ağırlıklı olarak insanın doğuştan getirdiği biyolojik yapı (Freud, 2016; Lorenz, 2008); öğrenme (Bandura, 1977); alkol (Bartholow & Heinz, 2006); uyuşturucu madde kullanımı (Collibee, Furman, & Shoop, 2019; Fite vd., 2014) gibi etkenler çerçevesinde açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu etkenlerin saldırganlığı açıklamadaki önemi

yadsınamamakla birlikte, tek başlarına yetersiz kaldıkları görülmektedir. Saldırganlığı açıklamada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli etken bireyin kendine has, onu diğerlerinden ayıran özellikleridir. Bu noktada, saldırganlık eğiliminin öz-değer koşulları temelinde açıklanmaya çalışılmasının, alan yazındaki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Örneklemin, öz-değerini farklı alanlarda yapılandırması beklenen katılımcıları içerecek ve bu çeşitliliğe izin verecek şekilde oluşturulmuş olmasının mevcut araştırmanın bir diğer güçlü yönünü oluşturduğu düşünülmektedir. Yedi öz-değer alanının her birisini temsil edecek şekilde öğrenci çeşitliliğine sahip olan ve öğrenci sayısı olarak da bu çeşitliliğe izin veren fen-edebiyat ve eğitim fakülteleriyle birlikte öz-değerlerini özellikle tanrı sevgisi ve erdem gibi içsel alanlarda yapılandırması beklenen ilahiyat fakültesi öğrencilerinin; fiziksel görünüm ve rekabet gibi dışsal alanlarda yapılandırması beklenen spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin araştırmanın örneklemini oluşturmasının, araştırma örnekleminin evreni temsil edebilme gücünü arttırdığı düşünülmektedir.

Katılımcıların araştırmaya seçkisiz bir şekilde dahil edilmesi araştırmayı güçlü kılan bir diğer unsur olarak görülmektedir. Veri toplama aşamasında katılımcılara anket formu sadece fiziksel olarak verilmeyip, çevrim içi olarak da ulaştırılmış olup bu sayede o an sınıf ortamında sorulara cevap vermek istemekten kaçınacak olan katılımcıların okul ortamı dışında ve herhangi bir zorunluluk hissetmeden, kendi istedikleri mekanda ve zamanda araştırmaya katılmalarına imkan verilmiştir. Bu sayede hem sınıf ortamında ulaşılamayan katılımcılara da ulaşılabildiği hem de araştırmaya destek veren katılımcıların gönüllülük ilkesine daha fazla uyduğu düşünülmektedir.

7. Temel Kavramlar

Saldırganlık: Sözlük anlamı incelendiğinde saldırganlığın “bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşı, zorla karşısındakine benimsetme çabası” ve “saldırgan bir biçimde davranma” anlamlarını içerecek şekilde tanımlandığı (Saldırganlık, t.y.) görülmektedir. Bununla birlikte saldırganlık genel olarak “bir kişiye veya herhangi bir şeye zarar verme amacıyla gerçekleştirilen davranış” olarak tanımlanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2013). Ancak şiddetin doğrudan davranışları

tanımladığı, saldırganlığın ise daha çok bireyin ruh halini içerecek şekilde tanımlanabileceği belirtilmektedir (Koç, 2011).

Fiziksel Saldırganlık: Saldırganlık Ölçeği'nin (Buss ve Perry, 1992) alt boyutlarından birisi olup başkalarına fiziksel olarak zarar verme ile ilişkili saldırganlık davranışlarını içermektedir (Madran Demirtaş, 2012).

Düşmanlık: Saldırganlık Ölçeği'nin (Buss ve Perry, 1992) alt boyutlarından birisi olup saldırganlık davranışının bireylerin zihnindeki temsilini ve bilişsel boyutunu ifade etmektedir (Madran Demirtaş, 2012).

Öfke: Saldırganlık Ölçeği'nin (Buss ve Perry, 1992) alt boyutlarından birisi olup saldırganlık davranışının birey açısından duygusal boyutunu ifade etmektedir (Madran Demirtaş, 2012)

Sözel Saldırganlık: Saldırganlık Ölçeği'nin (Buss ve Perry, 1992) alt boyutlarından birisi olup başkalarını sözel yolla incitmeyi içeren saldırgan davranışları ifade etmektedir (Madran Demirtaş, 2012).

Öz-değer: Bireyin kendisini diğerlerinden farklı bir kişi olarak yetenekleri, değerleri ve sınırlılıkları gibi farklı açılardan nasıl algıladığını ifade etmektedir (Hong vd., 2011).

Koşullu Öz-Değer: Bireyin kendisine olan değerini yapılandığı alanı veya kategoriye ifade etmektedir (Crocker ve Wolfe, 2001).

Tanrı Sevgisi: Koşullu Öz-Değer Ölçeği'nin (Crocker, Luhtanen, Cooper ve Bouvrette, 2003) alt boyutu olup, bireylerin dini inançlarını içselleştirmelerini içermektedir. Öz-değeri bu alanda yapılan bireyin, Tanrının kendisini sevdiğini düşündükçe psikolojik olarak daha iyi hissettiği ileri sürülmektedir (Çetin, Akın ve Eroğlu, 2011).

Aile Desteği: Koşullu Öz-Değer Ölçeği'nin (Crocker vd., 2003) alt boyutudur. Öz-değerini bu alanda yapılandıran birey, aile bireylerinin kendisini sevdiğini düşünmesine bağlı olarak kendisini daha değerli ve iyi hissetmektedir (Çetin vd., 2011).

Erdem: Koşullu Öz-Değer Ölçeği'nin (Crocker vd., 2003) alt boyutu olup, öz-değerini bu alanda yapılandıran bireyler için ahlaki kurallara uymak daha önemlidir (Çetin vd., 2011).

Onay Alma: Koşullu Öz-Değer Ölçeği'nin (Crocker vd., 2003) alt boyutu olup bireyin, kendi değerlendirmelerinden çok diğer insanların kendisi hakkında ne düşündüğünü temel almasını içermektedir (Çetin vd., 2011).

Fiziksel Görünüm: Koşullu Öz-Değer Ölçeği'nin (Crocker vd., 2003) alt boyutu olup bireyin öz-değerini ten rengi, beden ölçüleri, ağırlık, yüz biçimi gibi fiziksel özellikler temelinde yapılandırmasını ifade etmektedir (Çetin vd., 2011).

Akademik Yeterlik: Koşullu Öz-Değer Ölçeği'nin (Crocker vd., 2003) alt boyutu olup bireyin öz-değerini okul başarısı gibi akademik temeller üzerinde yapılandırmasını ifade etmektedir (Çetin vd., 2011).

Rekabet: Koşullu Öz-Değer Ölçeği'nin (Crocker vd., 2003) alt boyutu olup bireyin öz-değerini yapılandırırken kendi yeterliklerinden çok diğer kişilerden ne derece daha iyi olduğunu temel almasını ifade etmektedir (Çetin vd., 2011).

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Saldırganlık

Saldırganlıktan bahsedildiğinde insanların zihninde genellikle soğukkanlı, saldırganlık eylemini önceden planlayan ve diğer hiçbir duygunun bu eylemi gerçekleştirmede engel oluşturmamasına izin vermeyen bir kişi canlanmaktadır (Denson, DeWall ve Finkel, 2012). Ancak gerçekte durum farklı olup, gündelik yaşamda çocukların oyun oynarken ettikleri kavgalardan iş arkadaşları arasındaki sözel çatışmalara kadar insanlar arasındaki hemen her iletişimde saldırganlık olarak nitelendirilebilecek eylemler bulunmaktadır (Amjad, Anjum, Ghazal ve Skinner, 2018). Saldırganlık insanoğlunun temel özelliklerinden birisi olarak görülmekte olup insanların birbirlerine uyguladıkları saldırganlığın ve şiddetin düzeyinin, kendisini diğer türlerden ayıracak şekilde fazla olduğu belirtilmektedir (Forgas, Kruglanski ve Williams, 2011).

Yaşından, cinsiyetinden ve sosyoekonomik durumundan bağımsız bir şekilde toplumun her kesiminden bireyler bir şekilde saldırganlığa maruz kalmakta veya saldırganlığı uygulayan tarafta olmaktadır. Saldırganlığa maruz kalanlarla birlikte saldırganlığı uygulayan bireyler de bu yıkıcı davranışların olumsuz etkilerini yaşamaktadır. Hem saldırganca davranışın hangi tarafında yer aldığından bağımsız olarak bireyler üzerinde olumsuz etkileri olması hem de bu etkiler nedeniyle fiziksel ve psikolojik sağlığı bozulan bireylerin oluşturduğu toplumun sağlığına zarar vermesi (Açıkgöz ve Özbaş Gençarslan, 2019) nedeniyle saldırganlık, sadece geçmişte değil günümüzde de sosyal bilimler tarafından çalışılmasına en çok ihtiyaç duyulan olgulardan birisidir.

1.1.1. Saldırganlığın Tanımı

Saldırganlık gibi farklı nedenleri ve boyutları olan insan davranışlarının herkes tarafından genel kabul gören bilimsel sınıflandırmalarının ve tanımlamalarının yapılması güç olabilmektedir. Bununla birlikte, bir davranışın nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte ortaya konulabilmesi ve anlaşılabilmesi için o davranışın dakik

bir tanımının yapılması önemlidir (Karakaş, 1997). Bu noktada, farklı boyutları ve biçimleri bulunduğu için özellikle saldırganlık tanımının ne şekilde yapılacağı önemli görünmektedir.

Saldırganlık tanımını yapmaya çalışan pek çok farklı bilim dalı ve disiplin bulunmaktadır. Dolayısıyla bu konudaki literatürün de oldukça geniş olduğu bilinmektedir (Dursun, 2011). Bu doğrultuda, yapılan-yapılacak tanımların kullanılan yaklaşımlara bağlı olarak değişiklik gösterebileceği açıktır.

Saldırganlığın sözlük anlamı incelendiğinde “saldırgan olma durumu, saldırgan bir biçimde davranma ve bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşı, zorla karşısındakine benimsetme çabası” anlamlarını içerdiği görülmektedir (Saldırganlık, t.y.).

Psikoloji bilimi çerçevesinde ise saldırganlık terimi “öfke, düşmanlık, rekabet, engellenme, korku gibi durumlardan kaynaklanan ve karşısındakine zarar vermeyi, onu durdurmayı, ona engel olmayı, ya da kendini korumayı hedefleyen fiziksel, sözel veya sembolik her türlü davranış” (Budak, 2009); “başkalarını inciten, psikolojik ve fizyolojik zarar veren her türlü davranış, başkalarını incitme niyeti taşıyan her türlü davranış, öfke içeren davranış” (Hasta ve Güler, 2013) olarak tanımlanmaktadır.

Diğer psikoloji sözlüklerinde saldırganlık (aggression) “diğerlerine fiziksel veya psikolojik olarak zarar vermeyi amaçlayan davranış” (VandenBos, 2015); “birisinin kendi ihtiyaçları için diğer kişileri zarara uğratacak şekilde diğerine zarar vermesini veya kontrol etmesini amaçlayan davranışları ifade eden genel terim” (Matsumoto, 2009) olarak tanımlanmaktadır. Oxford Psikoloji Sözlüğü’ne göre ise saldırganlık sözcüğü Latince “aggressus” yani saldırmak kökünden gelmekte olup “asıl veya tek amacı-işlevi diğer bir insanı ya da organizmayı fiziksel veya psikolojik olarak incitmek olan davranış” anlamını taşımaktadır (Colman, 2003).

Bushman ve Anderson’a göre saldırganlık; diğer bireylere zarar verme amacıyla gerçekleştirilen ve bu davranışı gerçekleştiren kişi tarafından maruz kalan bireyin zarar göreceğine inanılan, maruz kalan bireyin ise kaçınmak isteyeceği her türlü davranıştır (Bushman ve Anderson, 2001). Bu tanımdan yola çıkılarak saldırganlığın üç temel bileşeni veya özelliği olduğu düşünülmektedir ve bu üç temel özellik şu şekildedir (Allen ve Anderson, 2017):

1. Saldırganlık eyleme dökülen, gözlemlenebilen bir davranıştır. Bir başkasını incitmeyi düşünmek veya kızgın hissetmek, davranış olarak dışarı vurulmadığında tek başına saldırganlık olarak değerlendirilemez.
2. Saldırgan davranış her zaman için zarar verme amacını taşıyor olmalıdır. Örneğin, bir başkasına yanlışlıkla çarpmak, sonuçta o kişiye zarar vermiş olsa bile saldırganlık olarak değerlendirilmez. Çünkü eylem zarar verme amacı taşımadan, yanlışlıkla gerçekleştirilmiştir.
3. Bir davranışın saldırganlık olarak değerlendirilebilmesi için, bu davranışa maruz kalan bireyde söz konusu davranıştan ve bu davranışın sonuçlarından kaçınma güdüsü oluşturması gerekmektedir. Örneğin mazoşizm gibi durumlarda, birey acı veya zarar verici bir davranışa maruz kalıyor olmasına rağmen bundan keyif aldığı için buradaki davranışlar saldırganlık olarak değerlendirilmemektedir.

Psikoloji araştırmalarında şiddet yerine genellikle saldırganlık terimi ifade edilmektedir (Koç, 2011) ve saldırganlığın tam olarak açıklanabilmesi için bu kavramla ilişkili olan şiddet kavramının açıklanmasının gerekli olduğu ortadadır.

Sözcük anlamı incelendiğinde Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş olan şiddet kavramının (Karabağ, 2010), “karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, kaba güç, duygu veya davranışta aşırılık” (Şiddet, t.y.) anlamlarını taşıdığı görülmektedir.

Psikoloji bilimi çerçevesinde şiddet kavramı “düşmanlık ve öfke duygularının, kişilere veya nesnelere yönelik fiili, yıkıcı fiziksel zor yoluyla dile getirilmesi, saldırganlığın özgürlüğü, insan iradesini hiçe sayan en ileri, en aşırı boyutu” (Budak, 2009) anlamlarını içerecek şekilde tanımlandığı görülmektedir.

Davranış bilimleri açısından bakıldığında şiddet, tanımlanması güç olabilen ve herkes tarafından kabul edilen standart tanımı olmayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Stanko, 2003). Bununla birlikte şiddetin maruz kalan kişilere (kurbanlara) zarar veren bir davranış biçimi olduğu konusunda uzlaşılmaktadır (Triplett, Payne, Collins ve Tapp, 2016).

En genel anlamıyla şiddet “yaralanma, ölüm, psikolojik hasar, gelişim bozukluğu veya mahrumiyet ile sonuçlanan veya bunlarla sonuçlanma ihtimali yüksek olan tehdit edici veya doğrudan, kasıtlı fiziksel kuvvetin (gücün) veya etkinin kendine,

başka bir bireye veya bir gruba ya da topluluğa karşı kullanılması” olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2014).

Bir davranışın şiddet olarak tanımlanabilmesi için, istemli olarak gerçekleştirilmesi yani zarar verme amacı taşıması da gerekmektedir (Tolan, 2007). Yani şiddetten bahsedildiğinde ilgili davranışta bulunması gereken iki temel özelliğin zarar verme amacı taşıması ve bununla birlikte bu davranışın sonucunda şiddete maruz kalan kişinin-nesnenin bir şekilde zarar görmesi-zarar görme olasılığı bulunması olduğu söylenebilir.

Konuyla ilgili araştırmalar incelendiğinde şiddet ve saldırganlık kavramlarının birbirinden bağımsız olmadıkları ve birbirlerinin yerine kullanılabildikleri görülmekle birlikte (Ayan, 2007) aslında bu iki kavram temelde farklı anlamları karşılamaktadır (van der Veur, Ohana, Titley, Buldioski ve Schneider, 2007).

Şiddet ve saldırganlık arasındaki temel farkın, davranışın sonucunda meydana gelen fiziksel hasarın boyutundan kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Howells, Daffern ve Day, 2008).

Şiddeti aşırı boyutta zarar verme amacı taşıyan bir saldırganlık olarak tanımlayabileceğimiz gibi, tüm şiddet davranışları saldırganlık olarak değerlendirilirken saldırganlık ise her durumda şiddet olarak tanımlanmamaktadır (Anderson ve Bushman, 2002). Örneğin, koşu yarışı yapan çocuklardan birisinin, arkadaşını itmesi ve yere düşmesini sağlayarak birinci olmaya çalışması saldırganlık olarak değerlendirilebilirken şiddet olarak değerlendirilmemektedir. Yani şiddet, saldırganlığın davranışa yansımış biçimi ve saldırganlığın altında yer alan bir olgu olarak değerlendirilebilir (Yavuz Gümüş, 2011).

Hamby’e göre şiddet, “gerçekleştirilmesi gerekli olmayan, istenmedik, kasıtlı ve zarar verici” bir davranış olup saldırganlıktan ayrılan temel özelliği gerçekleştirilmesinin gerekli olmamasıdır (Hamby, 2017). Burada üzerinde durulan nokta, saldırganlığın bazı durumlarda bireyin kendisini veya sevdiklerini koruması için uygulaması gereken, bazı durumlarda ise uygulayan kişinin davranışsal sınırlılıkları yüzünden uyguladığı ve yine zarar verici olan davranışları da içeriyor olmasıdır.

Koç'a göre şiddet, daha çok davranışın kendisini tanımlamak için kullanılırken saldırganlık ise daha çok bireyin ruh haline göndermede bulunmaktadır (Koç, 2011).

Şiddet ve saldırganlık arasındaki farklılıklar ve benzerlikler özetlenmek istenirse;

1. Her iki olgunun da zarar verme niyetini barındırıyor olması gerektiği söylenebilir. İki davranış arasındaki bir diğer ortak nokta, maruz kalan kişilerin bu davranışlardan zarar görme olasılığının olmasıdır. Ancak hem şiddette hem de saldırganlıkta eylemin nesnesinin zarar görüp görmemesinden çok, davranışın zarar verme amacıyla gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği önemli görünmektedir.
2. Şiddeti saldırganlıktan ayıran ilk özellik, şiddet sonucunda ortaya çıkan hasarın (ölüm gibi) saldırganlıktakinden daha fazla olmasıdır. Ayrıca, bireyin kendisini korumaya yönelik olarak gerçekleştirdiği durumlardaki gibi bazı saldırganlık davranışları kaçınılmaz, hatta gerekli olabilirken şiddet davranışı ise hemen her durumda gereksiz olarak nitelendirilmektedir.
3. Saldırganlığın şiddeti kapsadığı, şiddetin saldırgan davranışların bir alt bileşeni olduğu; ayrıca şiddetin daha çok davranışı, saldırganlığın ise davranışla birlikte bireyin ruh hali gibi farklı bileşenleri de kapsadığı düşünülmektedir.

1.1.2. Saldırganlık Türleri

Saldırganlıktan bahsedildiğinde insanların zihninde ağırlıklı olarak kaba kuvvetin uygulanmasını içeren fiziksel eylemler canlanmaktadır. Buna karşın saldırganlık olgusu psikoloji bilimi çerçevesinde tek bir davranışı veya davranış gurubunu tanımlamak için kullanılmamakta olup saldırganlığın pek çok farklı biçimde davranışa dökülebileceği bilinmektedir (Loeber ve Hay, 2002).

En bariz olanları doğrudan fiziksel veya sözel saldırıda bulunmak olarak görülse de diğerlerine zarar vermenin ve onları incitmenin pek çok farklı yolu bulunmaktadır (South Richardson, 2014). Bu nedenle saldırganlığın farklı boyutlarının bulunmakta olduğu; bu boyutların da hem fiziksel hem de duygusal olabildiği ve kendisini farklı biçimlerde ifade edebildiği söylenebilir (Fletcher ve

Milton, 2007).

İlgili alan yazın incelendiğinde, saldırganlığın farklı biçimlerde sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Bu sınıflandırmalardan ilki, Crick ve Dodge (1996) tarafından yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada saldırganlık proaktif ve reaktif saldırganlık olmak üzere iki boyutta tanımlanmaktadır.

Farklı nedenleri olduğu öne sürülen proaktif ve reaktif saldırganlıktan reaktif (düşmanca) saldırganlık “bir durum ya da olaya karşı olumsuz duygusal tepkiler tarafından etkilenen saldırgan davranış” olarak tanımlanmaktadır (Arslan, Hamarta, Arslan ve Saygin, 2010). Proaktif (araçsal) saldırganlığın ise temelini sosyal öğrenme modelinden aldığı ve “bireyin maruz kaldığı çevresel-dışsal pekiştiricilerin kontrol ettiği kasıtlı ve amaçlı saldırgan davranış” olarak tanımlandığı görülmektedir (Yavuzer, 2017).

Proaktif saldırganlığın, tehdit olarak algılanan uyarıcılara karşı bireyin kendisini savunma amacına hizmet eden reaktif saldırganlıktan farklı olarak duygu yükünün az olduğu, bu nedenle de uygulayan birey tarafından daha fazla içselleştirilip merhametsiz ve yıkıcı özelliklerinden dolayı saldırganlığın daha ciddi boyutu olduğu ileri sürülmektedir (Uz Baş, Öz, & Topçu Kabasakal, 2012).

Saldırganlığı amacına veya içerdiği duygusal yüke bağlı olmadan, uygulanma biçimine, aldığı forma göre sınıflandıran modeller de bulunmaktadır (Ramirez ve Andreu, 2003). Bu modellerde, saldırganlığın fiziksel ve sözel saldırganlık olmak üzere iki temel boyuta ayrıldığı görülmektedir (Björkqvist, 1994). Saldırganlığın bu iki temel ifade biçimine ek olarak Buss ve Perry tarafından öfke ve düşmanlık boyutları da eklenmiştir (Buss ve Perry, 1992).

1.1.2.1.Fiziksel Saldırganlık

Günümüzde saldırganlıktan bahsedildiğinde diğer saldırganlık türleri de eskisine oranla daha çok akla gelebilmekle birlikte, hala akla ilk gelen saldırganlık biçimlerinden birisinin fiziksel güç kullanılarak zarar verme olduğu söylenebilir. Ancak, cinsiyet rolü ile oldukça bağdaştırıldığı için erkeklerin daha sık uyguladığı düşünülen (Bosson, Vandello, Burnaford, Weaver ve Wasti, 2009) bu saldırganlık

biçimi tüm saldırgan davranışları kapsamamakta olup tüm saldırgan davranışlar da fiziksel boyut içermek zorunda değildir (Thomson, Bozgunov, Psederska ve Vassileva, 2019).

Literatürde fiziksel saldırganlık, “bireyin kendisine ya da diğer canlı veya cansız nesnelere karşı fiziksel yollar ile uyguladığı zarar verme ve acı çektirme amacını taşıyan her türlü davranış” olarak tanımlanmakta (Kantemür Köse, 2018) olup bu tür davranışlara örnek olarak;

- Bir cisim atmak,
- İtmek, sıkıca tutmak,
- Tokat atmak,
- Tekmelemek veya yumruklamak,
- Bir cisim ile vurmak,
- Boğaz sıkmak,
- Silah ile tehdit etmek,
- Silah veya bıçak gibi aletler kullanmak gösterilebilir

1.1.2.2.Sözel Saldırganlık

Sözel saldırganlık, genellikle bireyin diğerlerini aşağılama veya küçük düşürme şeklinde ve sözel ifadeler yoluyla gerçekleştirdiği bir saldırganlık biçimidir (Tuzgöl, 1998). Diğer tüm saldırganlık biçimlerinde olduğu gibi burada da zarar vermek amaçlanmakta olup, bu amaç dahilinde fiziksel bir eyleme başvurulmadan karşı tarafa sözlü yollarla saldırı söz konusudur (Yalın, 2018).

Sözlü iletişim yoluyla karşıdaki bireyi psikolojik olarak incitmek ve ona zarar vermek olarak da tanımlanabilen (Kayhan, 2017) sözel saldırganlık davranışlarına örnek olarak;

- Tehdit etme,
- Not veya mektup gibi yazılı araçlarla tehditte bulunma,
- Bağırma,
- Dedikodu,
- Alay etme (Karataş, 2008),

- Alay amaçlı lakap takma,
- Hakaret etme (Vissing, Straus, Gelles ve Harrop, 1991) gösterilebilir.

1.1.2.3. Düşmanlık

Diğerlerine zarar vermeyi ve onları incitmeyi amaçlayan davranışların tümünün, fiziksel ve sözel saldırganlıkta olduğu gibi saldırganlığın doğrudan motor bileşeni şeklinde gerçekleştirilmek zorunda olmadığı bilinmektedir. Düşmanlık “bireyin algıları, fikirleri ve yorumlamaları sonucunda diğerlerine duyduğu güvensizlikle birlikte kuşku veya şüpheye kapılması, bu nedenle de onlara karşı kin beslemesi, onlardan nefret etmesi ve onlara karşı kötülük yapma isteği taşıması” olarak tanımlanmaktadır (Kaleli, 2016).

Daha çok diğer kişilere karşı duyulan gıpta ve kıskançlıktan kaynaklandığı ileri sürülen (Aytekin, 2015) düşmanlığın, “kişide diğerlerinden hoşlanmama duygusunu oluşturan ve diğerlerini olumsuz olarak değerlendirmesine neden olan tutum” olarak tanımlandığı da görülmektedir (Önen, 2009).

1.1.2.4.Öfke

İnsanın sahip olduğu evrensel duygulardan birisi olan öfke, şiddeti normal sınırları aşmadığı sürece bireye yararlı olabilmekle birlikte yoğun olarak yaşandığı ve açık-doğrudan ifade edildiği durumlarda yıkıcı bir özellik kazanmaktadır (Balkaya ve Şahin, 2003).

Öfkenin “doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ya da karşılanmamış beklentilere tepki olarak ortaya çıkan duygusal tepki” (Soykan, 2003) olarak tanımlanmakta olup saldırganlık biçimini aldığı anda yaralama veya öldürme derecesine kadar ulaşan sonuçları olabildiği bilinmektedir (Şahin, 2006).

1.1.3. Saldırganlığı Açıklamaya Yönelik Kuramlar

Araştırmacılar tarafından amacı veya gerçekleştirilme biçimi gibi özellikleri temelinde pek çok farklı biçimde tanımlanabilen saldırgan davranışların açıklanmasında da benzer şekilde, üzerinde herkes tarafından uzlaşılan ortak bir kuramsal çerçeve bulunmayıp; konuyla ilgilenen araştırmacılar tarafından saldırgan davranışın doğasına açıklama getirmeye çalışan pek çok farklı kuramın geliştirildiği görülmektedir (Liu, 2004).

İlgili kuramlar incelendiğinde araştırmacıların saldırgan davranışları genellikle;

- Doğuştan getirilen saldırganlık dürtüsü veya içgüdüğü olarak (Karakulak, 2018),
- Engellenme duygusu ve öfke gibi duygusal yaşantılara bir tepki olarak (Çelik ve Kocabıyık, 2014),
- Toplumsallaşma ile birlikte ortaya çıkan ve bireyin öğrenme yoluyla sonradan edindiği bir davranış olarak (Meydan, 2019),
- Bireyi diğerlerinden ayıran bazı kişilik özelliklerinin sonucu olarak açıkladıkları görülmektedir.

Özetle, ilgili kuramların saldırganlığı bireysel ve bireyin dışındaki etkenler olmak üzere iki temel etken çerçevesinde açıklamaya çalıştığı söylenebilir. Bireysel etkenleri temel alan kuramların açıklama getirirken daha çok bireyin biyolojik ve içgüdüsel süreçleri üzerinde durduğu; bireyin dışındaki etkenleri temel alan kuramların ise sosyal ve kültürel süreçlerin üzerinde durduğu söylenebilir (Eroğlu, 2009).

1.1.3.1. Biyolojik Temelli Kuramlar

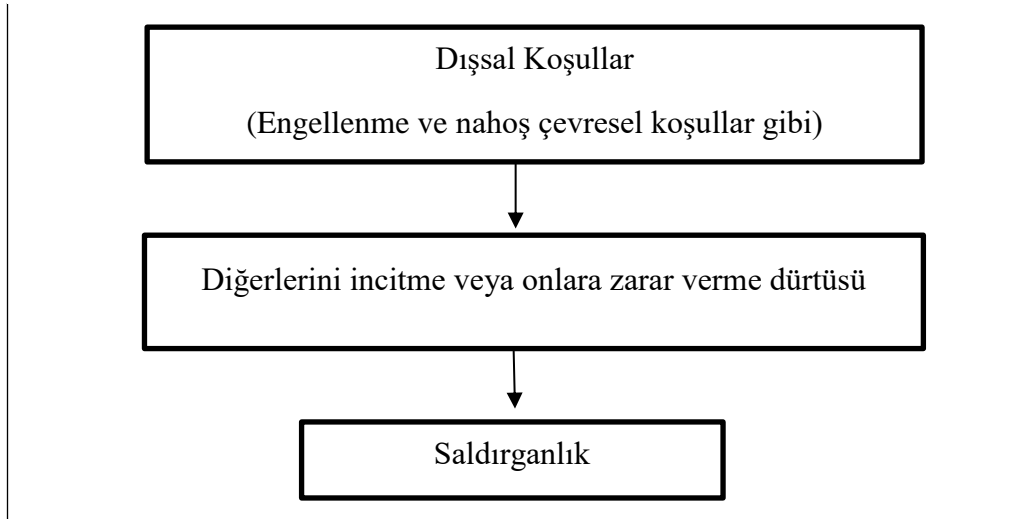
İnsanoğlunun sergilediği davranışlar, yaşamı boyunca sonradan edineceği veya geliştireceği davranış örüntüleri kadar doğuştan getirdiği ve kendi biyolojik yapısında bulunan etkenlerden tarafından da şekillendirilmektedir.

Saldırganlığı insanın biyolojik mekanizmaları ve özellikleri temelinde açıklamaya çalışan kuramlarda ağırlıklı olarak beyin yapılarının, merkezi sinir

sisteminin ve endokrin sistemi gibi hormonal sistemlerin etkileri üzerinde durmaktadır (Efilti, 2006). Ayrıca, biyolojik temelli kuramların saldırganlığa doğuştan getirilen bir dürtü veya içgüdüsel bir davranış olarak açıklama getirmeye çalıştığı da görülmektedir (Şekil 1) (Baron ve Branscombe, 2012). Psikanalitik kuram ve etiyolojik kuram gibi birbirinden belirli yönler açısından farklılaşan açıklama biçimleri bulunmakla birlikte, açıklamalarının temelinde biyolojik ve insanın doğuştan getirdiği süreçler yer aldığı için bu kuramlar “biyolojik kuramlar” ortak başlığı altında birlikte incelenecektir.

Biyolojik temelli kuramların ortak özelliği insan saldırganlığını dış kaynaklı etkenlerden bağımsız biçimde, insanın kendi içinden gelen doğal bir eğilim olarak açıklamalarıdır (Akıl, 2018). Böylelikle, saldırganlığın diğer tüm canlılarda olduğu gibi insan doğasının da ayrılmaz bir parçası olduğu çıkarımında bulunmaktadır. Biyolojik temelli kuramların günümüzdeki ardılları beynin belirli bölgelerinde meydana gelen hasarlar ile saldırganlık davranışları arasında bir ilişki olduğunu ileri sürerken; özellikle prefrontal korteks, medial temporal lob ve amigdala yapılarının işleyişlerindeki yetersizliklerin bireydeki saldırganca davranışlarda etken olabileceğini belirtmektedir (Toptaş, 2018).

Şekil 1: Biyolojik-İçgüdü Temelli Kuramlar Açısından Saldırganlık

Kaynak: Baron ve Branscombe'den uyarlanmıştır (Baron ve Branscombe, 2012).

İnsan saldırganlığını açıklamaya çalışan kuramlardan ilki, Freud'un öncülüğünde geliştirilen psikanalitik kuramdır. İnsanın doğuştan getirdiği

özelliklerden birisinin saldırganlık olduğunu ileri süren Freud'a göre, saldırganlık bir içgüdüdür (Kadan, 2010). Her insanda haz ilkesinin sağlanmasında birbirlerine zıt olacak şekilde işlev gören yaşam (eros) dürtüsü ve ölüm dürtüsü (thanatos) bulunmaktadır. Yaşamın sürdürülmesini önceleyen erosa karşılık, ölüm dürtüsü bireyin organik yaşamının tekrar cansız duruma döndürülmesini amaçladığı için ağırlıklı olarak diğer canlılara ve dış dünyaya zarar verilmesinde rol oynamaktadır (Freud, 2016). Bir başka deyişle, Freud'a göre insan saldırganlığının kökeninde ölüm dürtüsü yer almaktadır (Kiraz, 2015).

Saldırganlıkla ilgili bir diğer biyolojik temelli açıklama, tıpkı psikanalitik kuram gibi saldırgan davranışları içgüdü temelinde açıklamaya çalışan etiyolojik kuramdan gelmektedir. Konrad Lorenz'e göre hayvanlarda olduğu gibi insanlarda da saldırgan davranışlar içgüdülere dayanılarak gerçekleştirilmektedir (Yalçın, 2016). Lorenz'e göre (2008), saldırganlık davranışları insanın doğasında yer almakta olup türün korunması amacına hizmet etmektedir. Türler arasındaki saldırgan davranışlar genel olarak avcının beslenmesine ve hayatta kalmasına hizmet etmektedir. Buna karşılık, tür içinde gözlenen saldırgan davranışlar ise aynı türün üyeleri arasındaki rekabetten kaynaklanmaktadır. Saldırganlığın aynı tür içindeki daha sağlıklı veya başarılı bireylerin gelecek nesillere genlerini aktarmalarına izin verdiği ve böylelikle türün devamının sağlıklı bir şekilde sağlanmasına hizmet ettiği savunulmaktadır.

Fromm'a göre (2016), Freud ile Lorenz'in saldırganlığa getirdiği açıklamalar arasında benzerlikler bulunmakla birlikte önemli bir farklılık psikanalitik kuram ile etiyolojik kuramı birbirinden ayırmaktadır. Bu iki kuram da saldırganlığı insanın içinde biriken ve dışarıdan gelen bir uyarıcı olmasa bile davranışlara bürünerek açığa çıkabilen bir enerji olarak düşünmüştür. Bu nedenle her iki kuram da saldırganlığın eylem olarak dışarı vurulamamasının sağlıksız olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte, iki kuram arasındaki farklılık insanda doğuştan getirildiği ileri sürülen saldırganlık dürtüsünün işlevine ilişkindir. Freud'un savunduğu şekliyle saldırganlık tamamen yıkıcı ve doğrudan ölüme hizmet eden bir içgüdü iken Lorenz'e göre ise saldırganlık yaşamın kendisine hizmet etmektedir.

Günümüzde nörobilimciler tarafından yapılan araştırmalar sayesinde Freud'un ileri sürdüğü şekliyle basit bir ikili ölüm-yaşam içgüdü sistemi bulunmadığı bilinmektedir (Solms, 2004). Araştırma sonuçları özellikle beynin frontal ve temporal

lob yapılarının işlevlerindeki anormallikler ile saldırgan davranışlar arasında ilişki kurulabileceğini göstermektedir (Wahlund ve Kristiansson, 2009). Frontal lob hasarı yaşayan herkesin saldırganlık eğiliminin artmadığı bilinmekle birlikte, özellikle prefrontal korteks hasarlarının veya bu bölgenin işleyişindeki bozulmaların saldırganlığın açıklanmasında önemli bir nöral kanıt olabileceği ileri sürülmektedir (Blake ve Grafman, 2004).

Genel olarak değerlendirildiklerinde, erken dönem psikanalitik ve etiyolojik kuramlar dışında biyolojik temelli kuramların araştırma sonuçlarını nesnel bulgulara dayandırdıkları için olumlu eleştiriler aldıkları; ancak bireyin sosyal, zihinsel ve duygusal süreçlerinin ve gelişimlerinin etkisini dikkate almadıkları için yetersiz kaldıkları söylenebilir (Toptaş, 2018).

1.1.3.2.Engellenme Kuramı

Biyolojik kuramların insan saldırganlığına getirdiği içgüdü temelli açıklamaları yeterli bulmayan Dollard ve arkadaşları, yaşanan engellenmelerin ve kötü olayların bireyin ilerideki davranışlarının saldırganca olmasına neden olacağını ileri sürmüştür (Yorulmaz, 2019). Engellenme (frustration), “belli bir hedefe yönelik dürtülerin veya eylemlerin dış veya iç etkenlerle engellenmesi” olarak tanımlanmakta olup engellenme-saldırganlık hipotezi ise “engellenmenin hemen her zaman saldırganlığa yol açtığını ve saldırganlığın hemen her zaman daha önce yaşanmış bir engellenmenin göstergesi olduğunu” savunmaktadır (Budak, 2009).

Dollard ve arkadaşları tarafından oluşturulan engellenme kuramına (Dollard, Miller, Doob, Mowrer ve Sears, 1939) göre saldırganlık ile engellenme arasında her zaman ikili bir ilişki bulunmaktadır. Yani engellenme kuramında;

1. Tüm saldırgan davranışlar önceden yaşanan engellenmelere bir tepkidir, saldırgan davranışlar engellenmenin bir sonucudur.
2. Yaşanan tüm engellenmeler saldırganlığa neden olur.
3. Engellenme, bireyin beklediği herhangi bir hazzı ulaşmasının engellenmesi olarak, saldırganlık ise davranışın yönlendirildiği kişiye zarar verme amacını taşıyan her türlü davranış olarak tanımlanır (Dill ve

Anderson, 1995).

Kuram, saldırganlığı biyolojik temelli açıklamalardaki gibi bir içgüdü olarak ele almamıştır. Bu açıklayışa göre saldırganlık bir dürtü olup içgüdüden farklı olarak sürekli bulunan ve sürekli artan bir enerji biçiminde değildir. Bireyin yaşamsal bir ihtiyacı karşılanmadığında ortaya çıkıp ilgili yoksunluğun giderilmesine hizmet etmektedir (Ürgün, 2013).

Engellenme kuramının, saldırganlığı her koşul altında açıklayamaması nedeniyle eleştirildiği görülmektedir. Örneğin bilişsel-davranışçı yaklaşıma göre birey engellenme yaşıyor olsa bile bu, her zaman saldırganlık biçiminde bir tepkiyle karşılık vereceği anlamına gelmemektedir. Birey, yaşadığı engellenmenin geçerli ve mantıklı bir nedeni olduğunu düşündüğünde öfke ve saldırganlık tepkisinde bulunmamaktadır (Özmen, 2006).

1.1.3.3.Sosyal Öğrenme Kuramları

Hemen hemen tüm insan davranışlarının açıklanmasında sadece biyolojik etkenlerin ve süreçlerin kullanılmasının yetersiz olacağı gibi, saldırganlık davranışlarının açıklanmasında da tek başına bu etkenler yeterli görülmemiştir. Bu nedenle araştırmacılar insanın yaşamı ve gelişimi süresince saldırgan davranışları öğrenme yoluyla edindiklerini temel alan kuramlar geliştirmiştir.

Albert Bandura'ya göre insanlar doğuştan saldırgan olmayıp, saldırganlığı sonradan öğrenmektedirler ve gözlem yoluyla öğrenme saldırgan davranışların edinilmesinde kilit bir etken konumundadır (Bandura, 2016). Bandura'nın geliştirdiği sosyal-bilişsel öğrenme kuramına göre saldırganlığın kökenini oluşturan üç temel etken gözlem yoluyla öğrenme, eylemlerin pekiştirilmesi ve organik-biyolojik etkenlerdir (Bandura, 1983). Bu kurama göre saldırganlık için fizyolojik mekanizmalar da gerekli olmakla birlikte, bilişsel ve duruma bağlı etkenler bu süreçte daha büyük rol oynamaktadır (Koçer, 2015).

Sosyal öğrenme kuramının insan saldırganlığını açıklamada ileri sürdüğü iki temel görüş şu şekildedir:

- Saldırganlık, diğer insan davranışları gibi sosyal bir davranıştır (Dever ve Bulut, 2017)
- Diğerleri tarafından gerçekleştirilen saldırganlık eylemlerinin gözlenmesi, bireyin saldırganlıkta bulunma olasılığını arttırmaktadır (Bandura, Ross ve Ross, 1961)

Bu kurama göre saldırgan davranışların edinilmesi, öğrenme sürecinde yer alan taklit etme ve model alma mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşmektedir (Gümüştül, 2016). Buna göre, saldırganca davranışlarda bulunan ve bu davranışları sonucunda bir şekilde çıkar sağlayan diğer bir bireyi gözlemleyen kişinin ileride kendisinin de saldırgan davranışlarda bulunması oldukça muhtemel olacaktır. Özellikle çocukların, çevrelerinde yer alan başta anne-baba gibi büyüklerini model aldıkları ve bu kişilerin davranışlarını taklit ederek sosyal hayatta davranış kalıplarını biçimlendirdikleri düşünüldüğünde saldırgan davranışlarda sosyal öğrenme sürecinin etkisi açıkça görülmektedir.

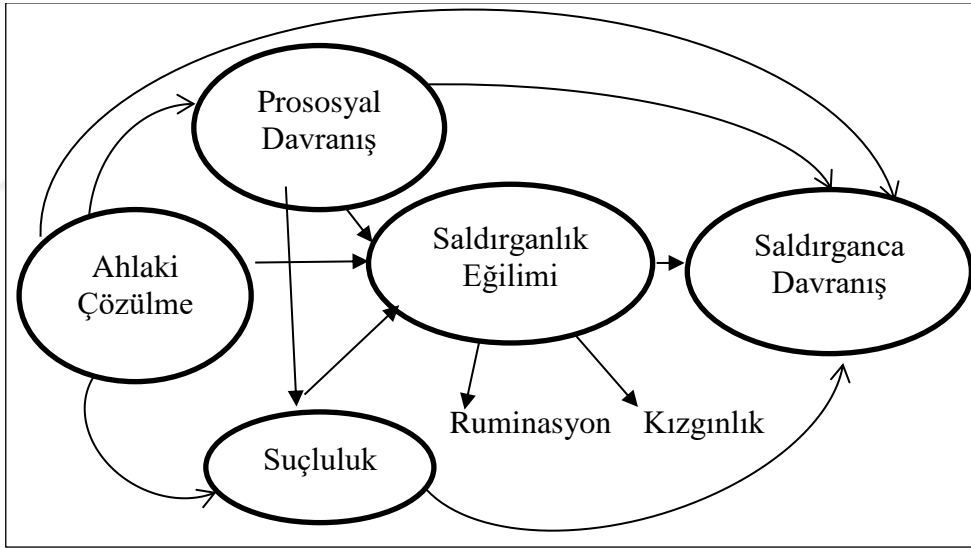
İnsan saldırganlığına getirdikleri açıklamayı sadece sosyal öğrenmenin etkisi ile sınırlandırmayan Bandura ve arkadaşlarına göre bireyde saldırganlık davranışlarının ortaya çıkmasında ayrıca ahlaki çözüme, prososyal davranışlar, suçluluk ve kızgınlık duygusu ile ruminasyon gibi etkenler de saldırganlık eğilimini belirleyerek rol oynamaktadır (Şekil 2) (Bandura, Barbaranelli, Caprara ve Pastorelli, 1996). Sosyal öğrenme kuramının bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek (Erbaş ve Şahin Perçin, 2017) bu açıklayışa göre:

1. Eğer birey sergilediği saldırganca davranışın kendisi açısından önemli bir amaca hizmet ettiğini düşünüyorsa, diğerlerine zarar veren saldırganca davranışlarını değiştirmeye yönelik herhangi bir istek veya bu tür davranışlarda bulunmadan kaynaklanan suçluluk hissetmez.
2. Bu nedenle yüksek ahlaki çözülmeye düşük suçluluk duygusu eşlik eder.
3. Herhangi bir suçluluk duyulmaması veya duyulan suçluluğun azalması, bireyin saldırganca davranışlara yönelik kendisine uygulayacağı kişisel kısıtlamaları da azaltır.
4. Ahlaki çözümeyle birlikte gelen suçsuzluk hissi, bireyin düşük prososyal eğilime sahip olmasına neden olacaktır.
5. Prososyal eğilimin düşük olmasıyla birlikte bireyin diğerlerine karşı beslediği

sempati azalacak ve böylelikle hem saldırganca davranışlara maruz kalanlarla empati kurma becerisi hem de kendisi bu tür davranışlarda bulunduğu hissedeceği suçluluk azalacaktır.

6. Ahlaki çözümlenmeyle birlikte bireyde tekrarlayan düşmanlık duygusunu besleyen bir sosyal doğruluk ve haklılık hissi oluşacaktır.
7. Birey, normalde kendisine uygulayacağı ahlaki kısıtlamalardan kurtulduğunda artan düşmanlık duygusunu davranışlara dönüştürme eğiliminde olacaktır.
8. Ahlaki çözümlenmeyle birlikte, artan düşmanca ruminasyon ve kızgınlık hissine eşlik edecek şekilde saldırganca davranışta bulunma ve saldırganlık eğilimi artacaktır.

Şekil 2: Ahlaki Çözülme Kuramına Göre Saldırganlık Davranışlarında Rol Oynayan Süreçler

Kaynak: Bandura ve arkadaşlarından uyarlanmıştır (Bandura vd., 1996).

Sosyal öğrenme kuramını saldırganlığı açıklamaya çalışan diğer kuramlardan ayıran iki önemli özellik olduğu ileri sürülmektedir (Dervent, 2007). Bunlardan ilki, insan saldırganlığını sadece düşmanca ve zarar verme amacıyla gerçekleştirilen bir davranış olarak ele almayı, daha çok birey tarafından belirlenen amaçlara yönelik olarak gerçekleştirilen araçsal bir davranış olarak değerlendirmesidir. Kuramın diğer ayırıcı özelliği ise diğer kuramlara göre saldırganlıkla ilgili olarak bireyin daha aktif bir oynadığını ileri sürmesidir.

İnsan saldırganlığını açıklamada sadece biyolojik-doğuştan getirilen dürtülerin ve eğilimlerin etkisi ile sınırlı kalmayıp duygular ve öğrenme süreci gibi çeşitli etkenlerin de rolüne yer veren sosyal öğrenme kuramının ve ahlaki çözümlenme kuramının çeşitli açılardan eleştirildikleri görülmektedir. İlk olarak, araştırmacılar tarafından ahlaki çözümlenmenin her koşulda saldırgan davranışları açıklayamadığı ileri sürülmüştür. Pornari ve Wood'a göre, diğerlerine uygulanan saldırganlık ciddi bir sorun olarak algılanmadığında ahlaki çözümlenme ile saldırganlık eğilimi arasında herhangi bir ilişki kurulamamaktadır (Pornari ve Wood, 2010). Diğer taraftan, sosyal öğrenme kuramı da benzer şekilde saldırgan davranışları her koşul altında açıklayamaması yönünden eleştirilmiştir. Perry ve arkadaşlarına göre, sosyal öğrenme kuramının ileri sürdüğü şekilde öz-yeterliğe ilişkin algıların ve davranışın sonuçlarına yönelik beklentilerin saldırgan davranışların nedenini oluşturduğunu söylemek her zaman için geçerli bir açıklama olmayacaktır (Perry, Perry ve Rasmussen, 2016). Örneğin çocuklar, hemen her seferinde saldırgan bir davranışta bulunmadan önce bu davranışın üzerine düşünüp bilinçli bir şekilde öz-yeterliklerini ve davranışın olası sonuçlarını göz önünde bulundurmamaktadır.

Araştırmacılar tarafından sosyal öğrenmenin saldırganlığı açıklamada ileri sürdüğü fikirlerden faydalanan ve saldırganlığa daha geniş kapsamlı açıklamalar getirmeye çalışan kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramlardan birisi olan ve Anderson ve Bushman tarafından geliştirilen Genel Saldırganlık Modeli'nde (General Aggression Model); biyolojik temelli ve sosyal öğrenme temelli kuramların getirdiği açıklamalardan yararlanmış ve daha fazla etkenin insan saldırganlığındaki rolüne yer verilerek insan saldırganlığına görece daha geniş ve bütünleştirici bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır (Anderson ve Bushman, 2002). Bu kurama göre kişisel ve çevresel etkenler bireyin duygusal, bilişsel ve uyarımsal mekanizmalarını harekete geçirmekte, böylelikle saldırganlıkla ilgili olarak otomatik veya bireyin daha çok düşünerek gerçekleştireceği bir karar verme süreci başlamaktadır (Koçer, 2015).

Genel Saldırganlık Modeli'nde bireysel etkenler, çevresel etkenler, bilişsel süreçler, duygular gibi bileşenler birey tarafından birlikte değerlendirilerek bu değerlendirme süreci sonucunda davranışsal bir karar verilmektedir (Şekil 3) (Dill, Anderson, Anderson, ve Deuser, 1997).

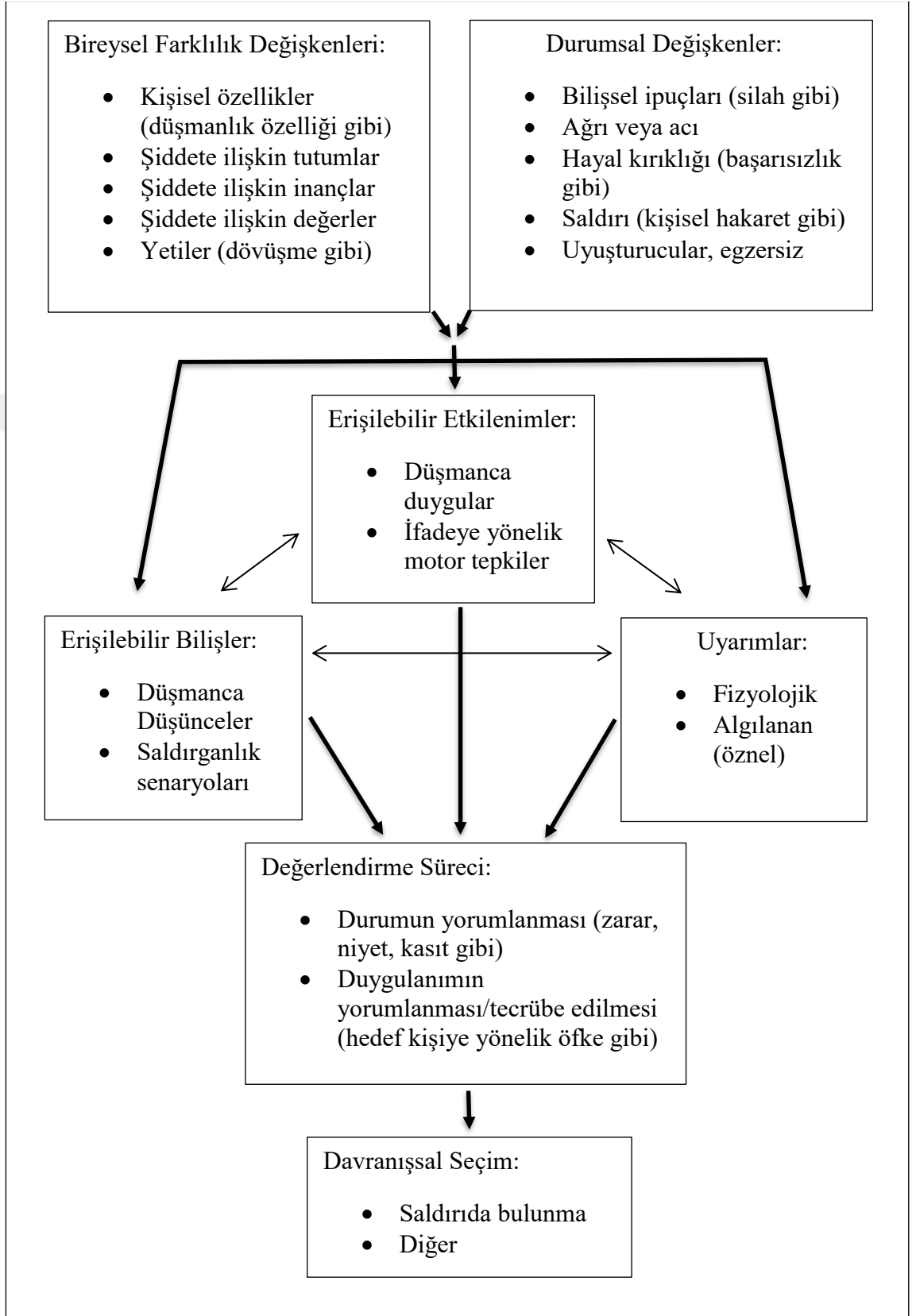
Genel Saldırganlık Modeli'nin insan saldırganlığını açıklarken öne sürdüğü

temel fikirler Şu Şekildedir (Ferguson ve Dyck, 2012):

- Saldırganlık daima kötüdür
- İnsan beyni kurgu ile gerçekliği birbirinden ayıramamaktadır
- Saldırganlık çoğunlukla sonradan öğrenilen bir davranıştır
- Saldırganlık ağırlıklı olarak bilişsel bir temele sahiptir
- Saldırganlık çoğunlukla otomatik olarak iŐleyen bir süreçtir

Şekil 3: Genel Saldırganlık Modeli

Kaynak: Dill ve arkadaşlarından uyarlanmıştır (Dill vd., 1997).

Genel saldırganlık modelinin öne sürdüğü kuramsal açıklamaları değerlendirdikleri detaylı çalışmada Ferguson ve Dyck'in (2012), bu kurama getirdikleri eleştiriler şu şekildedir:

1. Laboratuvar koşullarında gerçekleştirilen çalışmalarda katılımcıların sergilediği saldırgan davranışlar ile gündelik yaşamdaki “gerçek” saldırganlık arasında farklılık bulunmaktadır. Genel saldırganlık kuramı ve bu kuramı temel alan araştırmaların bulguları gündelik yaşamda sergilenen saldırgan davranışları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Genel saldırganlık modeli bazı saldırgan davranışları “ikincil” olarak nitelendirse de tüm saldırgan davranışlar eşit derecede önemlidir.

2. Genel saldırganlık modeli önceden planlanmış ve araşsal saldırganlıktan bahsetmekle birlikte bu türden saldırgan davranışların nedenlerine ve ne şekilde gerçekleştirildiklerine yönelik açıklama getirmemektedir.

3. Genel saldırganlık modelini destekleyen araştırmacıların kendi aralarında bile hangi davranışların saldırganca olduğuna yönelik fikir birliği bulunmamaktadır. Örneğin, bu kuramı savunan bazı araştırmacılar video oyunlarında yer alan şiddetin zararlı olduğunu savunurken diğerleri buna karşı çıkmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiklerinde sosyal öğrenme kuramlarının insan saldırganlığını açıklamada getirdikleri açıklamaların sadece biyolojik etkenlere bağlı kalmamış olmasının bu kuramların saldırganlığı açıklama güçlerini yükselttiği düşünülebilir. Saldırgan davranışların bireyin içinde bulunduğu çevreden öğrenme yoluyla ve kısmen de olsa bireyin kendi özelliklerine bağlı olarak geliştiği fikirleri, saldırganlık literatürüne bu kuramlar tarafından getirilen iki yeni önemli açıklayış olarak görünmektedir. Ancak, gerek kişilik özelliklerine yeterli vurguyu yapmamış olmaları gerekse getirdikleri açıklamaların tüm saldırgan davranışları açıklayamıyor olması sosyal öğrenme temelli kuramların eleştirilen ve yetersiz kaldıkları alanlar olarak değerlendirilebilir.

1.1.3.4. Kişilik Temelli Kuramlar

Kişilik, “bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler” (Burger, 2016); “bireyin doğuştan getirdiği ve yaşantılar sonucunda

kazandığı, onu diğerlerinden ayıran özellikler bütünü” (Doğan, 2013) olarak tanımlanmaktadır.

Biyolojik, psikolojik, kalıtsal ve sonradan edinilen bütün duyguları, yetenekleri, güdüleri, istekleri, alışkanlıkları ve diğer bütün davranışları kapsayan kişiliğin bireyin düşünme ve davranış biçimlerini o bireye özgü bir biçimde etkilemesi ve biçimlendirmesi kaçınılmazdır (Yelboğa, 2006). Başka bir ifadeyle kişiliğin, bireyin göreceli olarak kalıcı eğilimlerini, davranış biçimlerini ve olaylar karşısındaki tepkilerini belirleyen en temel unsur olduğu söylenebilir (Özdemir, Güzel Özdemir, Kadak ve Nasıroğlu, 2012).

Diğer tüm davranışlarda olduğu gibi saldırganlık için de kişilik özelliklerinin belirleyici etkisi araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Öyle ki, belirli kişilik özellikleri ile bir takım farklı saldırgan davranış örüntüleri arasında ilişki olduğu gözlemi (Bettencourt, Talley, Benjamin ve Valentine, 2006), saldırganlığa getirilen diğer açıklayış biçimlerine göre nispeten yeni olmakla birlikte saldırganlığı açıklayan kişilik temelli kuramların temelini oluşturması bakımından önemli görünmektedir.

Saldırganlığı açıklamada yararlı olabilecek fikirler öne süren kişilik kuramlarından birisi ayırıcı özellik yaklaşımıdır. Bu kurama göre, insanlar kişilik özelliklerine göre A tipi ve B tipi olarak ikiye ayrılmaktadır (Burger, 2016). Araştırmacılar A Tipi olarak adlandırılan kişiliği oluşturan üç temel unsur olduğunu vurgulamaktadır (Glass, 1977). İlk olarak, A tipi kişiliğe sahip insanlar B tipi kişiliğe sahip olanlara göre daha rekabetçi bir yapıya sahiptir. İkinci olarak, A tipi kişiliğe sahip insanlar zamanın önemli olduğunu düşünürler ve bunun sonucunda yaptıkları işlerde zamana karşı yarış halindedirler. Son olarak, A tipi bireyler B tipi kişiliğe sahip bireylerden farklı olarak yaşadıkları engellenmeler karşısında daha öfkeli ve daha düşmanca tepkilerde bulunma eğiliminde olmaktadır. Bu nedenle A tipi kişilik özelliklerine sahip birisinin, diğerleri tarafından rahatsız edici davranışlarla karşılaştığında onlara tepki olarak saldırganca davranışlarda bulunma olasılığının daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Saldırganlığı kişilik özelliklerinin bir sonucu olarak değerlendiren başka bir model, Hans Eysenck tarafından geliştirilmiştir. Kişiliği nevrotisizm ve dışa dönüklük olarak iki temel boyut üzerinden değerlendiren (Tekin, 2019) Eysenck’e göre

(Eysenck ve Eysenck'ten aktaran Karancı, Dirik ve Yorulmaz, 2007);

1. Kişiliğin dışa dönüklük özelliği sosyalliği ve dürtüsellliği temsil etmektedir. Kişiliğini dışa dönük olarak yapılandıran bireyler insanlarla iletişim kurmayı seven, girişken, yalnız kalmak yerine diğer insanlar ile bir arada olmayı tercih eden bir yapıdadır.
2. Kişiliğin nevrotisizm boyutu duygusal tutarlılığı veya aşırı tepkiselliği temsil etmektedir. Kişiliğini nevrotik olarak yapılandıran bireyler kaygılı, depresif, aşırı duygusal, düşük öz-güvene sahip ve gergin bir yapıdadır.
3. Kişiliğin psikotisizm boyutu, diğerlerine karşı soğuk, mesafeli ve duyarsız davranma, duygusuz ve saldırgan bir kişiliğe işaret eder.

Hümanistik psikoloji açısından bakıldığında saldırganlık, günümüz “modern insanının” yaşadığı yabancılaşmadan bağımsız olarak düşünülemeyecek bir özelliktir. Öyle ki, günümüzde insanlar zamanlarının büyük bir bölümünü kendilerini hapsedtikleri ev-iş-televizyon sarmalında geçirmektedir. İnsanın doğa ile olan bağlarını koparmasına neden olan bu yaşayış biçimi ise beraberinde yabancılaşmayı getirmektedir. Bu yabancılaşmanın sonucunda ise bireyde zamanla gizli bir saldırganlık eğilimi oluşmaktadır (Ziyalar'dan aktaran Deniz, 2007).

Bu kuramların saldırganlığa getirdikleri açıklamalar değerlendirildiğinde, biyolojik temelli veya sosyal öğrenme temelli kuramlardan farklı olarak saldırganlığı bireylerin kişilik özellikleri temelinde açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu noktada, benzer koşullar altında bulunsalar bile insanların olaylara verdikleri tepkilerin birbirinden oldukça farklılaşabildiği göz önünde bulundurulduğunda, bireyleri diğerlerinden ayıran, bireye özgü özellikler ile saldırganlık arasında ilişki kurulması önemlidir. Ancak, bireyin kişiliğinin yalnızca engellenmeler karşısında duyduğu öfke ile veya yaşadığı yabancılaşma neticesinde kazandığı eğilimler yoluyla saldırgan davranışlarda rol oynadığını düşünmek yetersiz kalacaktır. Çünkü her bireyin kendisine özgü bir yaşam amacı; yaşamını ve davranışlarını biçimlendirmede gözettiği ve bu doğrultuda benimsediği ilkeler bulunmaktadır.

1.2. Öz Değer

Sosyal bir varlık olan insanın fizyolojik ihtiyaçları dışında sevilme, saygı görme, kendisini değerli hissetme gibi psikolojik ihtiyaçları da bulunmaktadır (Özdoğan, 2006). Bu psikolojik ihtiyaçların giderilmesinde şüphesiz ki diğerleri tarafından sevildiğini hissetme ve saygı gördüğünü düşünme önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, her bireyin kendisine verdiği değer; kendisine karşı beslediği olumlu duygular ve değerlendirmeler de bu sürecin önemli bir bileşenidir.

Psikoloji bilimi dahilinde özellikle insancıl psikologların çalışmalarında üzerinde durulan önemli bir noktayı, insanların kendileri hakkında ne düşündükleri ve kendileriyle ilgili sahip oldukları görüşler oluşturmaktadır (Burger, 2016). Her insanı diğerlerinden ayıran belirli kişilik özellikleri; bu özellikler doğrultusunda da farklı becerileri ve başarılı oldukları alanlar bulunmaktadır. İnsanların sahip oldukları bu yetenekleriyle ve başarılarıyla ilgili bilgilerinden yola çıkarak kendilerine verdikleri genel değeri nasıl oluşturdukları ise önemli bir araştırma konusu olarak görülmektedir (Pelham ve Swann, 1989).

Öz-değer (self-worth); “kişinin kendisine bir birey olarak duyduğu sevginin düzeyi” (Harter, Waters ve Whitesell, 1998); “kişinin kendisini değerli, saygınlığı ve saygı duyulmayı hak eden yetenekli bir insan olarak değerlendirmesi” (VandenBos, 2015) olarak tanımlanmaktadır. Blascovich ve Tomaka’ya göre ise (1991) öz-değer, benliğin değerlendirici yönüne karşılık gelmekte olup bireyin kendisine verdiği değerini yansıtmaktadır.

Öz-değer ile sıklıkla birlikte kullanılan bir diğer kavram öz-saygıdır. Öz-saygı “bireyin kendisine yönelik hissettiği değer veya kendisini sevmesinin, değer vermesinin ve takdir etmesinin boyutu” olarak tanımlanmaktadır (Lane, Lane ve Kyprianou, 2006). Her iki kavramın tanımları incelendiğinde ilk olarak aralarındaki benzerlik dikkati çekmektedir. Ancak, aralarındaki bu benzerliğe rağmen öz-değer ve öz-saygı kavramlarının farklılaştığı belirtilmektedir. Brown ve Marshall’a göre (2006), genel öz-saygı zaman boyunca sabitken öz-değer ise zamana bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. İki kavram arasında yapılan bir diğer ayrıma göre ise, öz-saygı yeterlilik ve değer olmak üzere iki farklı bileşenden oluşmaktadır (Gecas, 1982). Öz-saygının yeterlilik bileşeni, bireyin kendisini yeterli hissetme derecesi olarak

tanımlanırken değer bileşeni ise bireyin kendisini değere layık birisi olarak hissetmesinin düzeyine karşılık gelmektedir (Cast ve Burke, 2002).

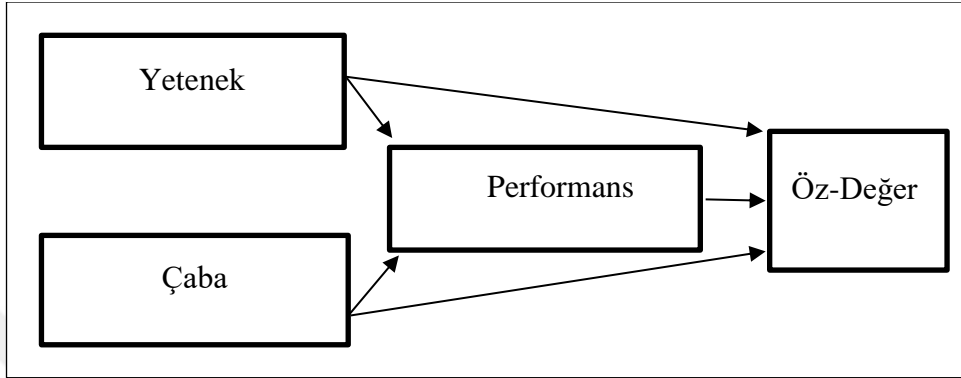
Öz-değer ile ilgili alan yazın incelendiğinde, elde edilen başarılar ile bireyin hissettiği değer duygusu arasında ilişki olduğu görülmektedir. Kişiliğin ve benliğin önemli bir bileşenini oluşturan öz-değer; bireyin kendisini diğerlerinden farklı bir kişi olarak yetenekleri, değerleri ve sınırlılıkları gibi farklı açılardan nasıl algıladığını içermektedir (Hong vd., 2011). Her bireyin yaşamı boyunca ulaşmayı hedeflediği birtakım hedefler, gerçekleştirmek istediği başarılar bulunmaktadır. Hedeflenen bu başarılarla ulaşılması bir tatmin duygusu oluşturmakla birlikte, bireyin kendisini değerli hissetmesi için elde ettiği bu başarılar sayesinde kendisinin özel ve ortalamanın üzerinde birisi olduğunu hissetmesi gerekmektedir (Neff, 2011).

Covington'a (1984) göre öz-değeri çeşitli etkenler belirlemekte olup bu etkenler bireyin sergilediği performansın düzeyini, yeteneklerine ilişkin kendi tahminlerini ve harcadığı çabanın derecesini içermektedir (Şekil 4). Şekildeki okların tümü nedenselliğe işaret etmektedir. Buna göre (Covington, 1984);

1. Bireyin kendisine yönelik sahip olduğu değer hissi çok büyük bir oranda sahip olduğu başarılar üzerine temellenir. Bunda, bireyin sergilediği performans ile öz-değer arasındaki ilişki belirleyici bir rol oynar. Bu ilişki; insanların kendileri açısından önem arz eden herhangi bir aktivitede başarılı olmadıklarında oldukça temel bir öz-saygı kaynağından mahrum kalacakları anlamına gelmektedir.
2. Bireyin sahip olduğu yeteneklerine ilişkin algıları, öz-değerini hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilemektedir. Gerçekleştirilen büyük başarılar bulunmadığında bile sahip olunan yeteneğin yüksek olduğu algısı birey için değer hissini oluşmasına yardımcı olabilir. Bu durum yeteneklere ilişkin algı ile öz-değer arasındaki doğrudan ilişkiyi yansıtmaktadır. Ayrıca, performansı arttırmak için sahip olunan yeteneğin önemine ilişkin algılar yoluyla da bireydeki değer hissi etkilenmektedir. Bu durum ise yeteneklere ilişkin algı ile öz-değer arasındaki dolaylı ilişkiyi yansıtmaktadır (yetenek performansı, performans ise öz-değeri etkilemektedir).

3. Başta küçük çocuklar olmak üzere çoğu birey, başarılı bir performans için temel etkenin çok çaba sarf etmek olduğunu düşünür. Ayrıca değer hissinin oluşmasında, sergilenen çaba kendi başına oldukça önemlidir.

Şekil 4: Öz-Değer Modelinin Temel Bileşenleri

Kaynak: Covington'dan uyarlanmıştır (Covington, 1984).

1.2.1. Koşullu Öz-Değer Modeli

Bazı araştırmacılar tarafından öz-değer kavramının bireyin kendisine yönelik genel değerlendirmelerini içerdiği ileri sürülmüş, bazı araştırmacılar tarafından ise öz-değerin akademik başarı veya fiziksel görünüm gibi birtakım özel koşullardaki değerlendirmeleri temsil ettiği savunulmuştur (Peker, 2013). Bu bağlamda öz-değer, bireyin kendi kişiliğinin bir veya daha fazla alt koşuluna bağlı olan; kendisiyle ilgili sahip olduğu olumlu tahminler veya düşünceler olarak tanımlanmaktadır (Batra ve Ghoshal, 2017).

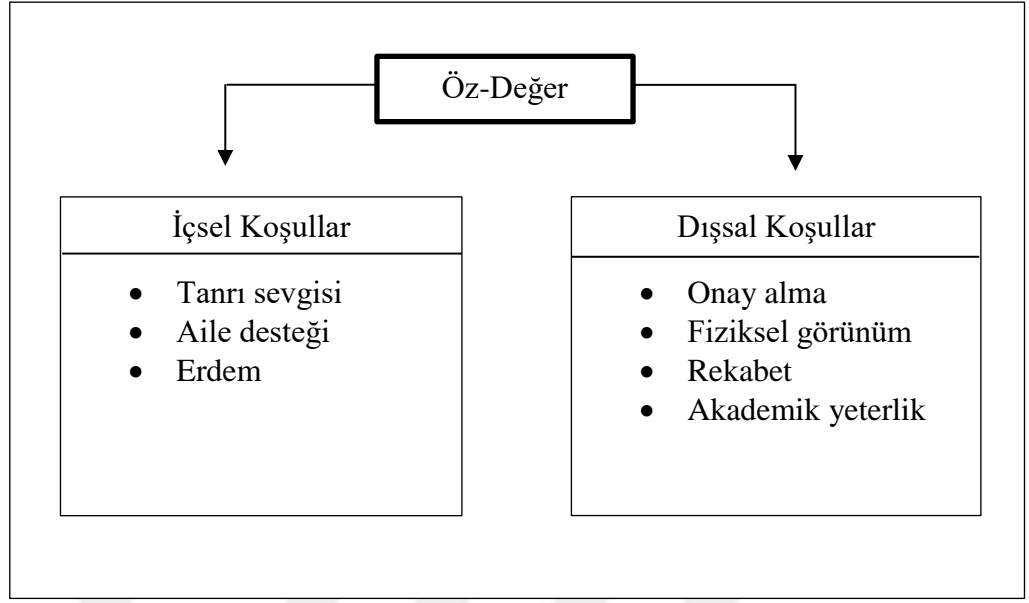
Bireylerin öz-değerini belirli alt koşullarda yapılandırdığını ve bu koşullara ilişkin öz-değerlendirmelerden etkilendiklerini öne süren Crocker ve Wolfe (2001) tarafından geliştirilen koşullu öz-değer modelinde, koşullu öz değer kavramı ile bireyin öz-saygısını yapılandığı koşula veya çıktılar kategorisine işaret edilmektedir. Öz-değerin belirli alt koşullarda yapılandırılması nedeniyle, bireyin kendi değerine ilişkin görüşlerinin bu alanlardaki yine kişinin kendisi tarafından belirlenen standartlara göre; algıladığı başarılarla veya başarısızlıklara bağlı olduğu ileri sürülmektedir.

Koşullu-öz değer modelinin geliştirilmesinde öncü rol oynayan üç gözlemi araştırmacılar şu şekilde özetlemektedir (Crocker, Brook, Niiya ve Villacorta, 2006);

1. Öz-saygı hem kişilik özelliği hem de psikolojik bir durum olma özelliklerini birlikte taşımaktadır. Başka bir deyişle, insanların ortalama veya tipik öz-saygı düzeyleri zamanda ve farklı koşullar altında sabittir; ancak yine de öz-saygılarına ilişkin anlık deneyimleri bu sabit düzey etrafında dalgalanmaktadır.
2. Öz-saygı, bireyin tecrübe ettiği başarı ve başarısızlık ile birlikte değişmektedir.
3. Birey tarafından tecrübe edilen tüm başarılar ve başarısızlıklar öz-saygıyı eşit derecede etkilememektedir. Yaşanan başarıların veya başarısızlıkların öz-değer koşulları ile ilişkisi arttıkça bu tür olumlu veya olumsuz olaylara tepki olarak öz-saygı düzeyi daha fazla dalgalanma göstermektedir.

Koşullu öz-değer modeline göre öz-değerin yapılandırılabilmesi için yedi farklı koşul bulunmakta olup bu koşullar içsel öz-değer koşulları ve dışsal öz-değer koşulları olmak üzere iki temel bileşene ayrılmaktadır (Crocker vd., 2003). Şekil 5'te de görülebileceği üzere onay alma, fiziksel görünüm, rekabet ve akademik yeterlik koşullarının dışsal öz-değer koşullarını oluşturduğu; Tanrı sevgisi, aile desteği ve erdem koşullarının ise öz-değerin içsel bileşenini oluşturduğu belirtilmektedir (Sanchez ve Crocker, 2005).

Şekil 5: İçsel ve Dışsal Öz-Değer Koşulları

Kaynak: Sanchez ve Crocker'den uyarlanmıştır (Sanchez & Crocker, 2005).

1.2.2.1. İçsel Öz-Değer Koşulları

Bireyin diğerlerinin değerlendirmelerine bağlı kalmadan, daha çok kendi iç değerleri üzerinden şekillendirdiği koşullar içsel öz-değer koşulları olarak tanımlanmaktadır (Crocker, Luhtanen ve Sommers, 2004). İçsel öz-değer koşulları, birey tarafından daha rahat bir biçimde kontrol edilebilen ve bu nedenle de çoğu insanın daha kolay biçimde öz tatmin yaşamasını sağlayan koşullar olarak nitelendirilmektedir (Crocker ve Wolfe, 2001).

Öz-değerin içsel bileşenini oluşturan koşulların Tanrı sevgisi, aile desteği ve erdem olduğu belirtilmektedir (Sanchez ve Crocker, 2005). Bu üç koşulun özellikleri ise şu şekildedir (Maricutoiu, MacSinga, Rusu, Virga, ve Sava, 2012):

- Erdem, bireyin sergilediği davranışların genel ahlak ilkelerine uygun olduğu inancını ifade etmektedir.
- Tanrı sevgisi, bireyin sergilediği davranışların Tanrının gözünde değerli ve özel olduğu inancını ifade etmektedir.
- Aile desteği, bireyin ailesi tarafından desteklendiğine ve onaylandığına yönelik inancını içermektedir.

İçsel öz-değer koşullarının uyumluluk ve vicdanlılık ile pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle içsel koşulların, dışsal öz-değer koşulları ile karşılaştırıldıklarında daha sağlıklı oldukları düşünülmektedir.

1.2.1.1.Dışsal Öz-Değer Koşulları

Bireyin, diğer insanlar tarafından doğrulanmaya veya dışsal olaylara bağlı olarak şekillendiği alanlar dışsal öz-değer koşulları olarak tanımlanmaktadır (Crocker vd., 2004). Dışsal öz-değer koşulları, sürekli olarak diğerlerinin onayının alınmasını gerektirdiği için bu alanların daha “kırılgan” oldukları belirtilmektedir. Başka bir ifadeyle dışsal koşullar, bireyin kendi davranışlarından çok diğer insanların davranışlarına bağlı oldukları için her daim yıpranmaya açık olan; bunun sonucunda da sürekli olarak başkalarının onayının alınmasını, başka bir ödül kazanılmasını veya rekabet halinden olunan diğer insanların önüne geçilmesini gerektiren koşullar olarak ifade edilmektedir (Crocker, 2002).

Öz-değerin dışsal bileşenini oluşturan koşulların onay alma, fiziksel görünüm, rekabet ve akademik yeterlik olduğu belirtilmektedir (Sanchez ve Crocker, 2005). Bu dört koşulun özellikleri ise şu şekildedir (Maricutoiu vd., 2012):

- Rekabet, bireyin kendisini diğerleri ile kıyasladığında onlardan daha üstün veya daha başarılı olduğu inancını içermektedir.
- Onay alma, bireyin iletişim içerisinde olduğu diğer insanların çoğunluğu tarafından desteklendiğine ve onaylandığına yönelik inancını içermektedir.
- Fiziksel görünüm, bireyin fiziksel özellikleri temelinde yüksek sosyal standartlara ulaştığına yönelik inancını içermektedir.
- Akademik yeterlik, bireyin sahip olduğu yetenekler temelinde yüksek sosyal standartlara ulaştığına yönelik inancını içermektedir.

Dışsal öz-değer koşullarının nevrozizm ile pozitif; öz-saygı düzeyi ile ise negatif yönlü ilişki içerisinde olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle dışsal koşulların, içsel öz-değer koşulları ile karşılaştırıldıklarında daha az sağlıklı oldukları düşünülmektedir (Crocker vd., 2004).

1.2.2. Öz-Değer ile Saldırganlık Arasındaki İlişki

Bireyin kendisine duyduğu sevginin ve verdiği değerlerin bir göstergesi olarak değerlendirildiği için öz-değer veya öz-saygı ile yıkıma yönelik davranışlar ya da özellikler arasında herhangi bir ilişki kurulması başta zor olabilmektedir. Yine de öz-saygı ile insanların saldırganlık eğilimleri arasında bir ilişki olduğu görüşü psikoloji bilimi çerçevesinde uzun yıllardır etkisini korumaktadır (Bushman vd., 2009).

Saldırganlık ile öz-değer veya öz-saygı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmacıların, bu iki kavram arasındaki bağlantıyı dolaylı yollardan kurdukları görülmektedir. Bu dolaylı bağlantıda saldırgan davranışların, örneğin bir kavga başlatmak gibi, rakibi alt edebilmek için bireyin kendisine güvenmesini ve cesaret sergilemesini gerektiren birer risk alma davranışı olarak ele alındıkları görülmektedir (Salmivalli, 2001).

Öz-saygısı yüksek olan bireylerin başarı ve prestij elde edebilmek adına, başarılı olacakları inancıyla birlikte sorumluluk üstlenerek mümkün olan hemen her fırsatta risk almaya hazır oldukları bilinmektedir (Baumeister, Tice ve Hutton, 1989). Bunun tersine, öz-saygısı düşük olan bireyler ise genel olarak temkinli bir kişilik yapısı sergilemekte ve küçük düşürülmekten kaçınmak adına risk alma davranışlarından olabildiğince kaçınmaktadırlar. Bu noktada, öz-saygısı yüksek olan bireylerin düşük olanlara kıyasla başarı ve saygınlık elde etme amacıyla saldırganlık gibi risk almanın gerektiği davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Bazı araştırmacılar ise öz-saygı ile risk alma eğilimi arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, öz-saygının düzeyi azaldıkça bireyin risk almayı gerektiren davranışlarda bulunma olasılığı artacaktır (Wild, Flisher, Bhana ve Lombard, 2004). Öz-değeri veya öz-saygısı düşük olan birey, bu durumdan kaynaklanan olumsuz hislerle yüzleşmekten kaçınacağı için aslında kendisine zarar verme olasılığı yüksek olan risk alma davranışlarında bulunma olasılığı artacaktır (Jessor, Van Den Bos, Vanderryn, Costa, & Turbin, 1995). Buradan hareketle, düşük öz-saygının bir risk alma davranışı olan saldırganlıkta bulunma olasılığını arttıracığı öngörülmektedir.

1.3. İlgili Yayın ve Araştırmalar

Saldırganlık ve öz-değer ile ilgili alan yazın incelendiğinde, özellikle bir toplum sağlığı sorunu olarak değerlendirilen saldırganlık kavramının (O'Donnell, House ve Waterman, 2015) araştırmacılar tarafından pek çok farklı değişken ve kavram ile arasındaki ilişkilerin uzun yıllardır çalışıldığı görülmektedir. Öz-değer kavramının ise, psikoloji biliminde temelleri öz-saygıya dayanacak biçimde yine araştırmacıların yoğun ilgisini çektiği ancak öz-saygıdan ayrılan biçimde ve özellikle koşullu öz-değer olarak nispeten daha yeni bir araştırma konusu olduğu dikkati çekmektedir. Bu kısımda, saldırganlık ve öz-değer kavramlarını, bu kavramların ilişkili olduğu diğer değişkenlerle aralarındaki ilişkileri inceleyen, yurt dışında ve yurt içinde gerçekleştirilmiş olan araştırmalar hakkında bilgi verilmektedir.

1.3.1. Saldırganlık İle İlgili Yurtiçinde Yapılmış Araştırmalar

Türkiye'de saldırganlık üzerine gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde, araştırmacıların ağırlıklı olarak çocukluk ve ergenlik dönemleri üzerinde durduğu görülmektedir. Saldırganlığın beliren yetişkinlik dönemini kapsayacak biçimde de oldukça fazla çalışılmış olmasına rağmen, sınırlı sayıda değişken açısından ele alındığı; demografik ve kişisel değişkenler açısından olası etkenlerin kapsamlı olarak incelenmediği ileri sürülmektedir (Karataş, Yavuzer ve Gündoğdu, 2019).

Saldırganlığı çocukluk ve ergenlik dönemlerini kapsayacak biçimde inceleyen araştırmaların ağırlıklı olarak okullarda gerçekleştirilen saldırgan davranışlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Öğrenciler arasındaki saldırganlığın anlaşılmasında ve engellenmesine yönelik yapılacak düzenlemelerde okulların önemli bir rol oynayacağı belirtilmekte; bununla birlikte okul saldırganlığı ve şiddeti konusunun Türkiye'de göreceli olarak yeni bir çalışma alanı olduğu bildirilmektedir (Uzbaş, 2009).

Öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin incelendiği araştırmalarda üzerinde durulan ilk etken olarak aile ön plana çıkmaktadır. Lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada (Karaboğa ve Eker, 2018), öğrencilerin ebeveynleri ile olan ilişkilerinde algıladıkları kabul edilme veya reddedilme düzeyi ile saldırganlık gerekçeli disiplin cezası alma durumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmanın

sonuçlarına göre, saldırganlık ve şiddet gerekçesiyle herhangi bir disiplin cezası almış olan öğrenciler annelerinin kendisine karşı ilgisiz veya ihmalkar davrandıkları algısına sahiptir. Buna karşılık, öğrencilerin babalarının kendilerine yönelik tutumlarına ait algıları ile alınan disiplin cezaları arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Yürütülen benzer bir çalışmada, anaokulu ve ilköğretim okulu öğrencilerinin fiziksel saldırganlık düzeyleri ile ebeveynlerinin tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir (İkiz ve Öztürk Samur, 2016). Bu çalışmada fiziksel saldırganlık ile hem annenin hem de babanın otoriter tutumu arasında pozitif yönlü; annenin izin verici tutumu ile ise negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, ebeveynlerin sergilediği otoriter tutumların fiziksel saldırganlığı arttırdığı; annenin sergilediği izin verici tutumların ise çocuktaki fiziksel saldırganlığın azalmasında rol oynadığı ileri sürülmüştür.

Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada (Kılıç Yıldız ve Dağ, 2017) öğrencilerin ebeveynlerinden algıladıkları kabul ve red düzeyleri ile öfke düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu çalışmanın bulgularına göre, öfke düzeyini anneden algılanan düşmanlık ve saldırganlık ile reddedilme düzeyi daha belirgin olarak yordamaktadır. Öfkenin dışa dönük biçimde ifade edilmesinde ise hem anneden hem de babadan algılanan düşmanlık ve saldırganlığın yordayıcı olduğu belirtilmiştir.

Ebeveyn tutumları ile saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı ilişkiler bulan çalışmalar ile birlikte, ailenin saldırganlık üzerindeki etkilerini inceleyen tüm çalışmalarda bu tür anlamlı ilişkilerin bulunmadığı da görülmektedir. Çocuk mahkemelerine gelen 12-18 yaş arası suça sürüklenmiş çocukların saldırganlık düzeyleri ile ailesel bazı değişkenleri inceleyen bir çalışmada (Badanka Çelikten ve Demirli, 2018) ebeveynlerin boşanma durumu, ebeveyn kaybı, ebeveynlerin eğitim durumları, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ailede ve yakın akrabalarda suç öyküsü, ailede madde bağımlılığı, ailede çocuğa karşı fiziksel ya da sözel şiddet uygulanma durumu gibi değişkenler ile saldırganlık arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Araştırmacılar bu durumu, çocukların saldırganlık eğilimleri üzerinde akran reddi veya akran şiddetine maruz kalma gibi değişkenlerin etkisinin daha fazla olabileceği ile açıklamıştır.

Saldırganlık ile arasındaki ilişkilerin incelediği bir diğer değişkeni denetim odağı oluşturmaktadır. Lise öğrencileri üzerinde yürütülen bir çalışmada (Efilti, 2008),

öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile denetim odağı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, dış denetim odaklı öğrencilerin iç denetim odaklı öğrencilere kıyasla genel saldırganlık eğilimlerinin daha fazla olduğu ifade edilmiştir.

Saldırganlık ile arasında anlamlı ilişkiler elde edilen bir diğer değişken, benlik saygısıdır. Üniversite öğrencilerinde benlik saygısının ilişkisel saldırganlık üzerindeki etkilerinin incelendiği bir araştırmada (Kurtyılmaz, Can ve Ceyhan, 2017), benlik saygısı ile ilişkisel saldırganlık arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, benlik saygısı düştükçe sosyal kaygı düzeyi artmakta ve sosyal kaygının düzeyinin artması da ilişkisel saldırganlığa neden olmaktadır.

Sosyal kaygı gibi saldırganlık üzerinde etkisinin olduğu düşünülen diğer bir sosyal bileşeni yalnızlık algısı oluşturmaktadır. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen ve yalnızlık algısı ile birlikte kendilik algısının saldırganlık ile ilişkisinin de incelendiği bir araştırmada (Odacı ve Berber Çelik, 2017), bu değişkenlerden her ikisinin de saldırganlık ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu araştırmanın bulgularına göre, kendilik algısı olumsuzlaştıkça saldırganlık artmaktadır. Ayrıca, kendilik algısının olumsuzlaşması algılanan yalnızlık hissini arttırmakta, yalnızlık hissini artması da benzer biçimde saldırganlığın artmasına aracılık etmektedir.

Cinsiyet, saldırganlık ile ilgili araştırmalarda üzerinde durulan önemli bir demografik değişken olarak ön plana çıkmaktadır. Saldırganlık eğilimlerinin cinsiyete bağlı olarak değişip değişmediğini inceleyen araştırmalarda cinsiyet değişkeni ile belirli saldırganlık biçimleri arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Lise öğrencileri üzerinde yürütülen bir araştırmada (Karataş, 2008), kız ve erkek öğrenciler arasında genel ve sözel saldırganlık ile düşmanlık ve öfke düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmazken, fiziksel saldırganlık düzeyleri açısından cinsiyetin önemli bir etkisi olduğu görülmüştür. Buna göre, erkeklerin fiziksel saldırganlık eğilimleri kızlara göre daha yüksektir. Lise ve üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen bir başka araştırmada (Morsünbül, 2015) ise cinsiyet ile saldırganlık eğilimi arasında herhangi bir ilişki bulunamazken, yaşam dönemi ile saldırganlık arasında anlamlı ilişkiler olduğu gözlenmiştir. Buna göre, ergenlerin saldırganlık eğilimlerinin genç yetişkinlere

göre daha yüksektir.

Son yıllarda saldırganlık araştırmalarında incelenen önemli bir konu, sanal-dijital ortamda ifade biçimi bulan saldırgan davranışlar olup, siber zorbalık kavramı “başkalarına rahatsızlık ya da zarar vermek amacıyla akran grupların ya da kişilerin dijital ortamlarda gerçekleştirdikleri davranışlar” olarak tanımlanmaktadır (Önay Doğan, Ertürk ve Aslan, 2018). Lise öğrencileri üzerinde yürütölen bir araştırmada (Arslan ve Yeşilyurt, 2019), sanal ortamda gerçekleştirilen saldırgan davranışlar aile tutumu, gelir düzeyi ve cinsiyet değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, anılan diğer üç değişkenle siber zorbalık düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Buna göre; kız öğrencilerin, ailesinin genel tutumları baskıcı olan öğrencilerin ve ailesinin gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerin siber zorbalık düzeyleri daha yüksektir.

Saldırganlık üzerine yurtiçinde gerçekleştirilen araştırmalar özetlenmek istenirse:

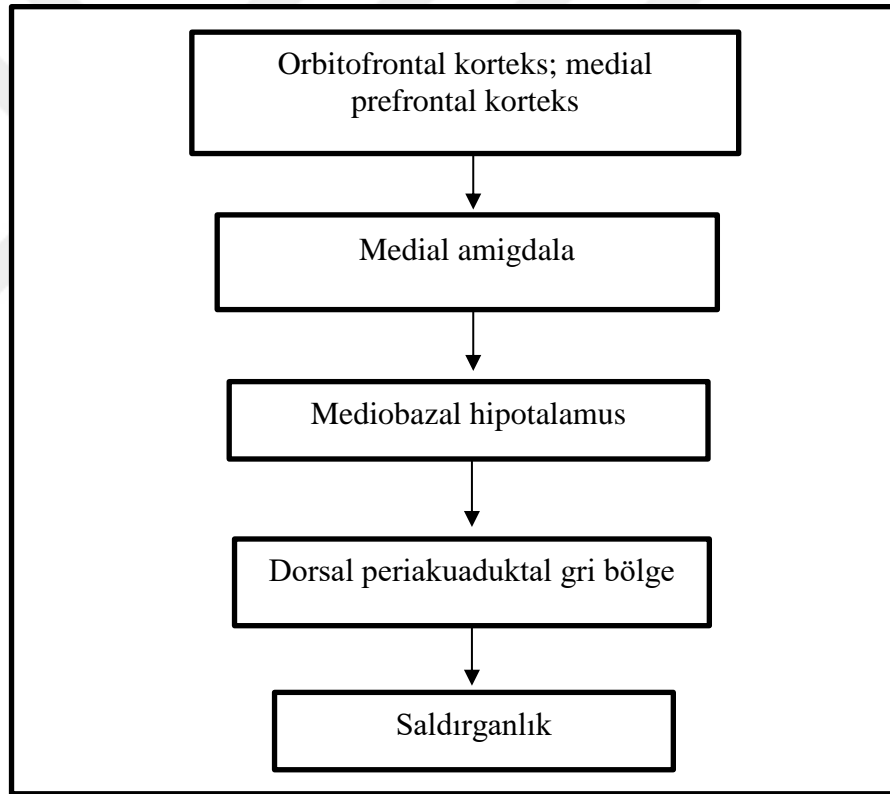
1. Saldırganlık daha çok ergenler veya genç yetişkinler açasından araştırılmaktadır.
2. Saldırganlık eğilimlerini inceleyen araştırmaların örneklemini ağırlıklı olarak öğrenciler oluşturmaktadır.
3. Zaman zaman birbirleriyle örtüşmeyen sonuçlar bulunmakla birlikte, araştırmalar genel olarak cinsiyet gibi fiziksel; algılanan aile tutumları, kendilik algısı, yalnızlık hissi gibi psikolojik değişkenler ile saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir.

1.3.2. Saldırganlık ile İlgili Yurtdışında Yapılmış Araştırmalar

Saldırganlığı ve ilişkili olduğu etkenleri inceleyen araştırmaların özellikle son yıllarda üzerinde durduğu önemli bir değişkeni biyolojik etkenler ve beyin yapısının oluşturduğu görölmektedir. Özellikle amigdala olarak isimlendirilen beyin yapısının ve işlevlerinin saldırgan davranışlar ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Rosell ve Siever, 2015). Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar, amigdalanın saldırganlık üzerinde oynadığı rolün ortaya konulmasına yardımcı olmaktadır. Alan yazında,

özellikle rekabete dayalı saldırganlığın ortaya çıkmasında medial amigdalanın rol üstlendiği belirtilmektedir (Şekil 6), (Haller, 2018). Amigdala dışında, insanlarda özellikle dürtüsel olarak gerçekleştirilen saldırgan davranışlar üzerinde serotonin olarak bilinen nörotransmitterin etkili olduğu bildirilmektedir (Coccaro, Fanning, Phan ve Lee, 2015). Buna göre, prefrontal korteks ve orbitofrontal korteks hasarı geçiren hastalarda bu beyin yapılarındaki serotonin işlevi bozulmakta ve bunun sonucu olarak da bu bireylerde kişilik bozuklukları gözlenmektedir. Böylelikle, kişilik bozukluğuna sahip olan bu bireylerin saldırganlık eğilimlerinin arttığı düşünülmektedir.

Şekil 6: Rekabete Dayalı Saldırganlıkta İlgili Beyin Yapıları

Kaynak: Haller'den uyarlanmıştır (Haller, 2018)

Saldırganlık ile ilişkisi incelenen önemli bir değişken olarak alkol ve madde kullanımı ön plana çıkmaktadır. Araştırmacılar göre alkol kullanımının farmakolojik

etkileri insanların saldırgan davranışlarda bulunmalarına neden olmaktadır (Parrott ve Eckhardt, 2018). Buna göre, alkol bağımlılığı bireylerde duygu düzenleme sisteminde bozulmalara ve dürtüsellığe neden olarak kişilikle ilişkili patolojiler gelişmesinde rol oynamaktadır. Alkol bağımlılığı ile birlikte duygu düzenleme sisteminde meydana gelen bozukluklar ve artan dürtüsellikle birlikte gelişen patolojiler ise bireyin saldırgan davranışlarda bulunmasına neden olmaktadır (Garofalo ve Wright, 2017). Lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen ve öğrencilerin saldırganlık eğilimleri ile alkol ve tütün ürünleri kullanımı arasındaki ilişkileri inceleyen bir araştırmada (Matuszka, Bacskai, Czobor, ve Gerevich, 2017), hem alkol kullanımının hem de tütün kullanımının saldırgan davranışlar ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu araştırmanın bulgularına göre, aktif olarak sigara kullanan ve aktif olarak alkol kullanan öğrencilerin fiziksel saldırganlık düzeylerinin, bu ürünleri kullanmayan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Uluslararası alan yazında saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi incelenen önemli bir diğer değişkeni aile kavramının oluşturduğu görülmektedir. Ergenler üzerinde gerçekleştirilen araştırmalarda saldırganlık eğilimleri ile bireye ailesi tarafından verilen destek (Bibi ve Malik, 2016) ve aile içindeki iletişim biçimleri (Jain, 2017) arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Buna göre, bireyin ailesinden destek gördüğüne ilişkin algısı düştükçe saldırganlık eğilimi artmaktadır. Benzer biçimde, bireylerin duygularının ve düşüncelerinin serbest bir biçimde paylaşılmasına izin verilmediği ailelerden gelen ergenlerin saldırganlık eğilimlerinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir araştırmada aile içinde meydana gelen saldırgan davranışların sıklığı ile ergenlerin saldırganlık eğilimleri arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Zhang, Finy, Bresin ve Verona, 2015). Bu araştırmada, aile içinde kendisi saldırgan davranışlara maruz kalan veya ebeveynleri arasında saldırgan davranışlara daha fazla tanık olan ergenlerin saldırganlık eğilimlerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kişilik bozuklukları saldırgan davranışlarla ilişkili olduğu bilinen bir diğer etkeni oluşturmaktadır. Alan yazında, saldırganlık eğilimi ile özellikle borderline (sınırdaki) kişilik bozukluğu ve antisosyal kişilik bozukluğu arasında ilişki kurulduğu görülmektedir (Mancke, Herpertz ve Bertsch, 2018). Gerek ruh sağlığı desteği alan katılımcılarla (Gilbert, Daffern, Talevski ve Ogloff, 2013; Herpertz et al., 2017; Kolla,

Meyer, Bagby ve Brijmohan, 2017), gerekse herhangi bir ruh sağlığı desteği almayan katılımcılarla yuruteden araştırmalarda (Segal, Gottschling, Marty, Meyer ve Coolidge, 2015) kişilik bozukluklarının saldırganlık eğilimlerini arttırdığı bildirilmektedir. Bu araştırmalarda;

1. Özellikle borderline ve antisosyal kişilik bozukluklarında saldırgan davranışları normalleştiren inançların arttığı;
2. Borderline kişilik bozukluğunda sreklı ofke duzeyinin ve duyu duzenlemedeki yetersizliklerin artmasına bağlı olarak saldırganlık eğiliminde de artış meydana geldiği;
3. Borderline ve antisosyal kişilik bozukluklarında sreklı ofke ve duşmanlık duzeylerinin artmasına bağlı olarak fiziksel saldırganlık eğiliminde de artış meydana geldiği;
4. Borderline ve antisosyal kişilik bozuklukları dışında depresif, pasif agresif ve sadistik kişilik bozukluklarında da benzer biçimde; bireyin kendisine yonelik gerçekteşireceği bir saldırganlık olan intihara yonelik olumlu tutumların ve duşuncelerin arttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bahsedilen araştırmalardan elde edilen bulgular ozetlenecek olursa:

1. Saldırganlık eğilimi ile başta amigdala olmak uzer belirli beyin yapıları ve bu beyin yapılarının işleyişinde meydana gelen yetersizlikler arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.
2. Alkol ve tutun gibi maddelere yonelik bağımlılıklarda duyu duzenleme sisteminde yetersizlikler ve duştuseellik eğilimi gozlenmekte, bunun sonucu olarak da saldırganlık eğilimi artmaktadır.
3. Saldırganlık eğilimi fazla olan bireylerin bir takım ailesel sorunları olduğunun beklenmesi makul olup; ozellikle aileden algılanan desteğin duşuk olması, ailenin baskıcı olması ve aile içinde meydana gelen saldırganlık eylemleri bireyin saldırgan davranışlarda bulunma olasılığını arttırmaktadır.
4. Belirli kişilik bozuklukları ile saldırganlık eğilimi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ozellikle borderline ve antisosyal kişilik bozukluklarında saldırgan davranışlar normalleştirilmekte olup ofke ve duşmanlık duzeyi artmaktadır.

1.3.3. Koşullu Öz-Değer ile İlgili Yurtiçinde Yapılmış Araştırmalar

Koşullu öz-değer, psikoloji bilimi çerçevesinde henüz yeni sayılabilecek bir teorik altyapıya (Crocker ve Wolfe, 2001) sahiptir. Konu ile ilgili olarak alan yazın incelendiğinde, bu konu üzerinde yurt içinde oldukça sınırlı sayıda araştırma yapıldığı dikkati çekmektedir.

Türkiye’de öz-değer koşulları üzerine yürütülen ilk araştırmalardan birisi olarak Eroğlu (2011) tarafından gerçekleştirilen tez çalışması gösterilebilir. Bu çalışmada, öz değer koşulları ile riskli internet davranışları ve siber zorbalık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen çalışmada;

1. Öz-değer koşulları ile riskli internet davranışları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Buna göre, öz-değerini fiziksel görünüm koşulunda yapılandıran bireylerin riskli internet davranışlarında bulunma olasılıklarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öz-değerini aile desteği ve erdem koşulunda yapılandıran bireylerin ise riskli internet davranışlarında bulunma olasılıklarının daha düşük olduğu görülmüştür.
2. Benzer biçimde, öz-değer koşulları ile siber zorbalıkla ilişkili davranışlar arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Buna göre, içsel öz-değer koşullarının siber zorbalıkla ilişkili davranışları negatif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öz-değerini özellikle erdem koşulunda yapılandıran katılımcıların hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet düzeylerinin daha düşük olacağı yordanmıştır. Ayrıca, dışsal öz-değer koşullarının siber zorbalıkla ilişkilendirilen davranışları pozitif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öz-değerini özellikle rekabet ve akademik yeterlik koşullarında yapılandıran katılımcıların hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet düzeylerinin daha yüksek olacağı yordanmıştır (Eroğlu, 2011).

Öz-değer koşulları üzerine gerçekleştirilen bir diğer araştırmada (Ateş ve Durmaz, 2016) ise fen bilgisi öğretmen adaylarının öz-değer koşulları bir dizi değişken açısından incelenmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcıların cinsiyetlerine ve okul ortalamalarına göre öz-değer koşulları açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Buna göre; kadın katılımcıların ve okul ortalaması düşük olan katılımcıların öz-değerlerinin Tanrı sevgisi koşulunda, erkek katılımcılardan ve okul

ortalaması yüksek olan katılımcılardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Koşullu öz-değer üzerine Türkiye’de yürütülen araştırmalar özetlenmek istenirse, ilk olarak öz-değer koşulları ile siber zorbalık ve riskli internet davranışları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmektedir. İlgili araştırmalarda öz-değerini içsel alanlarda yapılandıran bireylerin hem siber zorbalık hem de riskli internet davranışları düzeylerinin düşük olduğu; öz-değerini dışsal alanlarda yapılandıran bireylerin ise hem siber zorbalık hem de riskli internet davranışları düzeylerinin yüksek olduğu şeklinde bulgular elde edilmiştir.

İkinci olarak, bireylerin öz-değerlerini yapılandırdıkları alanlar cinsiyete ve başarı düzeyine göre değişebilmektedir. İlgili araştırmalarda kadın bireylerin ve başarı düzeyi daha düşük olan bireylerin öz-değerlerini daha çok içsel alanlarda yapılandırdıklarına yönelik bulgular elde edilmiştir.

1.3.4. Koşullu Öz-Değer ile İlgili Yurtdışında Yapılmış Araştırmalar

Koşullu öz-değerin ve ilişkili olduğu değişkenlerin özellikle üniversite öğrencileri üzerinde çalışıldığı görülmektedir. Öğrenci örneklemi üzerinde yürütülen bu araştırmalarda, bazı öz-değer alanlarının birbirleri ile anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Bir araştırmada (Crocker ve Luhtanen, 2003) özellikle akademik yeterlik ile rekabet koşulları arasında ve fiziksel görünüm ile onay alma koşulları arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, aynı araştırmada erdem ile fiziksel görünüm veya rekabet koşulları arasında; Tanrı sevgisi ile onay alma ve fiziksel görünüm koşulları arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Bu doğrultuda araştırmacılar, her bir öz-değer koşulunun diğerlerinden bağımsız bir yapıya atıfta bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

İlgili alan yazında, öz-değer koşulları ile çeşitli psikolojik sorunların ilişkili olduğunu gösteren bulgular bulunmaktadır. Facebook bağımlılığı ile öz-değer koşulları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada (Kanat-Maymon, Almog, Cohen ve Amichai-Hamburger, 2018), dışsal öz-değer koşullarından birisi olan onay alma ile bağımlılık düzeyi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre, öz-değerini onay alma koşulunda yapılandıran bireylerin Facebook bağımlılık

düzeleleri daha yüksek olmaktadır. Reçeteli olarak satılan uyarıcı ilaçların kötüye kullanım düzeyi ile öz-değer koşulları arasındaki ilişkileri inceleyen bir araştırmada (Giordano vd., 2015), öz-değerini Tanrı sevgisi koşulunda yapılandırılan katılımcıların bu tür ilaçları kötüye kullanım düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur. Yine aynı araştırmada fiziksel görünüm ve onay alma koşullarının ise bu tür ilaçların kötüye kullanım düzeyleri ile pozitif yönlü ilişkili olduğu gösterilmiştir. Öz-değer koşulları ile narsisizm ve öfke düzeyleri arasındaki ilişkileri inceleyen bir başka araştırmada (Garcia, Watson, Cunningham, O'Leary ve Chen, 2015), öfke düzeyinin aile desteği, Tanrı sevgisi ve erdem koşullarıyla negatif yönlü; fiziksel görünüm ve rekabet koşulları ile ise pozitif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu bulunmuştur. Ayrıca aynı araştırmada narsisizm düzeyi ile Tanrı sevgisi koşulu arasında negatif yönlü; onay alma koşulu arasında ise pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Depresyon düzeyi ile öz-değer koşulları arasındaki ilişkilerin incelendiği bir araştırmada (Liu ve Huang, 2018), onay alma ve fiziksel görünüm koşulları ile depresif semptomlar arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür.

Alanyazında öz-değer koşulları ile ilgili gerçekleştirilen araştırmalar özetlenmek istenirse, ilk olarak çeşitli bağımlılıklar veya madde kötüye kullanımı gibi durumlar ile öz-değer koşulları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmektedir. İlgili araştırmalarda özellikle öz-değerini içsel alanlarda yapılandırılan bireylerin bağımlılık veya madde kötüye kullanım düzeylerinin düşük olduğuna, öz-değerini dışsal alanlarda yapılandırılan katılımcıların ise bu tür davranış örüntülerine daha meyilli olduklarına yönelik bulgular elde edilmiştir.

İkinci olarak, öz-değer koşulları ile saldırgan davranışlar üzerinde önemli bir rol oynayan öfke düzeyi arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Öz-değerini içsel koşullarda yapılandırılan bireylerin öfke düzeylerinin düşük olduğuna, buna karşılık dışsal koşullarda yapılandırılan bireylerin ise daha öfkeli olduklarına yönelik bulgular elde edilmiştir.

Son olarak, depresyon gibi psikolojik semptomlar ile öz-değer koşulları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Buna göre, öz-değerini dışsal koşullarda yapılandırılan bireylerin daha depresif olduklarına yönelik bulgular elde edilirken; içsel koşullarda yapılandırılan bireylerin ise depresif semptomları daha az sergilediklerine yönelik bulgular elde edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Örneklem

Bu tez çalışmasının evrenini Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Fen-Edebiyat Fakültesi, Eğitim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem, 2017-2018 ve 2018-2019 öğrenim yıllarında Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde öğrenim gören ve çalışmaya seçkisiz bir yöntem olan tabakalı seçkisiz örnekleme yöntemi ile dahil edilen üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır.

Örnekleme dahil edilecek fakültelerin seçkisiz olarak belirlenmesinin ardından, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı'nın sağladığı, üniversiteye ait istatistiksel bilgilerden yararlanılarak bu dört fakültenin mevcut öğrenci sayıları bilgisine ulaşılmıştır. Ardından, her bir fakültede öğrenim görmekte olan öğrenci sayısı ile üniversitenin tüm birimlerinde öğrenim görmekte olan toplam öğrenci sayısı arasındaki oranlar dikkate alınarak, bu çalışmada örneklemini temsil edecek olan her bir fakülteden en az kaç öğrencinin yer alması gerektiği belirlenmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu tez çalışmasında katılımcıların saldırganlık eğilimlerinin ölçülmesi amacıyla Buss-Perry Saldırganlık ölçeği; öz-değer koşullarının ölçülmesi amacıyla Koşullu Öz-Değer ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca, katılımcıların demografik değişkenlerine yönelik bilgi toplanması adına bir de kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

2.2.1. Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların saldırganlık eğilimleri veya öz-değer koşulları ile ilgili olabileceği düşünülen bazı değişkenlerin incelenebilmesi adına araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Toplamda dokuz sorudan oluşmaktadır. Bu dokuz soru ile katılımcılara cinsiyetleri, öğrenim gördükleri fakülte, yaşları, ailelerinin gelir düzeylerine yönelik algıları, gelir düzeylerinden memnun olma dereceleri, anne-

babalarının tutumları, aile içinde fiziksel şiddete maruz kalıp kalmadıkları, şiddet türlerinden hangisini daha kötü buldukları ve hayatlarını neyin anlamlı kıldığı sorulmuştur.

2.2.2. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği

Katılımcıların şiddet düzeylerini ve eğilimlerini ölçmek üzere özgün hali Buss ve Perry tarafından oluşturulan (Buss & Perry, 1992), geçerlik ve güvenilirlik çalışması Madran Demirtaş tarafından (Madran Demirtaş, 2012) yapılan Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe formu kullanılmıştır. Ölçek toplam 29 maddeden ve 4 faktörden oluşmaktadır. Bu dört faktör fiziksel saldırganlık, düşmanlık, öfke ve sözel saldırganlık boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin tamamı için elde edilen Cronbach-Alfa katsayısı 0,85; toplam puan için elde edilen test-tekrar test güvenilirlik (Pearson korelasyon) katsayısı 0,97; ölçüt geçerliği için hesaplanan korelasyon katsayısı ise 0,49 olarak bulunmuş olup ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirtilmektedir.

2.2.3. Koşullu Öz-Değer Ölçeği

Katılımcıların öz-değerlerini yapılandırdıkları alanları belirlemek üzere, özgün hali Crocker ve arkadaşları tarafından geliştirilen (Crocker vd., 2003), geçerlik ve güvenilirlik çalışması Çetin ve arkadaşları tarafından yapılan (Çetin vd., 2011) Koşullu Öz-Değer Ölçeği'nin Türkçe formu kullanılmıştır. Ölçek toplam 33 maddeden ve 7 faktörden oluşmaktadır. Bu yedi faktör fiziksel görünüm, tanrı sevgisi, rekabet, erdem, onay alma, aile desteği ve akademik yeterlik boyutlarından oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe formuna ilişkin iç tutarlılık katsayıları her bir alt boyut için şu şekildedir; aile desteği için 0,91; rekabet için 0,89; fiziksel görünüm için 0,88; tanrı sevgisi için 0,88; akademik yeterlik için 0,86; erdem için 0,82 ve onay alma için 0,82. Test-tekrar test güvenilirliğine ilişkin katsayılar ise aile desteği alt boyutu için 0,76; rekabet için 0,68; fiziksel görünüm için 0,89; tanrı sevgisi için 0,89; akademik yeterlik için 0,77; erdem için 0,82 ve onay alma için 0,86 şeklindedir. Ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirtilmektedir.

2.3. İşlem

Bu tez çalışmasında, üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile öz-değer koşulları arasındaki ilişkileri incelemek için, “Demografik Bilgi Formu” (Ek 2), “Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ)” (Ek 3) ve “Koşullu Öz-Değer Ölçeği (KÖDÖ)” (Ek 4) kullanılmıştır.

Çalışmada üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile öz-değer koşulları arasındaki ilişkiler ilişkisel yöntem kullanılarak incelenmiştir. Saldırganlık eğilimi ve öz-değer koşulları değişkenlerini ölçmek adına likert tipte ölçeklerden yararlanılmış olup anket tekniği kullanılmıştır.

Veri toplama aşamasına geçilmeden önce, belirlenen ölçeklerin kullanılabilmesi için bahsedilen ölçeklerin Türkçe formlarını uyarlayan araştırmacılardan e-posta yolu ile gerekli izinler alınmıştır. Araştırmacılardan alınan izinlerin ardından, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’na çalışma için belirlenen ölçekler ile bu ölçeklerin hangi amaçlar doğrultusunda kullanılacağını ve araştırmanın yöntemini içeren etik kurul başvurusu sunulmuştur. İlgili etik kuruldan gerekli iznin alınmasının ardından (Ek 1), çevrim içi ve fiziksel anket formları oluşturulmuştur.

Katılımcılardan veri toplanması iki biçimde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği, Koşullu Öz-Değer Ölçeği ve demografik bilgi formundan oluşan anket formu çevrim içi ortamda örnekleme oluşturan öğrenciler ile paylaşılmıştır. Çevrim içi anket tekniğinin kullanılmasıyla, sınıf ortamında sorulara içten bir şekilde yanıt vermekten kaçınabilecek öğrencilere kendi istedikleri mekanda ve koşullar altında çalışmaya katılma şansının sunulduğu düşünülmüştür. Ayrıca bu şekilde, örnekleme yer alan ancak fiziksel anket formu ile ulaşılamayan katılımcılardan da veri toplanmıştır. Veri toplama sürecinde ayrıca ilgili fakültelerde öğrenim görmekte olan öğrencilere fiziksel anket formu sınıf ortamında da uygulanmıştır. Fiziksel anket formu ile öğrencilerden veri toplanması için ilgili fakültelerde ders vermekte olan öğretim üyelerinden izin alınmış ve araştırmacı tarafından bu fakülteler ziyaret edilmiştir. Böylelikle, çevrim içi olarak ulaşılamayan öğrencilerin de çalışmaya dahil edilmesinin sağlandığı düşünülmüştür.

Ölçeklerin uygulanması, katılımcılar tarafından bireysel olarak gerçekleştirilmiştir. Uygulama için, çalışmaya çevrim içi olarak katılan katılımcılarda

internet bağlantısı ve internete bağlanmayı sağlayan herhangi bir cihaz dışında; sınıf ortamında katılan katılımcılar için ise kalem ve silgi dışında başka herhangi bir araca gereksinim bulunmamaktadır.

Ölçeklerin fiziksel anket formu biçiminde uygulanması sırasında, çalışmaya gönüllü olarak katılmak istemeyen öğrenciler örneklem grubunun dışında bırakılmıştır. Gönüllü olarak katılmak isteyen katılımcılara öncelikle araştırmacı tarafından çalışmanın amaçlarına dair bilgi verilmiş; katılımcıların çalışmaya katılmaktan dolayı doğan haklarından (elde edilen bilgilerin gizliliği, çalışmadan diledikleri an çıkabilecekleri gibi) bahsedilmiştir.

Çalışmanın amaçları ve sahip oldukları haklar hakkında bilgi verilmesinin ardından, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden katılımcılara Demografik Bilgi Formu, Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ) ve Koşullu Öz-Değer Ölçeği (KÖDÖ) sunulmuştur. Katılımcıların ölçeklerde yer alan sorulara yanıt vermeleri için herhangi bir süre sınırı belirtilmemiş olmakla birlikte, kendilerine sunulan tüm ölçekleri ortalama olarak 15 dakika içerisinde tamamladıkları gözlenmiştir.

Ölçeklerin fiziksel anket formu biçiminde uygulanması sırasında kullanılan tüm ölçekler ve formlar katılımcılara A4 boyutundaki kağıtlara basılı biçimde sunulmuştur. Katılımcılardan, her bir soru için kendilerine en uygun olduğunu düşündükleri cevap şikkını ölçekler ve formların üzerinde yer alan ilgili kutucuğa işaretleme yaparak belirtmeleri istenmiştir.

Anket formlarının uygulanması, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin, araştırma konusu çerçevesinde farklı inançlara, yeteneklere, hayat amaçlarına ve değerlere sahip olacağı düşünülen 4 farklı fakültesinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubu seçkisiz tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler 2018 yılı Mart ayı ile 2019 yılı Mayıs ayı arasında toplanmıştır.

2.4. Analiz

Katılımcılardan elde edilen veriler SPSS paket programına yüklenerek öncelikle elde edilen verilerin analizlere uygun olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan incelemede, toplamda 972 katılımcıdan veri toplandığı görülmüştür. Ancak, 158

katılımcının bir veya daha fazla soruyu boş bıraktığı görülmüştür. Bunun üzerine, 3 veya daha az sayıda soruyu boş bırakan katılımcıların boş bıraktığı sorular, ilgili ölçeklerin aynı alt boyutunda yer alan diğer soruların aritmetik ortalamaları ile doldurulmuştur. Anket formunda yer alan sorulardan 4 veya daha fazlasını boş bırakan 14 öğrenci veri setinden çıkarılmıştır. Yapılan bu elemanın ardından 958 katılımcıdan oluşan veri seti ile istatistiksel analizlere başlanmıştır.

İlk olarak, çalışmada kullanılan her iki ölçeğin güvenirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan güvenirlik analizleri sonucunda her iki ölçekten de bazı maddelerin çıkarılması gerektiği görülmüştür. Buna göre, Erdem faktörü içerisinde KÖDÖ5 maddesi, Aile Desteği faktörü içerisinde KÖDÖ 9 ve KÖDÖ 23 maddeleri, Sözel Saldırganlık faktörü içerisinde de BPSÖ4 maddesi çıkarılmıştır. Diğer gizil değişkenler için soru çıkartılmasına gerek bulunmamıştır.

Gerçekleştirilen güvenirlik analizlerinin ardından, araştırmanın bağımlı değişkeni niteliğinde olan saldırganlık eğilimleri, cinsiyet ve fakülte bağımsız değişkenleri açısından incelenmiştir. Bu aşamada SPSS 23 paket programından yararlanılmıştır. Veriler normal dağılım göstermediği için nonparametrik analiz yöntemleri tercih edilmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkenine yönelik yapılan bu analizlerin ardından içsel ve dışsal öz-değer koşulları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiler yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle bir model oluşturulmuş olup, bu modelin uyum indekslerine göre analiz için uygun olup olmadığına bakılmıştır.

Modelin oluşturulmasının ardından, bu modelin uyum indekslerinin yer aldığı aralıklar ile RMSEA değeri ve CHISQ/DF değeri incelenmiştir. Buna göre, ilgili değerlerin kriterleri karşıladığı görülmüş ve seçilen modelin yapısal olarak geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Cinsiyete Göre Saldırganlık Eğilimine Yönelik Bulgular

Tablo 1 incelendiğinde saldırganlık türlerinin her biri için erkeklerin sıra ortalamalarının, kadınların sıra ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu farklılıkların istatistiksel açıdan anlamlı olup olmadığı Mann Whitney U Testi ile analiz edilmiş olup, analizin sonuçları Tablo 2’de paylaşılmıştır.

Tablo 1: Cinsiyete Göre Saldırganlık Eğilimlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Saldırganlık Türü	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı
Fiziksel Saldırganlık	Kadın	657	399,75	262632,50
	Erkek	301	653,58	196728,50
Düşmanlık	Kadın	657	464,84	305401,50
	Erkek	301	511,49	153959,50
Öfke	Kadın	657	470,94	309409,00
	Erkek	301	498,18	149952,00
Sözel Saldırganlık	Kadın	657	435,96	286426,50
	Erkek	301	574,53	172934,50

Tablo 2’de yer alan değerler; cinsiyete göre saldırganlık eğilimi sıra ortalamaları arasında gözlenen farklılığın, fiziksel saldırganlık, düşmanlık ve sözel saldırganlık alanlarında istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu, öfke alanında ise istatistiksel açıdan anlamlı olmadığını göstermektedir.

Tablo 2: Cinsiyete Göre Saldırganlık Eğilimleri Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Fiziksel Saldırganlık	Düşmanlık	Öfke	Sözel Saldırganlık
U	46479,500	89248,500	93256,000	70273,500
Z	-13,197	-2,426	-1,416	-7,234
p	,000**	,015*	,157	,000**

* $p < .05$

** $p < .001$

3.2. Fakültelele Göre Saldırđanlık Eğilimine Yönelik Bulgular

Tablo 3'teki değerler incelendiğinde, fiziksel saldırđanlık alanında Spor Bilimleri fakültesinin en yüksek sıra ortalamasına sahip olduğu, bunu sırasıyla İlahiyat, Eğitim ve Fen-Edebiyat fakültelerinin takip ettiği görölmektedir. Düşmanlık alanında en yüksek sıra ortalamasına sahip olan fakülte olarak Spor Bilimleri fakültesi bulunmuş olup bunu sırasıyla Fen-Edebiyat, Eğitim ve İlahiyat fakülteleri takip etmektedir. Benzer biçimde, öfke alanında da Spor Bilimleri fakültesinin en yüksek sıra ortalamasına sahip olduğu, bunu sırasıyla İlahiyat, Fen-Edebiyat ve Eğitim fakültelerinin takip ettiği görölmektedir. Son olarak, sözel saldırđanlık alanında da Spor Bilimleri fakültesinin en yüksek sıra ortalamasına sahip olduğu ve bu fakülteyi sırasıyla İlahiyat, Fen-Edebiyat ve Eğitim fakültelerinin takip ettiği görölmektedir.

Tablo 3: Fakültelele Göre Saldırđanlık Eğilimlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Saldırđanlık Türü	Fakülte	N	Sıra Ortalaması
Fiziksel Saldırđanlık	<i>Fen Edebiyat</i>	236	405,04
	<i>İlahiyat</i>	254	466,62
	<i>Eğitim</i>	278	438,45
	<i>Spor Bilimleri</i>	190	649,28
Düşmanlık	<i>Fen Edebiyat</i>	236	485,76
	<i>İlahiyat</i>	254	437,51
	<i>Eğitim</i>	278	462,06
	<i>Spor Bilimleri</i>	190	553,37
Öfke	<i>Fen Edebiyat</i>	236	471,27
	<i>İlahiyat</i>	254	481,06
	<i>Eğitim</i>	278	449,14
	<i>Spor Bilimleri</i>	190	532,06
Sözel Saldırđanlık	<i>Fen Edebiyat</i>	236	444,08
	<i>İlahiyat</i>	254	487,19
	<i>Eğitim</i>	278	438,94
	<i>Spor Bilimleri</i>	190	572,56

Saldırganlık eğilimlerine ilişkin olarak fakülte bazında elde edilen sıra ortalamaları arasındaki bu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı, Kruskal Wallis Testi ile incelenmiştir. Tablo 4’teki değerler, her bir saldırganlık türü için fakülteler arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Fakültelelere Göre Saldırganlık Eğilimleri Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Fiziksel Saldırganlık	Düşmanlık	Öfke	Sözel Saldırganlık
χ^2	95,535	20,673	10,446	31,871
sd	3	3	3	3
p	,000**	,000**	,015*	,000**

* $p < .05$

** $p < .001$

3.3. Saldırganlık Eğilimleri ile Öz-Değer Koşulları Arasındaki Korelasyon Analizine Yönelik Bulgular

Her bir saldırganlık türü için elde edilen puanlar ile öz-değer koşullarına yönelik puanlar arasındaki ilişki örüntüleri Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi ile elde edilmiştir. Puanlar arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 5’de görülmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde, fiziksel saldırganlığın dışsal öz-değer koşulları açısından en yüksek korelasyon katsayısını fiziksel görünüm koşulu ($r = .218$, $p < .01$) ile pozitif yönde gösterdiği görülmektedir. Buna göre, öz-değerin fiziksel görünüm koşulunda yapılandırılması ile fiziksel saldırganlık eğilimi artmaktadır. Ayrıca, fiziksel saldırganlık ile rekabet ($r = .186$, $p < .01$), onay alma ($r = .100$, $p < .01$) ve dışsal koşullara ilişkin toplam puan ($r = .180$, $p < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulguya göre, öz-değerin rekabet ve onay alma koşullarında yapılandırılması ile birlikte fiziksel saldırganlık eğiliminin de artacağı düşünülmektedir. Buna karşılık, fiziksel saldırganlık ile dışsal öz-değer koşullarından olan akademik yeterlik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Fiziksel saldırganlık ile içsel öz-değer koşulları arasındaki ilişkiler incelendiğinde, en yüksek korelasyon katsayısının Tanrı sevgisi koşuluna ait negatif yönlü korelasyon olduğu görülmektedir ($r = -.130, p < .01$). Buna göre, öz-değerini Tanrı sevgisi alanında yapılandıran bireylerin fiziksel saldırganlık eğilimlerinin azalacağı düşünülmektedir. Ayrıca, fiziksel saldırganlık ile aile desteği ($r = -.082, p < .01$) ve içsel koşullara ait toplam puan ($r = -.100, p < .01$) arasında da negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, öz-değerin aile desteği alanında yapılandırılmasıyla birlikte fiziksel saldırganlık eğiliminin azalacağını göstermektedir. Buna karşılık, fiziksel saldırganlık ile içsel öz-değer koşullarından olan erdem arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Düşmanlık eğilimi ile dışsal öz-değer koşulları arasındaki ilişkiler incelendiğinde, en yüksek korelasyon katsayısının rekabet koşulu ($r = .307, p < .01$) ile pozitif yönde olduğu görülmektedir. Ayrıca, düşmanlık ile fiziksel görünüm ($r = .306, p < .01$), onay alma ($r = .201, p < .01$), akademik yeterlik ($r = .192, p < .01$) ve dışsal öz-değer koşullarına ilişkin toplam puan ($r = .338, p < .01$) arasında da benzer şekilde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Düşmanlık eğilimi ile içsel öz-değer koşulları açısından istatistiksel olarak anlamlı bulunan tek korelasyon katsayısının, Tanrı sevgisi koşulu ($r = -.109, p < .01$) ile negatif yönlü olarak gösterdiği görülmektedir. Bu bulgu, öz-değerini Tanrı sevgisi koşulunda yapılandıran bireylerin düşmanlık eğilimlerinin azalacağını göstermektedir. Buna karşılık, düşmanlık eğilimi ile içsel öz-değer koşullarından olan erdem, aile desteği ve içsel öz-değer koşullarına ilişkin toplam puan arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Öfke eğilimi ile dışsal öz-değer koşulları arasındaki ilişkiler incelendiğinde, en yüksek korelasyon katsayısının rekabet koşulu ($r = .231, p < .01$) ile pozitif yönde olduğu görülmektedir. Buna göre, öz-değerin rekabet koşulunda yapılandırılması ile birlikte bireyin öfke eğilimi artacaktır. Ayrıca, öfke eğilimi ile fiziksel görünüm ($r = .167, p < .01$), onay alma ($r = .108, p < .01$), akademik yeterlik ($r = .160, p < .01$) ve dışsal öz-değer koşullarına ilişkin toplam puan ($r = .227, p < .01$) arasında da benzer şekilde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgulara göre, öz-değerini fiziksel görünüm, onay alma veya akademik yeterlik alanlarında yapılandıran bireylerin öfke eğilimleri artacaktır.

Öfke eğilimi ile içsel öz-değer koşulları arasındaki ilişkiler incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı bulunan tek korelasyon katsayısının Tanrı sevgisi koşulu ($r = -.070$, $p < .05$) ile negatif yönlü olarak gösterdiği görülmektedir. Buna göre, öz-değerin Tanrı sevgisi koşulunda yapılandırılması ile birlikte bireyin öfke eğilimi azalmaktadır. Buna karşılık, öfke eğilimi ile içsel öz-değer koşullarından olan erdem, aile desteği ve içsel öz-değer koşullarına ilişkin toplam puan arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Sözel saldırganlık eğilimi ile dışsal öz-değer koşulları arasındaki ilişkiler incelendiğinde, en yüksek korelasyon katsayısının rekabet koşulu ($r = .192$, $p < .01$) ile pozitif yönde olduğu görülmektedir. Bu bulgu, bireyin öz-değerinin rekabet koşulunda yapılandırılması ile birlikte sözel saldırganlık eğiliminin artacağını göstermektedir. Ayrıca, sözel saldırganlık eğilimi ile fiziksel görünüm ($r = .180$, $p < .01$), onay alma ($r = .087$, $p < .01$), akademik yeterlik ($r = .054$, $p < .05$) ve dışsal öz-değer koşullarına ilişkin toplam puan ($r = .175$, $p < .01$) arasında da benzer şekilde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, öz-değerin fiziksel görünüm, onay alma veya akademik yeterlik koşullarından birinde yapılandırılmış olması ile birlikte sözel saldırganlık eğilimi de artacaktır.

Sözel saldırganlık eğilimi ile içsel öz-değer koşulları arasındaki ilişkiler incelendiğinde, en yüksek korelasyon katsayısının Tanrı sevgisi koşulu ($r = -.108$, $p < .01$) ile negatif yönde olduğu görülmektedir. Bu bulgu, öz-değerin Tanrı sevgisi koşulunda yapılandırılmış olmasının sözel saldırganlık eğiliminin azalması üzerinde rol oynadığını göstermektedir. Benzer biçimde, sözel saldırganlık eğilimi ile aile desteği ($r = -.061$, $p < .01$) ve içsel öz-değer koşullarına ilişkin toplam puan ($r = -.072$, $p =$) arasında da negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Başka bir deyişle, öz-değerini aile desteği koşulunda yapılandıran bireylerin sözel saldırganlık eğilimleri azalmaktadır. Buna karşılık, sözel saldırganlık eğilimi ile erdem koşuluna ilişkin puan arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 5: Saldırganlık Eğilimleri ile Öz-Değer Koşulları Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

	Fiziksel Sal.	Düşmanlık	Öfke	Sözel Sal.	Tanrı Sev.	Erdem	Aile Dest.	İçsel	Fiziksel Gör.	Rekabet	Onay Alma	Akademik Yet.	Dışsal
Fiziksel Sal.	1	,425**	,554**	,495**	-,130**	-,037	-,082**	-,100**	,218**	,186**	,100**	,019	,180**
Düşmanlık		1	,515**	,440**	-,109**	-,049	,026	-,047	,306**	,307**	,201**	,192**	,338**
Öfke			1	,531**	-,070*	,011	,053	-,012	,167**	,231**	,108**	,160**	,227**
Sözel Sal.				1	-,108**	,011	-,061*	-,073*	,180**	,192**	,087**	,054*	,175**
Tanrı Sevgisi					1	,520**	,410**	,842**	-,170**	,122**	-,096**	,142**	,000
Erdem						1	,365**	,814**	-,065*	,170**	-,051	,192**	,087**
Aile Destegi							1	,635**	,067*	,387**	-,005	,453**	,300**
İÇSEL								1	-,088**	,241**	-,051	,280**	,129**
Fiziksel Gör.									1	,453**	,376**	,31**	,752**
Rekabet										1	,212**	,584**	,759**
Onay Alma											1	,245**	,629**
Akademik Yet.												1	,710**
DIŞSAL													1

* $p < .05$

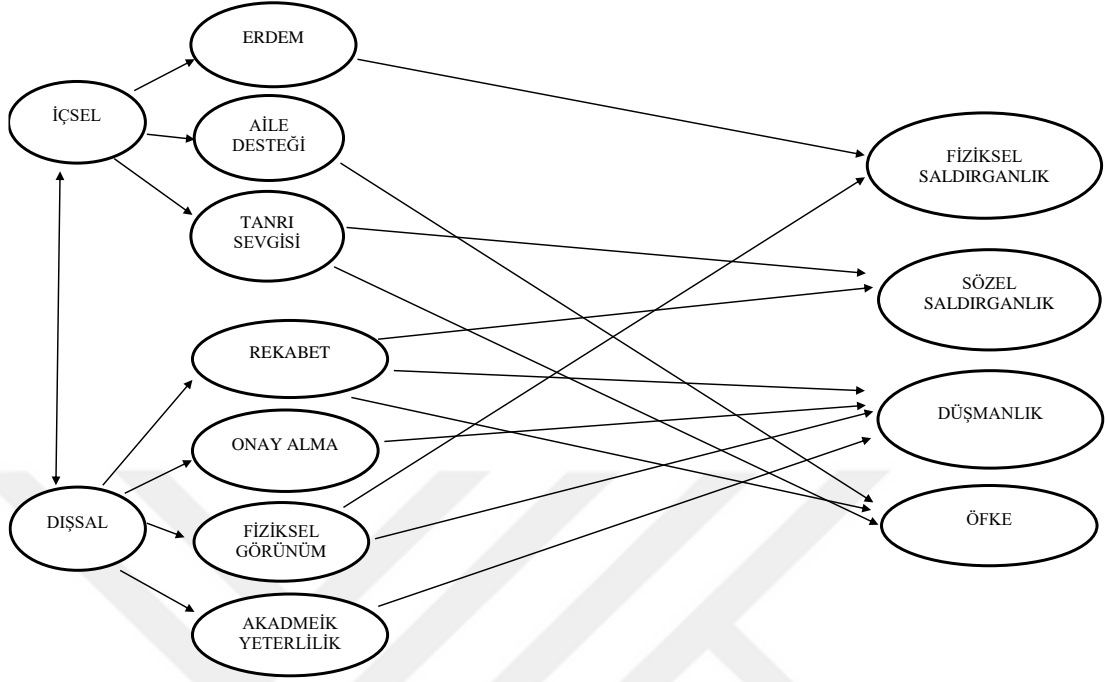
** $p < .01$

3.4. Öz-Değer Koşulları ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkileri Açıklamak Üzere Oluşturulan Modelin Anlamlılığına Yönelik Bulgular

Elde edilen veri setine yönelik analizlere geçilmeden önce öz-değer koşulları ve saldırganlık eğilimlerine ilişkin alt boyutların güvenilirlik düzeyleri Cronbach Alfa katsayısı ile incelenmiştir. Güvenilirlik analizi sonuçlarına göre, alt boyutların güvenilirlik katsayısını düşüren maddeler analiz dışı bırakılmıştır. Bu bağlamda, öz-değer koşullarından olan Erdem alt boyutu içerisinde KÖDÖ5 maddesi, Aile Desteği alt boyutu içerisinde KÖDÖ 9 ve KÖDÖ 23 maddeleri çıkarılmıştır. Saldırganlık eğiliminde ise Sözel Saldırganlık alt boyutu içerisinde BPSÖ4 maddesi çıkarılmıştır. Diğer gizil değişkenler için soru çıkartılmasına gerek bulunmamıştır. Son aşamada güvenilirlik düzeyleri Erdem alt boyutu için %69, Aile Desteği alt boyutu için %74.6, Tanrı Sevgisi alt boyutu için %89.9, rekabet alt boyutu için %78.5, Onay Alma alt boyutu için %57.4, Fiziksel Görünüm alt boyutu için %69.6, Akademik Yeterlilik alt boyutu için %78.8, Fiziksel Saldırganlık alt boyutu için %84.8, Düşmanlık alt boyutu için %76.1, Öfke alt boyutu için %80.8 ve Sözel Saldırganlık alt boyutu için %63 olarak elde edilmiştir. Bu güvenilirlik düzeylerine göre, tüm gizil değişkenlerin güvenilirlik düzeylerinin yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öz-değer koşulları ile saldırganlık eğilimleri arasındaki olası ilişkileri incelemek üzere, kuramsal temele dayalı olarak bir model geliştirilmiştir. Oluşturulan bu modelde (Şekil 7), içsel ve dışsal öz-değer koşulları arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki beklenirken bununla birlikte; içsel öz-değer koşullarından olan erdem ile fiziksel saldırganlık eğilimi arasında; aile desteği ile öfke arasında, Tanrı sevgisi ile sözel saldırganlık ve öfke düzeyleri arasında negatif yönlü ilişkiler bulunması beklenmiştir. Bununla birlikte bu modelde dışsal öz-değer koşullarından olan rekabet ile sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke arasında; onay alma ile düşmanlık arasında; fiziksel görünüm ile fiziksel saldırganlık ve düşmanlık arasında; akademik yeterlik ile düşmanlık arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunması beklenmiştir.

Şekil 7: Oluşturulan Model

Bu çalışmada içsel ve dışsal öz-değer koşulları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiler yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak incelenmiştir. Uygulama aşamasında yapısal eşitlik modellemesi sürecinde R programlama dilinde bulunan lavaan paketi kullanılmıştır (Rosseel, 2012). Konuya ilişkin iki olası model kurulmuş ve model seçiminde kullanılan uyum indekslerine göre en uygun modele karar verilmiştir. Modellere ait oluşturulan uyum indeksleri Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6: Yapısal eşitlik modeline ait uyum indeksleri

Model	CHISQ/DF	GFI	AGFI	RFI	RMSEA	NFI	NNFI	TLI	CFI
Model-1	7.351	0.948	0.935	0.906	0.081	0.911	0.918	0.918	0.922

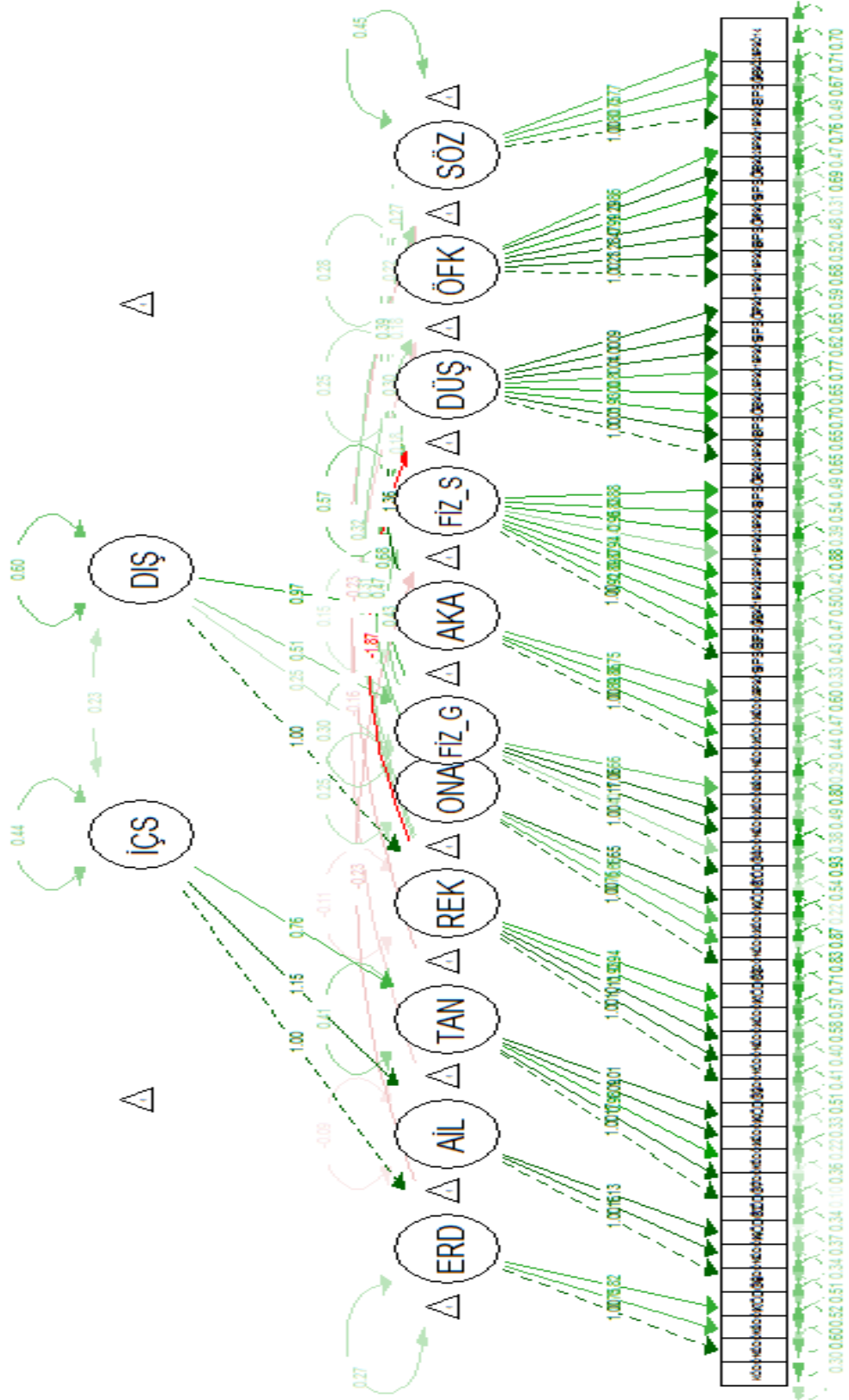
Tablo 10’da içsel öz-değer, dışsal öz-değer ve saldırganlık faktörleri arasındaki ilişkilere yönelik oluşturulan yapısal eşitlik modeline ait uyum indeksleri gösterilmektedir. Model karşılaştırması için NFI, NNFI, TLI ve CFI indeksleri en uygun ölçütler olarak önerilmektedir (Lomax ve Schumacker, 2016). Önerilen olası

modelin NFI, NNFI, TLI ve CFI değerlerinin yeterince yüksek olduğu görülmekte olup bu sebeple yapısal eşitlik modeline ait çıkarımlar bu modele göre yapılacaktır.

Seçilen modelin uyum indekslerine göre GFI, AGFI, RFI, NFI, NNFI, TLI ve CFI [0.90,0.95) aralığındadır. Ayrıca bu modele ait RMSEA değeri 0.10'un altında ve CHISQ/DF değeri de 5'e oldukça yakındır. Bu değerlere göre, seçilen model yapısal olarak geçerlidir.

Şekil 8: Kurulan Yapısal Eşitlik Modeline Ait Grafikselsel Gösterim

Şekil 8’de içsel öz-değer, dışsal öz-değer ve saldırganlık boyutları arasındaki ilişkileri betimleyen yapısal eşitlik modeli grafiği gösterilmektedir.

Tablo 7’de öz-değer ve saldırganlık değişkenlerine ait gizil faktörler altında toplanan tüm maddelere ilişkin ölçüm modeli istatistikleri gösterilmektedir. Bu istatistiklere göre, tüm gizil değişkenler altında toplanan alt değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre, modelin içinde yer alan içsel öz-değer, dışsal öz-değer ve saldırganlık boyutlarına ait ifadeler doğru bir şekilde toplanmaktadır.

Tablo 7: Ölçüm modeline ait istatistikler

Faktör	Boyut	Katsayı	Z-Katsayı	SH	z-değeri	p
ERDEM	KÖDÖ10	1	0.839	-	-	-
	KÖDÖ13	0.751	0.630	0.035	21.378	<0.001
	KÖDÖ27	0.825	0.692	0.035	23.821	0
AİLE DESTEĞİ	KÖDÖ6	1	0.699	-	-	-
	KÖDÖ15	1.159	0.810	0.043	26.667	<0.001
	KÖDÖ28	1.134	0.793	0.041	27.684	<0.001
TANRI SEVGİSİ	KÖDÖ2	1	0.813	-	-	-
	KÖDÖ7	1.166	0.947	0.021	54.255	<0.001
	KÖDÖ17	0.982	0.798	0.019	50.637	<0.001
	KÖDÖ25	1.087	0.884	0.019	56.390	<0.001
	KÖDÖ30	1.006	0.818	0.022	45.189	<0.001
REKABET	KÖDÖ3	1	0.701	-	-	-
	KÖDÖ11	1.096	0.768	0.031	35.644	<0.001
	KÖDÖ19	1.109	0.777	0.032	34.308	<0.001
	KÖDÖ24	0.927	0.649	0.035	26.677	<0.001
	KÖDÖ31	0.940	0.659	0.035	26.669	<0.001
ONAY ALMA	KÖDÖ8	1	0.537	-	-	-
	KÖDÖ14	0.762	0.409	0.090	8.421	<0.001
	KÖDÖ22	0.664	0.356	0.086	7.731	<0.001
	KÖDÖ33	1.650	0.886	0.175	9.442	<0.001
FİZİKSEL GÖRÜNÜM	KÖDÖ1	1	0.675	-	-	-
	KÖDÖ4	0.401	0.270	0.055	7.227	<0.001
	KÖDÖ16	1.167	0.787	0.055	21.089	<0.001
	KÖDÖ20	1.055	0.712	0.057	18.596	<0.001
	KÖDÖ29	0.660	0.445	0.055	11.961	<0.001
AKADEMİK YETERLİK	KÖDÖ18	1	0.843	-	-	-
	KÖDÖ21	0.886	0.747	0.022	39.614	<0.001
	KÖDÖ26	0.862	0.726	0.023	37.029	<0.001
	KÖDÖ32	0.750	0.632	0.026	28.635	<0.001
FİZİKSEL SALDIRGANLIK	BPSÖ13	1	0.816	-	-	-
	BPSÖ8	0.924	0.754	0.028	33.191	<0.001
	BPSÖ2	0.893	0.729	0.026	34.740	<0.001
	BPSÖ11	0.871	0.710	0.032	27.516	<0.001
	BPSÖ25	0.936	0.764	0.025	37.884	<0.001
	BPSÖ16	0.422	0.344	0.038	11.067	<0.001
	BPSÖ29	0.955	0.780	0.031	30.613	<0.001
	BPSÖ22	0.829	0.676	0.027	30.496	<0.001
	BPSÖ5	0.878	0.717	0.028	30.893	<0.001
DÜŞMANLIK	BPSÖ20	1	0.591	-	-	-
	BPSÖ24	1.007	0.594	0.067	14.936	<0.001
	BPSÖ3	0.931	0.550	0.067	13.984	<0.001

	BPSÖ26	0.996	0.588	0.061	16.213	<0.001
	BPSÖ10	0.805	0.475	0.062	12.901	<0.001
	BPSÖ15	1.044	0.617	0.067	15.547	<0.001
	BPSÖ7	1.004	0.593	0.067	14.968	<0.001
	BPSÖ17	1.087	0.642	0.071	15.206	<0.001
	BPSÖ19	1	0.564	-	-	-
	BPSÖ28	1.232	0.696	0.062	19.906	<0.001
	BPSÖ1	1.281	0.723	0.062	20.654	<0.001
ÖFKE	BPSÖ18	1.468	0.829	0.065	22.723	<0.001
	BPSÖ9	0.985	0.556	0.060	16.442	<0.001
	BPSÖ23	1.292	0.729	0.059	21.832	<0.001
	BPSÖ12	0.859	0.485	0.060	14.307	<0.001
	BPSÖ27	1	0.716	-	-	-
SÖZEL	BPSÖ6	0.796	0.570	0.044	18.093	<0.001
SALDIRGANLIK	BPSÖ21	0.747	0.535	0.049	15.114	<0.001
	BPSÖ14	0.769	0.551	0.046	16.591	<0.001

3.5. Öz-Değer Koşulları ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 8’de yapısal eşitlik modelinde yer alan alt gizil faktörler aralarındaki ilişkileri betimleyen yapısal model istatistikleri gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre, erdem ve fiziksel görünüm fiziksel saldırganlık üzerinde; rekabet ve tanrı sevgisi sözel saldırganlık üzerinde; rekabet, onay alma, fiziksel görünüm ve akademik yeterlilik düşmanlık üzerinde; rekabet ve aile desteği öfke üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir. Yol katsayılarına göre fiziksel görünüm faktörü arttıkça, fiziksel saldırganlık ve düşmanlık düzeyi de artmaktadır. Erdem düzeyi arttıkça fiziksel saldırganlık düzeyi ise azalmaktadır. Rekabet faktörü arttıkça sözel saldırganlık ve öfke düzeyi artmakta; ancak düşmanlık düzeyi ise azalmaktadır. Tanrı sevgisi arttıkça da sözel saldırganlık düzeyi düşmektedir. Onay alma faktörü arttıkça düşmanlık düzeyi de artmaktadır. Akademik yeterlilik düzeyi arttıkça düşmanlık düzeyi de yükselmektedir. Aile desteği faktörü arttıkça, öfke düzeyi de azalmaktadır.

Tablo 8: Alt gizil faktörler için yapısal ilişkilere ait istatistikler

Yapısal ilişki	Katsayı	Z-Katsayı	SH	z-değeri	p
FİZİKSEL GÖRÜNÜM--> FİZİKSEL SALDIRGANLIK	0.430	0.355	0.048	8.861	<0.001
ERDEM--> FİZİKSEL SALDIRGANLIK	-0.225	-0.232	0.041	-5.533	<0.001
REKABET--> SÖZEL SALDIRGANLIK	0.320	0.313	0.041	7.769	<0.001
TANRI_SEVGİSİ--> SÖZEL SALDIRGANLIK	-0.232	-0.263	0.039	-5.934	<0.001
REKABET--> DÜŞMANLIK	-1.870	-2.218	0.451	-4.145	<0.001
ONAY_ALMA--> DÜŞMANLIK	0.474	0.431	0.074	6.437	<0.001
FİZİKSEL GÖRÜNÜM--> DÜŞMANLIK	0.683	0.781	0.100	6.835	<0.001
AKADEMİK YETERLİLİK--> DÜŞMANLIK	1.361	1.942	0.335	4.064	<0.001
REKABET--> ÖFKE	0.314	0.390	0.037	8.462	<0.001
AİLE DESTEĞİ--> ÖFKE	-0.164	-0.203	0.037	-4.493	<0.001

3.6. İçsel ve Dışsal Öz-Değer Koşulları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Tablo 9’de içsel ve dışsal öz-değer faktörlerin alt faktörleri ve aralarındaki çift yönlü ilişkiyi betimleyen yapısal model istatistikleri gösterilmektedir. İçsel öz-değer ve dışsal öz-değer arasındaki yol katsayısının anlamlılık değerine göre, içsel öz-değer ve dışsal öz-değer arasında karşılıklı ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yol katsayısına göre ($\beta=0.229$) içsel öz-değer ve dışsal öz-değer arasında aynı yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 9: İçsel ve Dışsal Öz-Değer İçin Yapısal İlişkilere Ait İstatistikler

Gizil değişken	Faktör	Katsayı	Z-Katsayı	SH	z-değeri	p
İÇSEL ÖZ-DEĞER	ERDEM	1	0.787	-	-	-
	AİLE DESTEĞİ	1.147	1.084	0.064	18.022	<0.001
	TANRI SEVGİSİ	0.758	0.616	0.042	18.141	<0.001
DIŞSAL ÖZ-DEĞER	REKABET	1	1.103	-	-	-
	ONAY ALMA	0.254	0.365	0.034	7.506	<0.001
	FİZİKSEL GÖRÜNÜM	0.512	0.587	0.031	16.346	<0.001
	AKADEMİK YETERLİLİK	0.969	0.889	0.040	23.950	<0.001
İÇSEL ÖZ-DEĞER <--> DIŞSAL ÖZ-DEĞER		0.229	0.448	0.021	11.159	<0.001

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu bölümde, öz-değer koşulları ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişkilere yönelik elde edilen bulgular ilgili alan yazın çerçevesinde tartışılacaktır. Çalışmadan elde edilen bulgular, diğer araştırmacılar tarafından yürütülen benzer araştırmaların sonuçları ve ilgili teorik çerçeve dikkate alınarak yorumlanacaktır.

4.1. Cinsiyete Göre Saldırganlık Eğilimleri Arasında Elde Edilen Farklılıklara Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

Bireylerin saldırganlık eğilimleri üzerinde rol oynadığı düşünülen önemli etkenlerden birisini, cinsiyet değişkeni oluşturmaktadır. İlgili araştırmalar incelendiğinde, testosteron düzeyinin artmasına bağlı olarak bireyin saldırgan davranışlarda bulunma eğiliminde de artış olacağı sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (Carre ve Olmstead, 2015; Vongas ve Al Hajj, 2017). Testosteronun ise erkek cinsiyet hormonu olarak bilindiği (Kartalci, 2010) göz önünde bulundurulduğunda, doğuştan getirilen biyolojik bir yapı olan cinsiyete bağlı olarak kadın ve erkeğin saldırganlık eğilimlerinin de değişiklik göstermesi beklenmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, erkek katılımcıların fiziksel saldırganlık, düşmanlık ve sözel saldırganlık eğilimlerinin kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgunun, saldırganlık eğilimlerini testosteron düzeyi üzerinden açıklamaya çalışan yaklaşım ile örtüştüğü görülmektedir. Buna ek olarak, özellikle öğrenci örneklemi üzerinde yürütülen araştırmalarda, erkek katılımcıların saldırganlık eğilimlerinin kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğuna yönelik bulgular elde edilmektedir (Karataş, 2008; Çelik ve Kocabıyık, 2014; Camadan ve Yazıcı, 2017).

Cinsiyete bağlı olarak saldırganlık eğilimlerinde meydana gelen bu farklılığa testosteron dışında getirilebilecek diğer bir açıklama ise toplumsal cinsiyet rolleri olarak görünmektedir. Buna göre, kadınlar ile erkekler arasında cinsiyet rollerindeki farklılıklara bağlı olarak empatik eğilim de değişiklik göstermektedir (Hasta ve Güler,

2013). Bu değişikliğe bağlı olarak empatik eğilimi daha fazla olması beklenen kadınların saldırganlık eğilimlerinin de erkeklere göre daha düşük olacağı beklentisi, bu çalışmadan elde edilen bulgular ile örtüşmektedir.

4.2. Fakültelere Göre Saldırganlık Eğilimleri Arasında Elde Edilen Farklılıklara Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

Bu çalışmadan elde edilen bulgular fakültelere bağlı olarak katılımcıların saldırganlık eğilimlerinin farklılaştığını göstermektedir. Bu bulguya göre, fiziksel saldırganlık, düşmanlık, öfke ve sözel saldırganlık olmak üzere tüm saldırganlık türlerinde Spor Bilimleri fakültesinde öğrenim görmekte olan katılımcıların saldırganlık eğilimleri, diğer fakültelerde öğrenim görmekte olan öğrencilere göre daha yüksektir.

İlgili araştırmalar incelendiğinde, öğrencilerin öğrenim görmekte oldukları bölümlere ve bu bölümlerin sosyal bilimlerle ilişkili bölümler olma durumuna göre saldırganlık eğilimlerinin değişiklik gösterdiği görülmektedir (Akıl, 2018). Buna göre, sosyal bilimler ile daha ilişkili olan bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin, mühendislik gibi daha teknik bölümlerde öğrenim görenlere göre saldırganlık eğilimlerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, çalışmadan elde edilen bulgunun alan yazındaki bulgular ile örtüştüğü görülmektedir. Bu bulgunun, sosyal bilimler ile daha yakından ilişkili olan bölümlerin ve bu bölümleri içeren fakültelerin, verdikleri eğitimde insan ilişkileri üzerinde daha çok durması ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin, iletişim becerilerindeki artışa bağlı olarak azaldığı bilgisi (Koç ve Büyükgöze Kavas, 2015), bu açıklamayı doğrular niteliktedir.

İlgili alanyazında özellikle sporcu öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin araştırıldığı görülmektedir. Lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada (Çelik, Zengin ve Baş, 2017), spor yapan öğrencilerin, aktif olarak spor ile uğraşma sürelerinin artmasıyla birlikte özellikle dördüncü ve beşinci yılların ardından saldırganlık eğilimlerinin azaldığı bulgusu elde edilmiştir. Bu bulgu, spor ile uğraşılan ilk yıllarda henüz sporun gerçek ruhunun yakalanamaması ve spora yeni başlamış olmanın getirdiğı heyecan ile saldırgan davranışlarda bulunma olasılığının arttığı

şeklinde yorumlanmıştır. Benzer biçimde, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen başka bir araştırmada (Erdoğan, 2010), düzenli olarak spor yapan öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin, spor yapmayan öğrencilere göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, düzenli olarak spor yapmanın özellikle ergenlik çağındaki bireylerde gerilimi azalttığı ve böylelikle saldırganlık eğiliminin de benzer biçimde azalmasına yardımcı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Spor yapmanın saldırganlık eğilimlerini azaltıcı yönde bir etkisi olduğunu ortaya koyan bulgular ile birlikte, spor ile saldırganlık eğilimleri arasında pozitif yönlü ilişki bulan araştırmalar da olduğu görülmektedir. Takım sporu yapan üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen bir araştırmada (Sivrikaya, 2018), sporcu öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin orta düzeyden daha yüksek bulunduğu bildirilmiştir.

İlgili araştırmaların bulguları ile bu çalışmadan elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, spor ile uğraşan öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin ortalamasının üzerinde olduğu; ancak saldırganlık eğiliminin ne kadar süredir spor ile uğraşıldığına bağlı olarak değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Başka bir deyişle, Spor Bilimleri fakültesi öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin diğer fakültelerde öğrenim görmekte olan öğrencilere daha yüksek bulunması beklendiği bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Buna karşın, bu fakültede öğrenim görmekte olan öğrencilerin öğrenimlerinin son senelerine doğru saldırganlık eğilimlerinin düşeceği beklentisi doğmaktadır.

4.3. Öz-Değer Koşulları ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

Öz-değer ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalarda ağırlıklı olarak kullanılan terimin “öz-saygı” olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ister öz-değer olarak ister öz-saygı olarak adlandırılınsa bireylerin kendilerine verdikleri değer veya duydukları saygı ile saldırgan davranışlarda bulunma eğilimlerinin ilişkili olduğu bilinmektedir (Bushman vd., 2009).

Gerçekleştirilen araştırmalarda, öz-değerin düşük olmasının saldırganlık eğilimlerinin yüksek olmasını yordadığı (Lockhart vd., 2017) ve öz-değerin veya öz-

saygının artmasıyla saldırganlık eğiliminin de arttığı gibi birbiriyle çelişen (Baumeister vd., 1989) sonuçlar bulunduğu görülmektedir.

İlgili araştırmalar ile bu çalışmadan elde sonuçlar karşılaştırıldığında, çalışmadan elde edilen bulguların alan yazın ile örtüşmekte olduğu görülmektedir. Bu çalışmada araştırma sorusu gereği, katılımcıların saldırganlık eğilimleri öz-değerin düzeyi açısından incelenmemiştir. Bununla birlikte, belirli öz-değer alanları ile saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu bulgusu, diğer araştırmalarda öz-değer düzeyi ile saldırganlık eğilimleri arasında bulunan pozitif veya negatif yönlü anlamlı ilişkiler açısından değerlendirilmelidir. Bu çalışmada elde edilen bulguların, öz-değerin saldırganlık eğiliminin anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucunu tekrarladığı görülmektedir.

4.3.1. Fiziksel Görünüm ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, öz-değerini fiziksel görünüm alanına yapılandıran bireylerin fiziksel saldırganlık eğilimlerinin arttığını ifade etmektedir. Fiziksel görünüm alanı, bireyin öz-değerini ten rengi, beden ölçüleri, ağırlık, yüz biçimi gibi fiziksel özellikler temelinde yapılandırmasını ifade etmektedir (Çetin vd., 2011).

İlgili alan yazın incelendiğinde fiziksel görünüm ile saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu bildiren araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Bir araştırmada (Rosen ve Underwood, 2010), sahip oldukları yüz özellikleri bakımından çekici olarak değerlendirilen ilkökul öğrencilerinin fiziksel saldırganlık eğilimlerinin çekici olarak değerlendirilmeyen öğrencilere göre daha düşük olduğu bildirilmiştir. Araştırmacılar sonuçları, diğerleri tarafından çekici bulunuyor olmanın bireyin sosyal statüsünü korumaya yönelik olumlu bir etken olduğunu; saldırganlık gibi olumsuz davranışların “güzel-çekici olan iyidir” kalıp yargısı ile çelişeceği için bu bireylerin saldırgan davranışlarda bulunmaktan kaçınacakları şeklinde yorumlamıştır.

Yürütülen diğer araştırmalarda ise, narsisizm ile fiziksel saldırganlık arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Barnett ve Powell, 2016; Barry, McDougall, Anderson

ve Bindon; 2018). Bu araştırmaların sonuçlarına göre, narsisizm düzeyi yüksek olan öğrencilerin genel öz-değerleri düşmekte, buna bağlı olarak da fiziksel saldırganlık eğilimleri artmaktadır.

Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, öz-değerini fiziksel görünüm alanında sağlıklı bir biçimde yapılandırılan bireylerin fiziksel saldırganlık eğilimlerinin artmayacağı; ancak fiziksel görünüme olan duyarlılığın narsisizm boyutuna ulaştığında bireyin fiziksel olarak saldırgan davranışlarda bulunma eğiliminin artacağı sonucuna ulaşılabilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulardan birisi, öz-değerin fiziksel görünüm alanında yapılandırılmasıyla birlikte fiziksel saldırganlık ve düşmanlık eğilimlerinin artacağı yönündedir. Bu bulgu, ilgili alan yazın ile kısmen örtüşmektedir.

4.3.2. Erdem ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

Alan yazında içsel öz-değer koşullarından birisi olan erdem ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen sınırlı sayıda araştırma bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, erdem alanı madde kullanımı gibi diğer olumsuz davranış örüntüleriyle de ilişkilendirilmektedir.

Erdem ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir araştırmada (Eroğlu, 2011), z-değerini erdem alanında yapılandırılan katılımcıların siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur. Saldırganlık eğilimi dışında, öz-değerin erdem alanında yapılandırılması ile alkol, sigara veya uyuşturucu madde kullanımı arasında negatif yönlü ilişkiler olduğu bilinmektedir (Kim ve Williams, 2009).

z-değerini erdem alanında yapılandırılan bireyler için ahlaki kurallara uymanın ve davranışlarını bu ahlak kurallarına göre biçimlendirmenin önemli olduğu bilinmektedir (etin vd., 2011). Ahlaki olgunluk düzeyi yüksek olan bireylerin diğerlerini bağışlamaya yönelik istekliliklerinin de yüksek olduğu bilinmektedir (Güngör Aytar ve Tatlı, 2018). Bu çalışmada ise öz-değerin erdem alanında yapılandırılmasının fiziksel saldırganlık eğilimini azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu

bulgu, ilgili alan yazın ile örtüşmektedir. Öz-değerini erdem alanında yapılandıran bireyin ahlak kurallarını içselleştirdiği ve diğerlerini affetme eğiliminin de artacağı varsayımı, aynı bireyin fiziksel saldırganlık eğiliminin de düşük olacağı beklentisini beraberinde getirmektedir.

4.3.3. Rekabet ile Saldirganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

Rekabet-saldırganlık ilişkisi ağırlıklı olarak biyolojik süreçler üzerinden açıklanmaktadır. Biyolojik süreçler üzerinde duran araştırmalarda (Carre ve Olmstead, 2015; Vongas ve Al Hajj, 2017), rekabetin yaşandığı durumlarda testosteron düzeyinin arttığı ve buna bağlı olarak da bireyin saldırgan davranışlarda bulunma eğiliminde olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

Öz-değerini rekabet alanında yapılandıran bireylerin, öz-değerleri bakımından kendi yeterliklerinden çok diğer kişilerden ne derece daha iyi olduklarını temel aldıkları belirtilmektedir. (Çetin vd., 2011). Buna göre, öz-değerini rekabet alanında yapılandıran bireyin kendisini ve başarı düzeyini sürekli olarak diğer kişilerle kıyaslayacağı; diğerlerinden daha başarısız olduğunu düşündüğü durumlarda ise kendisine karşı beslediği olumlu duygularda ve düşüncelerde azalma olacağı beklentisi ön plana çıkmaktadır.

Çalışmada elde edilen, öz-değerini rekabet alanında yapılandıran bireylerin sözel saldırganlık ve öfke düzeylerinin yüksek olduğu bulgusu, diğer araştırmalardan elde edilen bulgular ile örtüşmektedir. İlgili araştırmalarda, rekabet koşulları altında saldırganlığın hem duygusal boyutta (Dowsett ve Jackson, 2019) hem de sözel biçimde davranışlara yansiyarak (Davis, Dufort, Desrochers, Vaillancourt ve Arnocky, 2018) ifade biçimi bulunduğunu göstermektedir.

Çalışmada elde edilen bulgulardan birisi, öz-değerini rekabet alanında yapılandıran bireylerin düşmanlık düzeylerinin azaldığı şeklindedir. Bu bulgunun, dışsal öz-değer alanlarından birisi olan rekabet ile saldırganlık eğilimleri pozitif yönlü ilişkiler olduğu beklentisi ile uyuşmamaktadır. Öz-değerin rekabet alanıyla düşmanlık arasındaki ilişkiye yönelik bu bulgunun empati üzerinden açıklanabileceği görülmektedir. Bireylerin empati düzeyinin artmasıyla birlikte saldırgan davranışlarda

bulunma olasılıklarının azaldığı bilinmektedir (Stanger, Kavussanu, McIntyre ve Ring, 2016). Böylelikle, öz-değerini rekabet alanında yapılandıran bireylerin kendisi ile benzer koşullarda ve aynı amaçlar doğrultusunda başarı için çabalayan diğerleri ile empati kurarak onlara yönelik düşmanca düşünceler geliştirmedikleri düşünülebilir.

4.3.4. Tanrı Sevgisi ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

İçsel bir öz-değer alanı olan Tanrı sevgisi, bireylerin dini inançlarını içselleştirmelerini içermektedir. Öz-değeri bu alanda yapılanan bireyin, Tanrının kendisini sevdiğini düşündükçe psikolojik olarak daha iyi hissettiği ileri sürülmektedir (Çetin vd., 2011).

İlgili araştırmalar incelendiğinde, dini inançların bireyin oto-kontrolü üzerinde olumlu etkileri olduğunun, bu inançların bireylerin uyumlu ve vicdan sahibi olmaları üzerinde rol oynadığının belirtildiği görülmektedir (McCullough ve Willoughby, 2009). Araştırmacılar tarafından (McCullough ve Worthington, 1999), dini inançları yüksek olan bireylerin diğer insanlar tarafından bağışlanmayı arzuladıkları gibi, kendilerine daha önceden zarar vermiş olanları bağışlamaya yönelik bir eğilimlerinin de olduğu bildirilmektedir.

Özetle, öz-değerini Tanrı sevgisi alanında yapılandıran bireylerin, davranışlarında dini kuralları gözetiyor olmaları beklentisiyle birlikte, saldırgan davranışlarda bulunmalarını engelleyecek bazı kişilik özelliklerini taşıyor oldukları düşünülmektedir. Diğer insanları bağışlama eğiliminde olan, uyumlu bireylerin sözel saldırganlık davranışlarında bulunmuyor olmaları oldukça makul görünmektedir.

4.3.5. Onay Alma ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

Dışsal öz-değer alanlarından birisi olan onay alma, bireyin öz-değerini yapılandırırken kendi değerlendirmelerinden çok diğer insanların kendisi hakkında ne düşündüğünü temel almasını içermektedir (Çetin vd., 2011). Buna göre bu bireyler,

kendilerine değer vermek için diğerlerinin kendileri hakkında olumlu düşünceler beslemesine bağlı kalmaktadırlar.

İlgili alan yazında, onay alma ile saldırganlık eğilimi arasında pozitif yönlü ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Conn ve Crowne'e göre (1964), diğerleri tarafından onaylanmayı bekleyen bireyler, bu beklentilerinin karşılanabilmesi için sahip oldukları saldırganlık eğilimlerini toplumsal beklentilere uygun olacak şekilde davranışlarına yansıtılmaktadır.

Bu çalışmada elde edilen, öz-değerini onay alma alanında yapılandırılan bireylerin düşmanlık eğilimlerinin daha fazla olduğu bulgusunun bireylerin sosyal olarak kabul edilebilir görünme istekleriyle açıklanması makul görünmektedir. Diğerleri tarafından sürekli olarak onaylanmayı bekleyen bireyin, yine diğerlerine hoş görünmek adına fiziksel veya sözel olarak herhangi bir saldırgan davranışta bulunmaması olasıdır. Bununla birlikte bu bireylerin, diğerlerine karşı doğrudan yansıtamadıkları saldırganlık eğilimlerini toplumsal olarak kabul edilebilecek bir şekilde ifade edebilmek adına düşmanca düşünceler geliştirmeye eğilimli oldukları düşünülebilir.

4.3.6. Akademik Yeterlik ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

Akademik yeterlik, bireyin öz-değerini okul başarısı gibi akademik temeller üzerinde yapılandırmasını ifade etmektedir (Çetin vd., 2011). Buna göre, öz-değerini akademik yeterlik alanında yapılandırılan bireylerin kendilerine verdikleri değer akademik başarılar ile birlikte arttığı düşünülmektedir.

İlgili alan yazında, okul başarısını kendileri için temel değer alanı olarak belirleyen bireylerin diğerlerine karşı sempati beslemekte zorlandıkları (Sutton ve Keogh, 2000) belirtilmektedir. Diğerlerine karşı beslenen sempatinin azalmasıyla birlikte saldırgan davranışların artmasına yönelik bir beklenti makul görünmektedir.

Bu çalışmada elde edilen, öz-değerini akademik yeterlik alanında yapılandırılan bireylerin düşmanlık eğilimlerinin daha fazla olduğu bulgusunun bireylerin diğerlerine karşı beslediği sempati düzeyinin azalmasıyla açıklanması makul görünmektedir. Okul

ortamında diğerleriyle rekabet içerisinde olan ve kendine verdiği değeri okulda elde edeceği başarılarla bağlayan bireylerin, rakibi olarak gördüğü diğerlerine karşı sempati beslememesi oldukça olası görünmektedir. Bunun bir sonucu olarak, saldırganlık eğilimlerinin davranışa dökülmesinin belki de okul başarısını olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle birlikte bu bireylerde diğerlerine karşı düşmanlık düşüncelerinin geliştiği varsayımında bulunulabilir.

4.3.7. Aile Desteği ile Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulguların Tartışması ve Yorumu

Öz-değerini aile desteği alanında yapılandıran birey, aile bireylerinin kendisini sevdiğini düşünmesine bağlı olarak kendisini daha değerli ve iyi hissetmektedir (Çetin vd., 2011). Buna göre, bu birey için kendisine verdiği değer temel olarak aile üyeleriyle arasındaki ilişkilere bağlı görünmektedir.

İlgili alan yazında, saldırganlık eğilimleri üzerindeki önemli bir etkenin sağlıklı olmayan bir aile yapısı olduğu belirtilmektedir. Saldırganlık ve şiddet gerekçesiyle herhangi bir disiplin cezası almış olan öğrencilerin, annelerinin kendisine karşı ilgisiz veya ihmalkar davrandıkları algısına sahip olduğu görülmektedir (Karaboğa ve Eker, 2018). Ebeveynlerin otoriter tutumları ile çocuklarının fiziksel saldırganlık eğilimleri arasında pozitif yönlü; annenin izin verici tutumları ile ise fiziksel saldırganlık eğilimleri arasında negatif yönlü ilişkiler olduğu bilinmektedir (İkiz ve Öztürk Samur, 2016).

Benzer biçimde, öğrencilerin öfke düzeyleri üzerinde etkili olan bir etkenin ebeveynlerinden algıladıkları kabul ve red düzeyleri olduğu belirtilmektedir (Kılıç Yıldız ve Dağ, 2017). Buna göre, öfke düzeyini anneden algılanan düşmanlık ve saldırganlık ile reddedilme düzeyi daha belirgin olarak yordamaktadır. Öfkenin dışa dönük biçimde ifade edilmesinde ise hem anneden hem de babadan algılanan düşmanlık ve saldırganlığın yordayıcı olduğu belirtilmektedir.

Bu çalışmada elde edilen, öz-değerini aile desteği alanında yapılandıran bireylerin öfke eğilimlerinin daha fazla olduğu bulgusunun ilgili alan yazın tarafından desteklediği görülmektedir. Ailesi tarafından sevilmediğini düşünen, ebeveynlerinin kendisini duygusal olarak desteklemek yerine baskıladığını veya reddettiğini düşünen

bireyin yaşadığı hayal kırıklığına tepki olarak diğerlerine yönelik beslediği öfke duygusunun artması makul görünmektedir.

SONUÇLAR

Saldırganlık, maruz kalan ve uygulayan tüm bireyler açısından yıkıcı sonuçları bulunan bir davranış biçimidir. Diğer tüm davranışlarda olduğu gibi saldırganlık eğilimleri üzerinde de bireyin kişiliği önemli bir etken oluşturmaktadır. Kişiliğin önemli bir bileşeni olan öz-değerin her birey için belirli alanlarda yapılandırıldığı düşünülmektedir. Saldırgan davranışlar açısından değerlendirilmesi gereken önemli bir grubu ise üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak, çalışmada, üniversite öğrencilerinin öz-değer koşulları ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Çalışmanın sonuçları, öz-değer koşulları ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişkileri açıklamak için kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, belirli öz-değer koşulları ile saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuçlar genel olarak, bireylerin öz-değerini yapılandığı alanlara bağlı olacak şekilde saldırganlık eğilimlerinin farklılaşacağı yönündeki ilk hipotezi desteklemektedir.

Öz-değer koşulları ile saldırganlık eğilimleri arasındaki ilişkiler detaylı olarak incelendiğinde:

1. Cinsiyete bağlı olarak saldırganlık eğilimleri anlamlı farklılıklar göstermektedir. Erkeklerin fiziksel saldırganlık, düşmanlık ve sözel saldırganlık eğilimlerinin kadın katılımcılara göre daha yüksektir.
2. Öğrenim görülmekte olan fakülteye bağlı olarak saldırganlık eğilimleri anlamlı farklılıklar göstermektedir. Tüm saldırganlık türlerinde Spor Bilimleri fakültesinde öğrenim görmekte olan katılımcıların saldırganlık eğilimleri, diğer fakültelerde öğrenim görmekte olan öğrencilere göre daha yüksektir.
3. Erdem ve fiziksel görünüm fiziksel saldırganlık üzerinde; rekabet ve Tanrı sevgisi sözel saldırganlık üzerinde; rekabet, onay alma, fiziksel görünüm ve akademik yeterlilik düşmanlık üzerinde; rekabet ve aile desteği öfke üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir.
4. Birey öz-değerini fiziksel görünüm alanında yapılandığında, fiziksel saldırganlık ve düşmanlık düzeyi de artmaktadır. Öz-değer erdem alanında

yapılandırıldığında fiziksel saldırganlık düzeyi azalmaktadır. Öz-değerin rekabet alanında yapılandırılmasıyla sözel saldırganlık ve öfke düzeyi artmakta; ancak düşmanlık düzeyi ise azalmaktadır. Öz-değer Tanrı sevgisi alanında yapılandırıldığında sözel saldırganlık düzeyi düşmektedir. Öz-değer onay alma alanında yapılandırıldığında düşmanlık düzeyi artmaktadır. Öz-değerin akademik yeterlik alanında yapılandırılmasıyla düşmanlık düzeyi de yükselmektedir. Öz-değerini aile desteği alanında yapılandıran bireylerin öfke düzeyi de azalmaktadır.

Buna göre, çalışmanın 1., 2., 4., 5., 8., 11., 12. ve 13. hipotezleri desteklenmektedir. Ancak elde edilen sonuçların “öz-değerini rekabet alanında yapılandıran bireylerin düşmanlık eğilimi artmaktadır” olarak ifade edilen 9. hipotezi desteklemediği görülmektedir.

Saldırganlığın sonuçları kadar nedenleri açısından da incelenmesi, bu tür davranışların anlaşılması ve önlenmesi açısından oldukça önemlidir. Saldırgan davranışların açıklanmasında diğer etkenlerin yanı sıra, belki de en az bu etkenler kadar önemli bir unsur olan öz-değerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Elde edilen bulgular bu gerekliliği doğrulamaktadır.

ÖNERİLER

Bu çalışma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın Türkiye'nin farklı bölgelerinde ve şehirlerindeki üniversitelerde öğrenim gören öğrenciler ile tekrarlanması, çalışma bulgularının genellenebilirliği açısından yararlı olacaktır.

Saldırganlık eğilimleri ile öz-değer koşulları arasındaki ilişkilerin farklı örneklem grupları üzerinde incelenmesinin, saldırganlığın anlaşılması için özgün kuramsal bilgi sağlayacağı düşünülmektedir.

Öz-değerin yapılandırıldığı alanların sadece saldırganlık eğilimleri üzerindeki etkilerinin incelenmekle kalmayıp; birey açısından yaşamın herhangi bir alanında yaşadığı diğer sorunlar ve psikolojik belirtiler ile ilişkilerinin de incelenmesi anlamlı olacaktır. Böylelikle, alana farklı davranış örüntüleriyle ilgili de kuramsal bilgi kazandırılacağı düşünülmektedir. Ayrıca, psikolojik herhangi bir sorun yaşayan bireyler açısından önemli olan ancak yeterince beslenemeyen öz-değer alanlarının belirlenerek bu alanlara yönelik psikolojik destek sağlanması klinik anlamda da faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abasiubong, F., Abiola, T. ve Udofia, O. (2011). A comparative study of aggression amongst Nigerian University students in Niger delta region. *Psychology, Health and Medicine*, 16(1), 86–93.
- Açıkgöz, E. ve Özbaş Gençarslan, D. (2019). Ruhsal hastalıklarda agresyon. *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 1(1), 61–65.
- Akıl, A. M. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Mizah Eğiliminin Saldırganlık Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Allen, J. J., & Anderson, C. A. (2017). General Aggression Model. In P. Roessler, C. A. Hoffner, & L. van Zoonen (Eds.) *International Encyclopedia of Media Effects*. Wiley-Blackwell. DOI: 10.1002/9781118783764.wbieme0078
- Amjad, N., Anjum, A., Ghazal, S. ve Skinner, M. (2018). Aggressive acts, thinking, remorse and private self-consciousness - an examination of real life Aggressive Episodes. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 33(1), 277–297.
- Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51.
- Archer, C. I., Ferris, J. R., Herwig, H. H. ve Travers, T. H. E. (2006). *Dünya Savaş Tarihi*. İstanbul: Tüzm zamanlar.
- Aronson, E., Wilson, T. D. ve Akert, R. M. (2012). *Sosyal psikoloji*. İstanbul: Kaknüs.
- Arslan, C., Hamarta, E., Arslan, E. ve Saygın, Y. (2010). Ergenlerde saldırganlık ve kişilerarası problem çözmenin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1), 379-388.
- Arslan, S. ve Yeşilyurt, F. (2019). Ergenlerin sanal zorbalık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1-1.
- Ateş, H. ve Durmaz, S. (2016). Investigation of pre-service science teachers' self-worth beliefs in terms of some variables. *Journal of Kırşehir Education Faculty*, 17(1), 517–533.
- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8(3), 206-214.
- Aytekin, E. (2015). *Ortaokul Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyinin Ebeveyn Kabul Red Algısı ve Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Badanka Çelikten, B. ve Demirli, C. (2018). Suça sürüklenmiş çocukların olumlu sosyal ve saldırgan davranışlarının bazı bireysel ve ailesel faktörler bağlamında incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 73-83.
- Balkaya, F. ve Şahin, N. H. (2003). Çok boyutlu öfke ölçeği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 14(3), 192-202.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New Jersey: Prentice-Hall
- Bandura, A. (1983). Psychological mechanisms of aggression. In R. G. Geen & E. I. Donnersten (Eds), *Aggression: Theoretical and Empirical Reviews*, vol. 1. New York: Academic Press
- Bandura, A. (2016). *Moral disengagement: How people do harm and live with themselves*. New York, NY, US: Worth Publishers.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. ve Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 364-374.
- Bandura, A., Ross, D. ve Ross, S. A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63(3), 575-582.
- Barnett, M. D. ve Powell, H. A. (2016). Self-esteem mediates narcissism and aggression among women, but not men: A comparison of two theoretical models of narcissism among college students. *Personality and Individual Differences*, 89, 100-104.
- Baron, R. A. ve Branscombe, N. R. (2012). *Social psychology* (13'üncü baskı). Boston: Pearson.
- Barry, C. T., McDougall, K. H., Anderson, A. C. ve Bindon, A. L. (2018). Global and contingent self-esteem as moderators in the relations between adolescent narcissism, callous-unemotional traits, and aggression. *Personality and Individual Differences*, 123, 1-5.
- Bartholow, B. D. ve Heinz, A. (2006). Alcohol and aggression without consumption: Alcohol cues, aggressive thoughts, and hostile perception bias. *Psychological Science*, 17(1), 30-37.
- Batra, R. K. ve Ghoshal, T. (2017). Fill up your senses: A theory of self-worth restoration through high-intensity sensory consumption. *Journal of Consumer Research*, 44(4), 916-938.
- Baumeister, R. F., Tice, D. M. ve Hutton, D. G. (1989). Self-presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality*, 57(3), 547-579.
- Bettencourt, B. A., Talley, A., Benjamin, A. J. ve Valentine, J. (2006). Personality and aggressive behavior under provoking and neutral conditions: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 132(5), 751-777.

- Bibi, N. ve Malik, J. A. (2016). Effect of social support on the relationship between relational aggression and family-maladjustment: Adolescents' perspective. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 31(1), 63-76.
- Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent. *Sex Roles*, 30, 177-188.
- Blake, P. ve Grafman, J. (2004). The neurobiology of aggression. *The Lancet*, 364, 12-13.
- Blascovich, J. ve Tomaka, J. (1991). Measures of self-esteem. In J. Robinson, P. Shaver, ve L. Wrightsman (Eds.), *Measures of personality and social psychological attitudes* (pp. 115-160). San Diego, CA: Academic Press.
- Booth, O. ve Walton, J. (2017). *Fotoğraflarla 2. Dünya Savaşı*. İstanbul: Teas Press.
- Bosson, J. K., Vandello, J. A., Burnaford, R. M., Weaver, J. R. ve Arzu Wasti, S. (2009). Precarious manhood and displays of physical aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35(5), 623-634.
- Brown, J. D. ve Marshall, M. A. (2006). The three faces of self-esteem. In M. Kernis (Ed.), *Self-esteem: Issues and answers* (pp. 4-9). New York: Psychology Press.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji sözlüğü* (4'üncü baskı). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Burger, J. M. (2016). *Kişilik*. İstanbul: Kaknüs
- Bushman, B. J. ve Anderson, C. A. (2001). Is it time to pull the plug on hostile versus instrumental aggression dichotomy?. *Psychological Review*, 108(1), 273-279.
- Bushman, B. J., Baumeister, R. F., Thomaes, S., Ryu, E., Begeer, S. ve West, S. G. (2009). Looking again, and harder, for a link between low self-esteem and aggression. *Journal of Personality*, 77(2), 427-446.
- Buss, A. H. ve Perry, M. (1992). Personality processes and individual differences: The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452-459.
- Camadan, F. ve Yazıcı, H. (2017). Üniversite öğrencilerinde gözlenen saldırganlık eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), 225-234.
- Carre, J. M. ve Olmstead, N. A. (2015). Social neuroendocrinology of human aggression: Examining the role of competition-induced testosterone dynamics. *Neuroscience*, 286, 171-186.
- Cast, A. D. ve Burke, P. J. (2002). A theory of self-esteem. *Social Forces*, 80(3), 1041-1068.
- Coccaro, E. F., Fanning, J. R., Phan, K. L. ve Lee, R. (2015). Serotonin and impulsive aggression. *CNS Spectrums*, 20(3), 295-302.

- Collibee, C., Furman, W. ve Shoop, J. (2019). Risky Interactions: Relational and developmental moderators of substance use and dating aggression. *Journal of Youth and Adolescence*, 48(1), 102–113.
- Colman, A. M. (2003). *Oxford dictionary of psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Conn, L. K. ve Crowne, D. P. (1964). Instigation to aggression, emotional arousal and defensive emulation. *Journal of Personality* 32, 163-179.
- Covington, M. (1984). The self-worth theory of motivation : Findings to protect their sense of worth or personal. *The Elementary School Journal*, 85(1), 4-20.
- Crick, N. R. ve Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67(3), 993-1002.
- Crocker, J. (2002). The costs of seeking self-esteem. *Journal of Social Issues*, 58(3), 597-615.
- Crocker, J., Brook, A. T., Niiya, Y. ve Villacorta, M. (2006). The pursuit of self-esteem: Contingencies of self-worth and self-regulation. *Journal of Personality*, 74(6), 1749-1771.
- Crocker, J. ve Luhtanen, R. K. (2003). Level of self-esteem and contingencies of self-worth: Unique effects on academic, social, and financial problems in college students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(6), 701-712.
- Crocker, J., Luhtanen, R. K., Lynne Cooper, M. ve Bouverette, A. (2003). Contingencies of self-worth in college students: Theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 894-908.
- Crocker, J., Luhtanen, R. K. ve Sommers, S. R. (2004). Contingencies of self-worth: Progress and prospects. *European Review of Social Psychology*, 15(1), 133-181.
- Crocker, J. ve Wolfe, C. T. (2001). Contingencies of self-worth. *Psychological Review*, 108(3), 593-623.
- Çelik, H. ve Kocabıyık, O. O. (2014). Genç yetişkinlerin saldırganlık ifade biçimlerinin cinsiyet ve bilişsel duygu düzenleme tarzları bağlamında incelenmesi. *Trakya University Journal of Education*, 4(1), 139–155.
- Çelik, A., Zengin, S. ve Mustafa, B. (2017). Sporcu lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(4), 20-31.
- Çetin, B., Akın, A. ve Eroğlu, Y. (2011). Koşullu öz-değer ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 410–426.
- Davis, A. C., Dufort, C., Desrochers, J., Vaillancourt, T. ve Arnocky, S. (2018). Gossip as an intrasexual competition strategy: Sex differences in gossip frequency, content, and attitudes. *Evolutionary Psychological Science*, 4(2), 141-153.

- Deniz, D. (2007). *İşyerinde Örgütsel Yıldırmaya Maruz Kalan Çalışanların Kişilik Yapıları ve Kullandıkları Ego Savunma Mekanizmaları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Denson, T. F., DeWall, C. N. ve Finkel, E. J. (2012). Self-control and aggression. *Current Directions in Psychological Science*, 21(1), 20–25.
- Dervent, F. (2007). *Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Sportif Aktivitelere Katılımla İlişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dever, A. ve Bulut, E. (2017). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin araştırılması: Ordu Üniversitesi örneği. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*, 5(10), 45-56.
- Dill, J. C. ve Anderson, C. A. (1995). Effects of frustration justification on hostile aggression. *Aggressive Behavior*, 21(5), 359–369.
- Dill, K. E., Anderson, C. A., Anderson, K. B. ve Deuser, W. E. (1997). Effects of aggressive personality on social expectations and social perceptions. *Journal of Research in Personality*, 29(31), 272-292.
- Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.
- Dollard, J., Miller, N. E., Doob, L. W., Mowrer, O. H. ve Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven, CT, US: Yale University Press.
- Dursun, Y. (2011). Şiddetin izini sürmek: Şiddet nedir? *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 1–18.
- Dowsett, A. ve Jackson, M. (2019). The effect of violence and competition within video games on aggression. *Computers in Human Behavior*, 99, 22-27.
- Efiliti, E. (2006). Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Efiliti, E. (2008). Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık ve denetim odağının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 213-230.
- Erbaş, E. ve Şahin Perçin, N. (2017). Ahlaki çözümlenme (moral disengagement) ölçeği Türkçe geçerliliği ve kişi-çevre uyumu ilişkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 177-190.
- Erdoğan, M. Y. (2010, Kasım). Öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmeleri. International Conference on New Trends in Education and Their Implications (s. 11-13) içinde. Antalya, Türkiye.

- Eroğlu, S. E. (2009). *Saldırđanlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Eroğlu, Y. (2011). *Koşullu Öz-Değer, Riskli İnternet Davranışları ve Siber Zorbalık/Mağduriyet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Eroğlu, Y. ve Güler, N. (2015). Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 118-129.
- Falkenbach, D. M., Howe, J. R. ve Falki, M. (2013). Using self-esteem to disaggregate psychopathy, narcissism, and aggression. *Personality and Individual Differences*, 54, 815-820.
- Ferguson, C. J. ve Dyck, D. (2012). Paradigm change in aggression research: The time has come to retire the General Aggression Model. *Aggression and Violent Behavior*, 17(3), 220-228.
- Fite, P. J., Hendrickson, M. L., Evans, S., Rubens, S. L., Johnson-Motoyama, M. ve Savage, J. (2014). Associations between proactive and reactive subtypes of aggression and lifetime substance use in a sample of predominantly hispanic adolescents. *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse*, 23(6), 398-406.
- Fletcher, R. ve Milton, M. (2007). An existential-phenomenological critique of the psychological literature on human aggression. *Existential Analysis*, 18(2), 297-315.
- Forgas, J. P., Kruglanski, A. W. ve Williams, K. D. (2011). *The psychology of social conflict and aggression*. New York: Psychology Press.
- Freud, S. (2016). *Haz ilkesinin ötesinde, ben ve id* (5'inci baskı). İstanbul: Metis
- Fromm, E. (2016). *İnsandaki yıkıcılığın kökenleri*. Ankara: Say.
- Garcia, G. M., Watson, P. J., Cunningham, C. J. L., O'Leary, B. J. ve Chen, Z. (2015). Narcissism and anger: Self-esteem and contingencies of self-worth as mediating self-structures. *Interpersona: An International Journal on Personal Relationships*, 9(1), 59-71.
- Garofalo, C. ve Wright, A. G. C. (2017). Alcohol abuse, personality disorders, and aggression: The quest for a common underlying mechanism. *Aggression and Violent Behavior*, 34, 1-8.
- Gecas, V. (1982). The self-concept. *Annual Review of Sociology*, 8(1), 1-33.
- Gilbert, F., Daffern, M., Talevski, D. ve Ogloff, J. R. P. (2013). Understanding the personality disorder and aggression relationship: An investigation using contemporary aggression theory. *Journal of Personality Disorders*, 29(1), 100-114.

- Giordano, A. L., Prosek, E. A., Reader, E. A., Bevly, C. M., Turner, K. D., Leblanc, Y. N., ... Garber, S. A. (2015). Collegiate misuse of prescription stimulants: Examining differences in self-worth. *Substance Use and Misuse*, 50(3), 358–365.
- Glass, D. C. (1977). Stress, behavior patterns, and coronary disease. *American Scientist*, 65(2), 177-187.
- Gümüşgöl, O. (2016). *Futbol Seyircilerinde Saldırđanlık, şiddet Ve Holiganizme Yönelik Davranışların Önlenmesinde Serbest Zaman Etkinliklerine Katılım Etkisinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Güngör Aytar, F. A. ve Tatlı, S. (2018). Bireylerin ahlaki olgunluk ve bağışlama istekliliğinin kişilik özellikleri ile ilişkisinin belirlenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 207-223.
- Haller, J. (2018). The role of central and medial amygdala in normal and abnormal aggression: A review of classical approaches. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 85, 34-43.
- Hamby, S. (2017). On defining violence, and why it matters. *Psychology of Violence*, 7(2), 167–180.
- Harter, S., Waters, P. ve Whitesell, N. R. (1998). Relational self-worth: Differences in perceived worth as a person across interpersonal contexts among adolescents. *Child development*, 69(3), 756-766.
- Hasta, D. ve Güler, M. E. (2013). Saldırđanlık: Kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 64-104.
- Herpertz, S. C., Nagy, K., Ueltzhöffer, K., Schmitt, R., Mancke, F., Schmahl, C. ve Bertsch, K. (2017). Brain mechanisms underlying reactive aggression in borderline personality disorder-sex matters. *Biological Psychiatry*, 82(4), 257–266.
- Hong, J. C., Hwang, M. Y., Wang, C. K., Hsu, T. F., Chen, Y. J. ve Chan, C.H. (2011). Effect of self-worth and parenting style on the planned behavior in an online moral game. *The Turkish Online Journal of Educational Technology* 10(2), 82-90.
- Howells, K., Daffern, M., & Day, A. (2008). Aggression and violence. In K. Soothill, M. Dolan, & P. Rogers (Eds.), *Handbook on forensic mental health* (pp. 351-374). Cullompton, Devon: Willan.
- İkiz, S. ve Öztürk Samur, A. (2016). Okul öncesi dönem çocuklarında fiziksel ve ilişkisel saldırđanlıđın ebeveyn tutumları açısından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 159-175.
- Jain, J. (2017). Family environment and aggression in adolescents: A correlational study. *Indian Journal of Health & Wellbeing*, 8(7), 598-601.

- Jessor, R., Van Den Bos, J., Vanderryn, J., Costa, F. M. ve Turbin, M. S. (1995). Protective factors in adolescent problem behavior: Moderator effects and developmental change. *Developmental Psychology*, 31(6), 923-933.
- Kadan, G. (2010). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarında (4-6 Yaş) Saldırganlık Davranışını Etkileyen Faktörlerin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). *Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş* (15'inci baskı). İstanbul: Evrim
- Kaleli, M. (2016). *Ortaokul Öğrencilerinde Saldırgan Davranışların Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.
- Kanat-Maymon, Y., Almog, L., Cohen, R. ve Amichai-Hamburger, Y. (2018). Contingent self-worth and Facebook addiction. *Computers in Human Behavior*, 88, 227-235.
- Kantemür Köse, Z. (2018). *İşitme Engelli Ergenlerin Benlik Alguları ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Karabağ, İ. (2010). *Dil ve şiddet*. İstanbul: İkaros Yayınları.
- Karaboğa, F. ve Eker, E. (2018). Ebeveyn reddi algısı yüksek olan ergenlerin bazı sosyodemografik değişkenler açısından incelenmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 4(1), 33-56.
- Karakaş, S. (1997). *Bilimsel psikoloji: Temel ilkeler* (2'nci baskı). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Karakulak, F. (2018). *Çocukluk Döneminde Aile içi Şiddete Maruz Kalan Ergenlerde Saldırganlık Eğilimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Karancı, N., Dirik, G. ve Yorulmaz, O. (2007). Eysenck kişilik anketi-gözden geçirilmiş kısaltılmış formu'nun (EKA-GGK) Türkiye'de geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(3), 1-8.
- Karataş, Z. (2008). Lise öğrencilerinde öfke ve saldırganlık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 277-294.
- Karataş, Z., Yavuzer, Y. ve Gündoğdu, R. (2019). Beliren yetişkinlikte saldırganlık: Kişisel ve ailesel risk faktörleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 61-85.
- Kartalcı, Ş. (2010). Testosteron ve depresyon. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(4), 457-472.

- Kayhan, H. (2017). *Ergenlikte Saldırıcılık ve Duygu Düzenleme Güçlükleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Kılıç Yıldız, M. ve Dağ, İ. (2017). Algılanan ebeveyn kabul-reddinin öfke ifade tarzı ve depresif belirtiler ile ilişkisinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 20(2), 84-95.
- Kim, J. ve Williams, S. (2009). Linking childhood maltreatment to substance use in college students: The mediating role of self-worth contingencies. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 18(1), 88-105.
- Kiraz, S. (2015). Hayvanda ve insanda saldırganlık üzerine psikolojik ve felsefi bir inceleme. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)*, 19, 119-136.
- Koç, B. (2011). *Okullarda şiddet* (2'nci baskı). İstanbul: Eyazı.
- Koç, B. ve Büyükgöze Kavas, A. (2015). Üniversite öğrencilerinin saldırganlık, kişilerarası problem çözme becerileri, kişilerarası ilişki tarzları ve iletişim beceri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(2), 783-799.
- Koçer, B. (2015). *Aggression And Video Games: The Effect of Justification of Violence and Presence of a Stereotyped Target* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Kolla, N. J., Meyer, J. H., Bagby, R. M. ve Brijmohan, A. (2017). Trait anger, physical aggression, and violent offending in antisocial and borderline personality disorders. *Journal of Forensic Sciences*, 62(1), 137-141.
- Kurtyılmaz, Y., Can, G. ve Ceyhan, A. A. (2017). Üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık ile benlik saygısı, sosyal bağlılık ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(4), 33-52.
- Lane, J., Lane, A. M. ve Kyprianou, A. (2006). Self-efficacy, self-esteem and their impact on academic performance. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 32(3), 247-256.
- Liu, C. H. ve Huang, P. S. (2018). Contingencies of self-worth on positive and negative events and their relationships to depression. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-12.
- Liu, J. (2004). Concept analysis: Aggression. *Issues in Mental Health Nursing*, 25(7), 693-714.
- Lockhart, G., Phillips, S., Bolland, A., Delgado, M., Tietjen, J. ve Bolland, J. (2017). Prospective relations among low-income African American adolescents' maternal attachment security, self-worth, and risk behaviors. *Frontiers in Psychology*, 8, 1-10.
- Loeber, R. ve Hay, D. (2002). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*, 48(1), 371-410.

- Lomax, R. G. ve Schumacker, R. E. (2016). *A beginner's guide to structural equation modeling*. New York: Psychology Press.
- Lorenz, K. (2008). *İşte insan*. İstanbul: Cumhuriyet
- Madran Demirtaş, A. (2012). Buss-Perry saldırganlık ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23, 1-6.
- Mancke, F., Herpertz, S. C. ve Bertsch, K. (2018). Correlates of aggression in personality disorders: An update. *Current Psychiatry Reports*, 20(8), 53.
- Maricutoiu, L. P., MacSinga, I., Rusu, S., Virga, D. ve Sava, F. A. (2012). Adaptation and validation of the contingencies of self-worth scale on a Romanian student sample. *Cognition, Brain, Behavior*, 16(1), 121-138.
- Matsumoto, D. E. (2009). *The Cambridge dictionary of psychology*. New York: Cambridge University Press.
- Matuszka, B., Bacskai, E., Czobor, P. ve Gerevich, J. (2017). Physical aggression and concurrent alcohol and tobacco use among adolescents. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 15(1), 90-99.
- McCullough, M. E. ve Willoughby, B. L. (2009). Religion, self-regulation, and self-control: Associations, explanations, and implications. *Psychological Bulletin*, 135(1), 69-93.
- McCullough, M. E. ve Worthington, Jr, E. L. (1999). Religion and the forgiving personality. *Journal of Personality*, 67(6), 1141-1164.
- Meydan, H. N. (2019). *Gümüşhane E Tipi Açık ve Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Bulunan Erkek Hükümlülerin Depresyon Düzeyleri ve Saldırgan Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Morsünbül, Ü. (2015). The effect of identity development, self-esteem, low self-control and gender on aggression in adolescence and emerging adulthood. *Eurasian Journal of Educational Research*, 15(61), 99-116.
- Neff, K. D. (2011). Self-compassion, self-esteem, and well-being. *Social and Personality Psychology Compass*, (5)1, 1-12.
- O'Donnell, O., House, A. ve Waterman, M. (2015). The co-occurrence of aggression and self-harm: Systematic literature review. *Journal of Affective Disorders*, 175, 325-350.
- Odacı, H. ve Berber Çelik, Ç. (2017). Kendilik algısı ve saldırganlık arasındaki ilişki: Yalnızlığın aracı rolü. *Journal of Mood Disorders*, 7(4), 219-225.
- Önay Doğan, B., Ertürk, Y. D. ve Aslan, P. (2018). Facebook kullanıcısı kız çocuklarına yönelik zorbalık odaklı siber tacizin cinsel tacize dönüşümü: Gazete haberleri üzerinden betimsel bir değerlendirme. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, (2), 36-55.

- Önen, E. (2009). Saldırganlık ölçeği'nin psikometrik niteliklerinin Türk ergenleri için incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(32), 75-84.
- Özdemir, O., Güzel Özdemir, P., Kadak, M. T. ve Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 127-141.
- Özmen, A. (2006). Anger: The theoretical approaches and the factors causing the emergence in individuals. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 39(1), 39-56.
- Parrott, D. J. ve Eckhardt, C. I. (2018). Effects of alcohol on human aggression. *Current Opinion in Psychology*, 19, 1-5.
- Peker, A. (2013). Öz-değer. In A. Akın (Ed.), *Güncel psikolojik kavramlar 2: Benlik* (pp. 94-104). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Pelham, B. W. ve Swann, W. B. (1989). From self-conceptions to self-worth: On the sources and structure of global self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(4), 672-680.
- Perry, D. G., Perry, L. C. ve Rasmussen, P. (2016). Cognitive social learning mediators of aggression. *Child Development* 57(3), 700-711.
- Pornari, C. D. ve Wood, J. (2010). Peer and cyber aggression in secondary school students: The role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. *Aggressive Behavior*, 36(2), 81-94.
- Ramirez, J. M. ve Andreu, J. M. (2003). Aggression's typologies. *Revue internationale de psychologie sociale*, 16(3), 125-141.
- Rosen, L. H. ve Underwood, M. K. (2010). Facial attractiveness as a moderator of the association between social and physical aggression and popularity in adolescents. *Journal of School Psychology*, 48(4), 313-333.
- Rosell, D. R. ve Siever, L. J. (2015). The neurobiology of aggression and violence. *CNS Spectrums*, 20(3), 254-279.
- Rosseel, Y. (2012). Lavaan: An R package for structural equation modeling and more. Version 0.5-12 (BETA). *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1-36.
- Saldırganlık. (t.y.). Türk Dil Kurumu büyük Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=271739
- Salmivalli, C. (2001). Feeling good about oneself, being bad to others? Remarks on self-esteem, hostility, and aggressive behavior. *Aggression and Violent Behavior*, 6(4), 375-393.

- Sanchez, D. T. ve Crocker, J. (2005). Well-being : The role of external contingencies of self-worth. *Psychology of Women Quarterly*, 29, 63-77.
- Segal, D. L., Gottschling, J., Marty, M., Meyer, W. J. ve Coolidge, F. L. (2015). Relationships among depressive, passive-aggressive, sadistic and self-defeating personality disorder features with suicidal ideation and reasons for living among older adults. *Aging and Mental Health*, 19(12), 1071-1077.
- Sivrikaya, A. H. (2018). Takım sporlarında yer alan üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 1312-1316.
- Solms, M. (2004). Freud returns. *Scientific American*, 290(5), 82-89.
- South Richardson, D. (2014). Everyday aggression takes many forms. *Current Directions in Psychological Science*, 23(3), 220-224.
- Soykan, Ç. (2003). Öfke ve öfke yönetimi. *Kriz Dergisi*, 11(2), 19-27.
- Stanger, N., Kavussanu, M., McIntyre, D. ve Ring, C. (2016). Empathy inhibits aggression in competition: The role of provocation, emotion, and gender. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 38(1), 4-14.
- Stanko, E. A. (Ed.). (2003). *The meanings of violence*. New York: Routledge.
- Sutton, J. ve Keogh, E. (2000). Social competition in school: Relationships with bullying, Machiavellianism and personality. *British Journal of Educational Psychology*, 70(3), 443-456.
- Şahin, H. (2006). Öfke denetimi eğitiminin çocuklarda gözlenen saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 47-61.
- Şiddet. (t.y.). Türk Dil Kurumu büyük Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=298685
- Tekin, E. (2019). *Kişilik Özelliklerinin Risk Algıları Üzerindeki Etkisinin Tüketici Davranışları Açısından İncelenmesi: Şırnak İl Merkezinde Cep Telefonu Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Thomson, N. D., Bozgunov, K., Psederska, E. ve Vassileva, J. (2019). Sex differences on the four-facet model of psychopathy predict physical, verbal, and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 45, 265-274.
- Tolan, P. H. (2007). Understanding violence. In D. J. Flannery, A. T. Vazsonyi, & I. D. Waldman (Eds.), *The Cambridge handbook of violent behavior and aggression* (pp. 5-18). New York, NY, US: Cambridge University Press.
- Toptaş, M. (2018). *Öfke Duygusunun Saldırgan Davranışa Dönüşmesinde Kişilerarası İlişki Boyutlarının Rolünün İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın Üniversitesi, İstanbul.

- Triplett, R., Payne, B., Collins, V. E. ve Tapp, S. (2016). Does “violent” mean “bad”? Individual definitions of violence. *Deviant Behavior*, 37(3), 332-351.
- Tuzgöl, M. (1998). Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(14), 40-41.
- Uz Baş, A., Öz, S. F. ve Topçu Kabasakal, Z. (2012). İlköğretim ve ortaöğretim okullarında reaktif ve proaktif saldırganlık : okul psikolojik danışmanlarının görüş ve yaklaşımları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 354-370.
- Uzbaş, A. (2009). Okul psikolojik danışmanlarının okulda saldırganlık ve şiddete yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 90-110.
- Ürgün, Ö. (2013). *Psikomotor Hareket Etkinliklerine Katılımın Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkilerinin Anne, Baba ve Öğretmen Görüşleri Açısından İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- VandenBos, G. R. (2015). *APA dictionary of psychology* (2'nci baskı). Washington: American Psychological Association.
- Van Der Veur, D., Ohana, Y., Titley, G., Buldioski, G., & Schneider, A. (2007). *Gender Matters: A manual on addressing gender-based violence affecting young people*. Council of Europe.
- Vissing, Y. M., Straus, M. A., Gelles, R. J. ve Harrop, J. W. (1991). Verbal aggression by parents and psychosocial problems of children. *Child Abuse & Neglect*, 15(3), 223-238.
- Vongas, J. G. ve Al Hajj, R. (2017). The effects of competition and implicit power motive on men's testosterone, emotion recognition, and aggression. *Hormones and Behavior*, 92, 57-71.
- Wahlund, K. ve Kristiansson, M. (2009). Aggression, psychopathy and brain imaging- Review and future recommendations. *International Journal of Law and Psychiatry*, 32(4), 266-271.
- WHO. (2014). Global Status Report on Violence Prevention 2014. *World Health Organization*, 1-274. <https://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2>
- Wild, L. G., Flisher, A. J., Bhana, A. ve Lombard, C. (2004). Associations among adolescent risk behaviours and self-esteem in six domains. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 45(8), 1454-1467.
- Yalçın, R. Ü. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Yalın, N. (2018). *Narsistik Kişilik, Empatik Eğilimler, Eleştirel Düşünme ve Saldırganlık Arasındaki İlişkiler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuzer, Y. (2017). Ergenlerde saldırganlık ve sosyometrik popülerlik arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(2), 767-780.
- Yavuz Gümüş, S. (2011). *Saldırganlık ile Aile İçi Şiddet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 8(2), 196-217.
- Yıldız, M. K. ve Dağ, İ. (2017). The examination of the relationship between perceived parental acceptance-rejection and anger expression styles and depressive symptoms. *Journal of Clinical Psychiatry*, 20(2), 84–95.
- Yorulmaz, M. (2019). *Bireysel ve Takım Sporcularının Dindarlık İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Zhang, W., Finy, M. S., Bresin, K. ve Verona, E. (2015). Specific patterns of family aggression and adolescents' self- and other-directed harm: The moderating role of personality. *Journal of Family Violence*, 30(2), 161-170.
- Zhou, J., Yang, J., Yu, Y., Wang, L., Han, D., Zhu, X., ... Yang, Y. (2017). Influence of school-level and family-level variables on Chinese college students' aggression. *Psychology, Health and Medicine*, 22(7), 823–833.

EKLER

EK 1. Etik Kurul İzni

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
02.05.2018	4	2018 / 131

KARAR NO: 2018 - 131
Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Doğan Güneş TEMLİ'nin Dr. Öğretim Üyesi Esat ŞANLI danışmanlığında "Üniversite Öğrencilerinin Öz-Değer Koşulları İle Şiddet Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezi ve seminer çalışmasına ilişkin anket çalışması okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Doğan Güneş TEMLİ'nin Dr. Öğretim Üyesi Esat ŞANLI danışmanlığında "Üniversite Öğrencilerinin Öz-Değer Koşulları İle Şiddet Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezi ve seminer çalışmasına ilişkin anket çalışmasının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR.

EK 2. Demografik Bilgi Formu

1. Cinsiyetiniz? Kadın Erkek
2. Fakülteniz? Fen-Edebiyat İlahiyat Eğitim Spor Bilimleri
3. Yaşınız? 17-20 21-24 25-28 29+
4. Ailenizin gelir düzeyi sizce nasıl? Düşük Orta Yüksek
5. Maddi gelirinizden memnun musunuz? Evet Hayır
6. Anne ve babanızın size olan tutumları sizce nasıldır?
 Demokratik (Aileniz genel olarak bireysel yönelimlerinizi belirlemenizi destekliyor, size fikir vermekle birlikte kararlarınıza saygı duyuluyorsa).
 Otoriter (Genel olarak aileniz daha çok kendi yaşam kararlarını size otoriter bir tarzla kabul ettirmek istiyorsa).
 Koruyucu (Genellikle sizin yapabileceğiniz sorumluluklarınızı da üstlenip zarar görmeyen endişesiyle sizin yerinize karar verip uygulamaya çalışıyorlarsa).
 İlgisiz/İhmalkar (Genellikle yaşam kararlarınızın ve yaşadıklarınızın öncesinde ve sonrasında ilgisiz ve önemsemeyen bir tavır sergiliyorlarsa).
7. Şimdiye kadar aile içinde fiziksel şiddete maruz kaldınız mı?
 Hiçbir zaman
 Nadiren
 Sık sık
8. Sizce hangisi daha kötüdür?
 Bir insanın diğer insanlara psikolojik şiddet uygulaması.
 Bir insanın diğer insanlara fiziksel şiddet uygulaması.
 Bir insanın diğer insanlara sözel şiddet uygulaması.
9. Hangisi sizin için hayatı daha anlamlı kılar?
 Zengin olmak
 Statü sahibi olmak
 Sevilen bir insan olmak
 Anlamlı bir hayat yaşamak

EK 3. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği

Aşağıdaki her bir maddeyi okuyarak, bu madde sizin için her zaman doğru ise “Tamamen Katılıyorum”, genelde doğru ise “Katılıyorum”, emin değilseniz “Kararsızım”, genelde doğru değilse “Katılmıyorum”, hiçbir zaman doğru değilse “Kesinlikle Katılmıyorum” şeklinde işaretleme yapmanız rica olunur.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1. Bazı arkadaşlarım benim öfkeli biri olduğumu söylerler					
2. Gerekirse hakkımı korumak için şiddete başvurabilirim					
3. Birisi bana fazlasıyla iyi davrandığında “acaba benden ne istiyor” diye düşünürüm					
4. Arkadaşlarımın görüşlerine katılmadığım zaman bunu onlara açıkça söylerim					
5. Öfkeden deliye döndüğümde bir şeyler kırıp dökerim					
6. İnsanlar benim görüşlerime katılmadıklarında onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam					
7. Zaman zaman bazı olaylara/kişilere yönelik kızgınlığım uzun süre bitmek bilmez					
8. Bazen başkalarına vurma dürtümü kontrol edemiyorum					
9. Sakin yapılı biriyimdir					
10. Tanımadığım insanlar bana fazla yakın davrandıklarında onlara şüpheyle yaklaşırım					
11. Daha önce, tanıdığım insanları tehdit ettiğim oldu					
12. Çok çabuk parlar ve hemen sakinleşirim					
13. Birisi bana sataşırse kolaylıkla onu itip tartaklayabilirim					
14. İnsanlar sinirimi bozduklarında kolaylıkla onlar hakkında ne düşündüğümü söyleyebilirim					
15. Zaman zaman kıskançlık beni yiyip bitirir					
16. Bir insana vurmanın mantıklı bir gerekçesi olamayacağını düşünüyorum					
17. Bazen hayatın bana adaletsiz davrandığını düşünürüm					
18. Öfkemi kontrol etmekte zorluk çekerim					
19. Yapmak istediğim bir şey engellendiğinde kızgınlığımı açıkça ortaya koyarım					

20. Zaman zaman insanların arkamdan güldüğü duygusuna kapılırım					
21. İnsanlarla sıkça görüş ayrılığına düşerim					
22. Birisi bana vurursa ben de karşılık veririm					
23. Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissediyorum					
24. Diğer insanların her zaman çok iyi fırsatlar yakaladıklarını düşünüyorum					
25. Birisi beni iterse onunla kavgaya tutuşurum					
26. Arkadaşlarımın arkamdan konuştuklarını biliyorum					
27. Arkadaşlarım münakaşacı/tartışmayı seven biri olduğumu söylerler					
28. Bazen olmadık şeylere ortada mantıklı bir neden yokken aniden sinirlenir, tepki veririm.					
29. Çoğu insana kıyasla daha sık kavgaya karıştığımı söyleyebilirim.					

EK 4. Koşullu Öz-Değer Ölçeği

Lütfen aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin karşısına çarpı (X) işareti koyunuz.		Kesinlikle Katılmıyorum						Kesinlikle Katılıyorum
1	Çekici görüdüğümü düşündüğümde, kendimi iyi hissederim.	1	2	3	4	5	6	7
2	Kendime verdiğim değer Allah sevgisine dayanmaktadır.	1	2	3	4	5	6	7
3	Bir görev veya beceride diğerlerinden daha iyi performans sergilediğimde kendimi değerli hissederim.	1	2	3	4	5	6	7
4	Öz-saygım, bedenimin nasıl görüldüğü ile ilgili düşüncelerimle ilişkili değildir.	1	2	3	4	5	6	7
5	Ahlaki açıdan doğru olmadığını bildiğim bir şeyi yapmam, kendime saygımın kaybolmasına yol açar.	1	2	3	4	5	6	7
6	Aile üyelerimin beni sevdiğini bilmem, kendimi iyi hissetmemi sağlar.	1	2	3	4	5	6	7
7	Allah'ı sevmek kendimi değerli hissetmemi sağlar.	1	2	3	4	5	6	7
8	Diğerleri bana saygı göstermezse ben de kendime saygı duyamam.	1	2	3	4	5	6	7
9	Kendine verdiğim değer, aile üyelerimle olan ilişkilerimin kalitesinden etkilenmez.	1	2	3	4	5	6	7
10	Ahlaki ilkelerime uygun davrandığımda kendime saygım artar.	1	2	3	4	5	6	7
11	Bir işte diğerlerinden iyi olduğunu bilmem öz-saygımı artırır.	1	2	3	4	5	6	7
12	Kendim ile ilgili olumlu ya da olumsuz düşüncelerim, okuldaki performansıma bağlı değildir.	1	2	3	4	5	6	7
13	Ahlaki ilkelere uygun bir yaşam sürmeseydim, kendime saygı duymazdım.	1	2	3	4	5	6	7
14	Diğer insanların benim hakkındaki düşünceleriyle ilgilenmem.	1	2	3	4	5	6	7
15	Aile üyelerimin benimle gurur duyması kendime verdiğim değeri artırır.	1	2	3	4	5	6	7
16	Kendime duyduğum saygı, yüzümün ne kadar çekici görüldüğünden etkilenir	1	2	3	4	5	6	7
17	Allah sevgim olmazsa kendime olan saygımı yitiririm.	1	2	3	4	5	6	7
18	Okulda başarılı olmak öz-saygımı artırır.	1	2	3	4	5	6	7
19	Diğerlerinden iyi olmam, kendime saygı duymamı sağlar.	1	2	3	4	5	6	7
20	Çekici görünmediğimi düşünmem, öz-saygımı yitirmeme yol açar.	1	2	3	4	5	6	7
21	Akademik performansımın yeterli olduğunu düşünmem, kendimi iyi hissetmemi sağlar.	1	2	3	4	5	6	7
22	Diğerlerinin benim hakkındaki düşünceleri kendime yönelik düşüncelerimi etkilemez.	1	2	3	4	5	6	7

23	Aile üyelerimin beni sevmediğini hissettiğimde kendime saygım azalır.	1	2	3	4	5	6	7
24	Kendime verdiğim değer, başkalarıyla yarıştığımda sergilediğim performansın düzeyinden etkilenir.	1	2	3	4	5	6	7
25	Allah'ın beni sevdiğini hissettiğimde öz-saygım artar.	1	2	3	4	5	6	7
26	Kendime gösterdiğim saygı akademik performansımdan etkilenir.	1	2	3	4	5	6	7
27	Ahlakdışı bir şey yapsaydım kendime olan saygımı yitirirdim.	1	2	3	4	5	6	7
28	Ailemin bana gösterdiği özen öz-saygım için önemlidir.	1	2	3	4	5	6	7
29	Öz-saygım, kendimi çekici görüp görmediğime bağlı değildir.	1	2	3	4	5	6	7
30	Allah'a itaat etmiyorum olduğumu düşündüğümde, kendimi kötü hissederim.	1	2	3	4	5	6	7
31	Kendime verdiğim değer rekabete dayalı işlerde gösterdiğim performanstan etkilenir.	1	2	3	4	5	6	7
32	Akademik performansımın yeterli olmadığıda, kendimi kötü hissederim.	1	2	3	4	5	6	7
33	Öz-saygım, başkalarının benim hakkımdaki düşüncelerine bağlıdır.	1	2	3	4	5	6	7

ÖZGEÇMİŞ

Doğan Güneş TEMLİ, 4 Nisan 1994 tarihinde Sivas'da doğdu. Bandırma Anadolu Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'nden 2016 yılında mezun oldu. 2019 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Psikoloji Yüksek Lisans programını bitirdi. 2017 yılından bu yana Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak görev yapan Doğan, iyi derecede İngilizce, SPSS İstatistik programı ve Microsoft Ofis programlarını bilmektedir. Temel ilgi alanları, kişilik psikolojisi, sosyal psikoloji ve bilişsel psikolojidir.

İletişim Bilgileri:

E-mail: gunes.temli@omu.edu.tr

Telefon: 0534 765 11 31

Bildiriler / Yayınlar:

Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler

Koç, B., Arslantürk, S., Temli, D. G., Küçükeskici, B., Aksoy, C. ve Gül, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algıları ile evlilikte kadına yönelik fiziksel şiddete ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. A. Solak (Ed.), Şiddet ve Sosyal Travmalar (s. 298-327) içinde. Samsun, Türkiye: HEGEM.

Koç, B., Gül, A., Temli, D. G., Aksoy, C., Arslantürk, S. ve Küçükeskici, B. (2018). Üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılıklarının saldırganlık eğilimleri üzerindeki rolü. A. Solak (Ed.), Şiddet ve Sosyal Travmalar (s. 81-121) içinde. Samsun, Türkiye: HEGEM.